

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-ჯა/2
1983

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

4. 1983

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1988, № 4

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

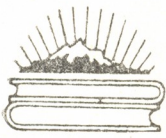
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

4. 1983

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოღუა, თ. ლილუაშვილი, ი. მიქელაძე, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიქვაძე (რედაქტორის მოადგილე), ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гунья А. Л. (редактор), Гамквелидзе О. К., Гвелесиани М. И., Гугушвили П. В., Лилуашвили Т. С., Микеладзе И. С., Надареишвили Г. Н., Путкарадзе Я. В., Тодуа Г. С., Чикава Л. Л., Чикваидзе Т. Н. (зам. редактора), Шавгулидзе Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 4

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14
 Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14
 ტელეფონი 37-95-46 телефон

გადაეცა წარმოებას 28.9.84; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.05.84; შეკვ. № 3552; ანაწყოების ზომა 77×111¹/₂; ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭდვა; ნაბეჭდი თაბახი 10,2; საარტიცხო-სავამომცემლო თაბახი 8,2; უე 07983; ტირაჟი 1250; ფასი 85 კაბ.

*
 გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
 Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19
 *

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუშოვის ქ., 19
 Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შ ი ნ ა რ ს ი

ე კ ო ნ ო მ ი კ ა

ა. გუნიბა, ეკონომიკურ ურთიერთობათა ახალი ფორმების წარმოქმნა აგროსამრეწველო ინტეგრაციის პირობებში	5
ბ. ბურღული, ნ. ჯაღლაშვილი, ხარჯთნუსხების შესრულების აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაცია ფინანსების მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში	19
ი. ვახტანგვიშვილი, მ. თოჰაძე, სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმა და წარმოების საშუალებებთან მისი შეერთების წესი სოციალიზმის დროს	33
ბ. მსაკია, ეკონომიკური სტიმულირების ფონდწარმოქმნის საკითხები საქალაქო სამგზავრო ტრანსპორტზე	45
ნ. ქავთარაძე, ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ანალიზის ინფორმაციული ბაზის სრულყოფის საკითხები საქართველოს შავი მეტალურგიის საწარმოებში	49
ა. სისხაძე, ფონდუკუგების თეორიის ზოგიერთი საკითხი მრეწველობაში	57
ბ. ლევდარიანი, თბოენერგოდანახარჯების შემცირების ეკონომიკური მეთოდები ნაკრები რკინაბეტონის წარმოებაში	70
ზ. ჰორიძე, საქართველოს სსრ პოლიგრაფიული მრეწველობის საწარმოო სტრუქტურის სრულყოფის საკითხები	78

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ბ. ლეჟავა, მოსახლეობის მიერ სხვადასხვა სახის დანაშაულის საზოგადოებრივი საშიშროების შეფასება	85
ბ. კაპანაძე, „ნეჩაეველთა პროცესი“ გაზეთ „დროებაში“	92

რ ა ც ე ნ ი ა, კ ო ლ ე მ ი კ ა, ი ნ ფ ო რ მ ა ც ი ა, ჰ რ ო ნ ი კ ა

ბ. ნადარეიშვილი, მცირე ხარვეზი	104
მკვლევარი, აღმზრდელი, მოქალაქე	107
თინათინ წერეთლის დაბადების მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია	111
ეურნალ „მაცნეს“ ეკონომიკისა და სამართლის სერიის 1983 წლის ნომრების შინაარსი	113

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

А. Л. ГУНИЯ. О возникновении новых форм экономических отношений в условиях агропромышленной интеграции	5
Ш. И. БУРДУЛИ, Н. И. ЗЕДЕЛАШВИЛИ. Организация учета и контроля исполнения смет расходов в системе АСУ финансов	19
И. В. ВАХТАНГИШВИЛИ, М. Д. ТОКМАЗИШВИЛИ. Экономическая форма рабочей силы и способ ее соединения со средствами производства при социализме	33
Г. Ш. ЭСАКИЯ. Вопросы образования фондов экономического стимулирования на городском пассажирском транспорте	45
И. О. КАВТАРАДЗЕ. Вопросы совершенствования информационной базы анализа использования основных производственных фондов на предприятиях черной металлургии Грузии	49
А. О. СИСВАДЗЕ. Некоторые вопросы теории фондоотдачи в промышленности	57
А. Д. ДЕВДАРИАНИ. Экономические методы снижения теплоэнергозатрат при производстве сборного железобетона	70
З. В. КОРИДЗЕ. Вопросы совершенствования производственной структуры полиграфической промышленности Грузинской ССР	78

ПРАВО

Г. Ш. ЛЕЖАВА. Оценка населением общественной опасности различных видов преступлений	85
Г. Ш. КАПАНАДЗЕ. «Процесс нечаевцев» в газете «Дрозба»	92

РЕЦЕНЗИЯ, ПОЛЕМИКА, ИНФОРМАЦИЯ, ХРОНИКА

Г. Н. НАДАРЕИШВИЛИ. Небольшой пробел	104
Исследователь, воспитатель, гражданин	107
Научное сообщение о конференции, посвященной 80-летию со дня рождения Т. В. Церетели	111
Содержание номеров серии экономики и права журнала «Мацне» («Известия») за 1983 г.	113

А. Л. ГУНИЯ

О ВОЗНИКНОВЕНИИ НОВЫХ ФОРМ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ АГРОПРОМЫШЛЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ

17.623

Процесс экономической интеграции на стадии развитого социализма идет путем усиления и расширения отраслевых и межрегиональных экономических связей. Он происходит во всех отраслях общественного хозяйства, как в производственной, так и в непроизводственной сфере. Это закономерный процесс развития в условиях зрелого социализма. В перспективе комплексное развитие обусловит дальнейшее расширение межотраслевых взаимоотношений. Видимо, существующая дифференцированная система множества отраслевых Министерств требует своего совершенствования, упрощения ее. Это в частности обусловлено необходимостью внедрения систем целевых комплексных программ научно-технического, экономического и социального развития, разрабатываемых на основе комплексной программы НТП и его социальных последствий на 1986—2005 годы.

Примером подобной комплексной программы, охватывающей различные отрасли народного хозяйства, является Продовольственная программа, объединяющая производство сельскохозяйственной продукции, ее транспортировку, переработку, хранение и доведение до потребителя. Органически связаны с данной комплексной программой и отрасли промышленности, обеспечивающие производства орудий труда для отраслей, входящих в продовольственный комплекс. Усиление комплексности, сбалансированности всего общественного воспроизводства по-новому ставит и вопрос о единстве отраслевого и территориального планирования. Значительное расширение и углубление межотраслевых связей требует усиления единства межотраслевого и территориального планирования, выхода за пределы отраслевых интересов, которые все в большей степени приближаются к общественным интересам в целом. Именно в этом направлении развивается процесс концентрации и централизации производства, образование производственных, научно-производственных, промышленных, сельскохозяйственных объединений и комплексов. Если раньше основным звеном социалистического производства являлось социалистическое производственное предприятие, где как в фокусе отражался достигнутый уровень развития производительных сил и производственных отношений, то на стадии развитого социализма подобным основным звеном становятся промышленные и сельскохозяйственные производственные объединения. Данный процесс обуславливает и совершенствование форм социалистической собственности, перерастание их в единую об-

ქ. მაცნის ბიბ. სტ. 17.623
სტ. 17.623-ის შესახებ

щенародную коммунистическую собственность. Именно на этой основе возникают новые, более зрелые формы производственных отношений, характерные для стадии развитого социализма и его перерастания в коммунизм.

Некоторые теоретические вопросы образования и развития производственных объединений с точки зрения возникновения и развития характерных для стадии развитого социализма форм производственных, экономических отношений и совершенствования социалистического механизма хозяйствования в сельском хозяйстве на примерах ряда районов (Абашского, Махарадзевского, Кобулетского, Мцхетского и др.) Грузинской ССР дает возможность для определенных выводов и обобщений.

Возникшие во второй половине 70-х годов производственные объединения, единые производственно-хозяйственные комплексы, в условиях малого региона (административного района) охватывают колхозы, совхозы, а также предприятия других ведомств и министерств, имеющих связь с сельским хозяйством. В подобное объединение входят, наряду с колхозами, совхозами, межхозяйственными предприятиями и другими государственными сельскохозяйственными предприятиями, хозяйства государственной системы мелиорации и водного хозяйства, пищевой промышленности, государственных заготовок, сельского строительства, объединения «Грузсельхозтехники», хозяйства союзной системы (Министерства сельского хозяйства СССР), а также хозяйства и организации других ведомств (Абашский, Махарадзевский и другие районы), которые на территории данного региона ведут деятельность, связанную с сельским хозяйством. При этом в ускоренном развитии сельского хозяйства данного малого региона решающую роль играют наиболее развитые, укрупненные, различных видов коллективные и государственные хозяйства, межхозяйственные перерабатывающие сельскохозяйственное сырье предприятия. Их комплексное сочетание обуславливается необходимостью повышения общей эффективности как отдельных хозяйств, предприятий и организаций, входящих в объединение, так и объединения в целом. Принцип образования объединений в основном единый, но имеются некоторые особенности почти в каждом малом регионе, исходя из особенностей природно-климатических условий, и характера специализации данного региона в сельскохозяйственном производстве и в его экономическом и социально-культурном развитии в целом.

На территории малого региона произошло объединение предприятий и организаций, непосредственно ведущих в разных видах и формах производственно-хозяйственную деятельность в области сельского хозяйства или связанных с ним отраслях, т. е. на основе общей цели — дальнейшего развития социалистического сельского хозяйства, повышения уровня производительных сил села до уровня требований экономики развитого социализма, создания реальных предпосылок сближения сельскохозяйственного труда с трудом промышленным, индуст-

риальным, ликвидации существенных различий между трудом промышленным и сельскохозяйственным, городом и деревней. Закладываются реальные предпосылки для создания материальных и общественно-экономических условий перерастания социализма в коммунизм.

Происходит широкий и углубленный процесс объединений разных форм и характеров производства, независимо от форм социалистической собственности и ведомственного подчинения. Это обусловлено тем, что на этапе развитого социализма, строительства материально-технической базы коммунизма, когда производство характеризуется огромными масштабами, значительно растут потребности промышленности в сырье, а населения — в продуктах питания, когда НТП создает большие возможности не только для освоения новых природных ресурсов, но прежде всего для роста качественных показателей общественного производства, уже недостаточно, невозможно ограничиваться старыми формами организации производства и труда, решать крупные народнохозяйственные задачи, постоянно повышать материальное благосостояние и культурный уровень населения в условиях относительной замкнутости в пределах отдельных колхозов, совхозов и других предприятий.

Подобные производственные объединения дают возможность общими усилиями государства, колхозов и населения решать крупные экономические проблемы как локального (данного региона), так и глобального, общегосударственного характера. Здесь, как никогда ранее, находятся в единстве общественное и личное. Это находит проявление прежде всего в дальнейшем совершенствовании форм социалистической собственности.

Совершенствование форм социалистической собственности происходит прежде всего путем создания межхозяйственных производственных предприятий, а также путем долевого участия всех коллективных членов объединения. Все это направлено на укрепление и развитие материально-технической базы входящих в объединение хозяйств, предприятий и организаций, на дальнейшую интенсификацию сельскохозяйственного производства и, на этой основе, максимальное повышение производства и заготовок сельскохозяйственной продукции и улучшение ее качества. Совершенствование форм собственности содействует повышению уровня специализации и концентрации производства, более рациональному использованию местных резервов и, на этой основе, снижению себестоимости продукции, повышению рентабельности производства. Повышается культура земледелия и животноводства, рационально используются земельные фонды и другие природные ресурсы. Оно содействует планомерному и пропорциональному развитию сельскохозяйственного комплекса региона (района), выравниванию условий производства хозяйств, находящихся в различных природно-климатических условиях, согласованному планированию деятельности и материально-техническому снабжению хозяйств, предприятий и ор-

ганизаций, входящих в объединение, широкому внедрению достижений науки, техники и передового опыта, обеспечению научно-технического прогресса. Рациональнее используются капитальные вложения и повышается их эффективность. Совершенствуется управление производством хозяйств, предприятий и организаций, входящих в объединение. Шире и глубже развивается социалистическое соревнование. Широкие массы трудящихся вовлекаются в управление производством и социальное развитие производственных коллективов и др.

Именно решение всех указанных экономических и социальных задач в пределах малого региона обуславливается складывающейся формой собственности. Все хозяйства, предприятия и организации, входящие в объединение, выступают как коллективные собственники средств (основных и оборотных фондов), образующихся в результате его деятельности. Это видно из положения об объединении (Абашский, Махарадзевский, Мцхетский, Кобулетский и др. районы), где записано, что в случае ликвидации объединения все оставшиеся после покрытия кредита Госбанка и других задолженностей объединения средства распределяются среди участников по существующим законодательством, в соответствии с паевыми взносами. Она, эта форма собственности, как выражение более высшей формы собственности, возникающей в процессе развития (и на основе) государственной и колхозно-кооперативной форм собственности, становится экономической основой складывающихся новых форм производственных отношений. Это уже не только колхозно-кооперативная или государственная форма собственности. Она является начальной (переходной) формой слияния двух форм социалистической собственности в единую общенародную коммунистическую форму собственности. В этом суть процесса общественно-экономического развития на данном этапе, который все больше будет развиваться и углубляться. Несмотря на то, что входящие в объединения хозяйства, предприятия и организации сохраняют хозяйственную самостоятельность и права юридического лица, все же происходят новые существенные качественные сдвиги в процессе производства. Интересы каждого коллектива, входящего в объединение, начинают переплетаться, сливаться с интересами других коллективов в единой экономической и социальной деятельности объединения. Именно эта форма собственности, где в общую производственную деятельность вступают колхозы, совхозы и другие государственные предприятия и организации, независимо от их ведомственного подчинения и различия в формах собственности, становится экономической основой возникновения новых форм производственных отношений, перерастания социалистических производственных отношений в коммунистические. Именно здесь начинают сливаться интересы колхозного крестьянства и рабочего класса, а также интеллигенции в общих результатах общественного производства. Интересы отдельных производственных коллективов — колхозов, совхозов, промышленных и других предприятий выходят за рамки данных предприятий, становятся интере-

сами целого объединения, всех предприятий, входящих в объединение, общими интересами данного региона, который со своей стороны является органически составной частью единого народнохозяйственного комплекса на уровне союзной республики. Развитие форм социалистической собственности, возникновение новых форм производственных отношений, т. е. качественные сдвиги в экономическом базисе, приводят к соответствующим изменениям и в надстроечных категориях, их большей демократизации. Примером этого может служить процесс совершенствования руководства сельским хозяйством в ряде районов Грузинской ССР. Так, например, в Абашском, Махарадзевском, Мцхетском, Кобулетском и других районах объединения представляют хозяйственно-управленческий орган по отношению к участвующим в объединениях хозяйствам, предприятиям и организациям. Все объединенные хозяйства, предприятия и организации сохраняют хозяйственную самостоятельность и права юридического лица. Руководство всеми хозяйствами, предприятиями и организациями, расположенными в малом регионе, но находящимися в ведении государственной системы мелиорации и водного хозяйства, пищевой промышленности, заготовок и сельского строительства, «Грузсельхозтехники» и других ведомств — участников объединения — осуществляется через сельскохозяйственные производственные объединения.

Как видно, районные агропромышленные объединения централизуют в пределах Абашского, Махарадзевского, Мцхетского, Кобулетского и др. административных районов всю полноту хозяйственного управления сельскохозяйственным производством, связанную с экономикой данной сферы общественного хозяйства. Вместе с этим, объединения находятся в двойном подчинении. Они подчиняются Министерству сельского хозяйства республики — отраслевое подчинение и соответствующему районному исполнительному совету народных депутатов — территориальное подчинение. В этом отражается единство отраслевого и территориального управления. Развитие демократических основ руководства сельскохозяйственным производством в пределах данного региона обуславливается самим порядком образования и деятельностью объединения.

Хозяйства, предприятия и организации — участники объединения правомочны принимать участие через своих представителей в решении всех вопросов, связанных с производственно-финансовой деятельностью.

Принцип формирования районного сельскохозяйственного производственного объединения в современных условиях общественно-экономического и социального развития отражает высшую форму демократизации руководства сельскохозяйственным производством в малом регионе.

Демократизация управления находит отражение и в непосредственной деятельности объединения. Так, высшим органом управления объединения является собрание полномочных представителей входя-

щих в объединение хозяйств, предприятий и организаций (Абашский, Кобулетский и другие районы), или Совет представителей (Мцхетский, Махарадзевский и другие районы), а число представителей всех участников объединения равное.

Процесс совершенствования социалистического механизма хозяйствования на районном уровне также исходит из социалистического принципа демократического централизма, его дальнейшего развития и углубления, единства коллегиального (коллективного) руководства и персональной ответственности руководителей. Это находит выражение и в активном участии в производственной деятельности объединения широких масс трудящихся через производственные совещания, группы содействия и посты народного контроля, а также товарищеские суды.

Внутри объединения руководство его деятельностью построено так, что ни один из участников объединения не имеет какого-либо преимущества, все находятся на равных правах. Это находит отражение и в результатах их деятельности, в принципе распределения.

Подобная демократизация управления экономическими и социальными процессами в малом регионе является важным шагом в перспективе в процессе перехода к высшей фазе коммунистического способа производства, в перерастании социалистических форм управления в коммунистическую форму общественного самоуправления, социалистического механизма хозяйствования, в коммунистический механизм хозяйствования.

Известно, что важнейшим фактором совершенствования производственных отношений является материальная и моральная заинтересованность трудящихся коллективов участников объединения.

Материальная заинтересованность коллективов хозяйств, предприятий и организаций, входящих в объединение, обуславливается их взносами для образования основных и оборотных средств (фондов) объединения, а взносы участников объединения определяются величиной и качеством находящихся в их распоряжении (колхозов, совхозов, межхозяйственных предприятий и других организаций) земельных участков, уровнем специализации и рентабельности и другими экономическими показателями и вносятся из прибыли. Взносы других хозяйств, предприятий и организаций определяются по объему прибыли (но не свыше 20%), средства объединения могут создаваться и путем централизации части (в пределах 15—16%) аналогичных фондов хозяйств, предприятий и организаций участников объединения. Все эти фонды (кроме взаимопомощи) образуются из части аналогичных фондов отдельных хозяйств, предприятий и организаций, централизуемых в масштабе всего объединения. Здесь особую роль играет фонд взаимопомощи (резервный) как источник выравнивания природных условий производств участников объединения. Он образуется (централизуется) из части фонда развития производства отдельных хозяйств, предприятий и организаций, входящих в объединение. Этот фонд является новым, характерным для подобных объединений, которые за-

интересованы в деятельности не только отдельных хозяйств и производств, но и всех участников объединения.

Централизация фондов развития производства, социально-культурных мероприятий и жилищного строительства и материального стимулирования также является фактором, воздействующим на повышение эффективности общественного производства объединения, используются для осуществления более крупных мероприятий в масштабе малого региона, для оказания им помощи. Данный фонд используется также на покрытие дополнительных расходов, связанных с покрытием неплановых затрат, выполнением дополнительных работ, вызванных стихийным бедствием, и на покрытие затрат, связанных с невыгодными условиями производства.

Все образуемые в объединении фонды имеют важное экономическое и социальное значение. Они в пределах данного малого региона, объединенными усилиями как государственных предприятий и организаций, так и колхозно-кооперативных, независимо от существующих форм социалистической собственности, объединяют свои экономические, производственно-финансовые возможности для решения важных хозяйственных и социальных задач, решение которых невозможно было бы в условиях их обособленного, относительно замкнутого существования.

В целях усиления факторов материального стимулирования, объединение, исходя из выполнения возложенных на него функций развития и совершенствования сельскохозяйственного комплекса района, свою деятельность строит на хозяйственном расчете. Существенным фактором деятельности объединения, содействующим повышению эффективности общественного производства региона, является то, что проводимые экономические и социальные мероприятия обеспечивают не только единство экономических и социальных интересов коллективов участников объединения, но и проведение единой технической политики в малом регионе, что органически связывается с общей закономерностью научно-технического прогресса на данном этапе развития, а также устанавливает межхозяйственные связи среди хозяйств, предприятий и организаций, входящих в объединение. Кроме того, что имеет также весьма существенное значение, объединение в своей производственно-финансовой деятельности дифференцированно определяет финансово-расчетные отношения хозяйства, предприятий и организаций участников объединения по той продукции, которую одно предприятие передает другому для дальнейшей доработки (завершения), а также по тем работам и услугам, которые одно предприятие выполняет и оказывает другому. В этом весьма важна заинтересованность в количественном и качественном итоге производства уже не только одного предприятия, но и заинтересованности в расширении производственных, экономических отношений между коллективами различных предприятий. Это показывает как расширение сферы производственных отношений непосредственно в процессе производства,

переработки, транспортировки, хранения и реализации сельскохозяйственной продукции, но и единство данного процесса на различных стадиях. Несмотря на сохраняемую хозяйственную самостоятельность каждого участника объединения, эти условия обеспечивают их органическое единство в общем воспроизводственном процессе, что является существенным качественным сдвигом как в теории, так и в практике социалистического расширенного воспроизводства.

Подобная общественная организация производства, всего общественного воспроизводства в условиях малого региона вносит существенные качественные сдвиги в формы, методы и сущность социалистического соревнования. Здесь в результатах социалистического соревнования заинтересованы не только отдельные производственные коллективы, но и все производственные коллективы участники объединения. Это раскрывает широкие возможности для развития соревнования как внутри коллективов отдельных хозяйств, предприятий и организаций, так и между ними. Тесные межхозяйственные связи создают возможность для расширения форм социалистического соревнования между ними, осуществления бригадной формы организации и оплаты труда, развития соревнования между бригадами как в пределах одного производства, так и между различными производствами, независимо от того, принадлежат они колхозно-кооперативным организациям или государственным. Единство экономических и социальных интересов, целей коллективов колхозно-кооперативных и государственных предприятий создает условия для возникновения качественно новых форм социалистического соревнования, развития коммунистического отношения к труду.

Комплексное (как это называют в сельскохозяйственных производственных объединениях) социалистическое соревнование — это новая форма социалистического соревнования предприятий различных характеров производства и обслуживания, находящихся в различных ведомствах, но объединившихся в единый производственно-хозяйственный комплекс для решения общей задачи увеличения производства сельскохозяйственных продуктов, их современной качественной переработки, транспортировки, хранения и реализации. Поэтому во всех входящих в объединение хозяйствах, предприятиях и организациях, как производственного, так и непромышленного характера, основная направленность развития социалистического соревнования, его итоги связаны именно с данной задачей.

В 1982 г. по опыту Абашского, Махарадзевского и других районов республики во всех районах Грузии созданы районные агропромышленные объединения, из которых абсолютное большинство находится на хозяйственном расчете. Теперь наступил новый этап в совершенствовании управления агропромышленным комплексом на уровне района, охватывающий все малые сельскохозяйственные регионы республики. Значительно расширилась сфера возникновения и развития новых форм экономических отношений.

Однако при наличии существенных экономических и социальных результатов пока еще имеются некоторые факторы, сдерживающие развитие данного процесса. Так, например, объединение не может излишние оборотные средства, накопившиеся на предприятиях одной отрасли, перераспределить предприятиям другой отрасли. Это возможно лишь в пределах предприятий данной отрасли, в то же время, при производственной необходимости и, исходя из хозяйственной целесообразности, оно, объединение, может временно перераспределять рабочую силу между предприятиями объединения независимо от их ведомственной подчиненности (Мцхетский, Кобулетский и другие районы). В некоторых районных сельскохозяйственных производственных объединениях (Мцхетский район) отдельные хозяйства и предприятия сугубо сельскохозяйственного направления не находятся в объединении, а сохранились в отраслевом подчинении соответствующих министерств и ведомств.

Предприняты существенные шаги в установлении экономических отношений с личными подсобными хозяйствами колхозников, а также с рабочими и служащими районов по совместному выращиванию скота. Эта новая форма взаимоотношений общественного и личного на данном этапе экономического и социального развития имеет весьма важное значение и органически входит в комплексную продовольственную программу, которая осуществляется во всех районах в отдельности и республике в целом. Личное подсобное хозяйство на данном этапе экономического и социального развития необходимо и следует всячески содействовать его развитию во всех возможных и доступных формах. В условиях господства социалистических форм хозяйства, отсутствия эксплуатации наемного труда, использование личных подсобных хозяйств путем оказания им соответствующей помощи, без которой они не могут развернуть более активную деятельность в общих интересах, не противоречит социалистическим формам организации общественного производства и труда, выражающихся в кооперации общественного и личного производства.

Производство, основанное на личном труде производителя, ведущееся на ограниченной земельной площади, в условиях государственной собственности на землю не может противопоставить свои интересы общественным интересам.

Эффективность районных производственных объединений, а вместе с этим и кооперации общественного и личного хозяйства обуславливается прежде всего концентрацией всех местных возможностей, производственных, трудовых, финансовых и иных ресурсов для целеустремленного руководства в целях достижения высоких конечных народнохозяйственных результатов в интересах как общества в целом, так и отдельных его членов.

Опыт показывает, что в процессе специализации и концентрации производства на базе межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции возникают новые, свойственные развитому социа-

лизму черты (формы) производственных, экономических отношений. Это связано с совершенствованием форм социалистической собственности путем усиления тенденции слияния колхозно-кооперативной и государственной собственности в высшую, единую общенародную (в перспективе коммунистическую) форму собственности. Вместе с этим изменяются, совершенствуются социально-политические факторы в общественных отношениях, выражающиеся в росте общественно-политического сознания и трудовой активности масс — рабочих, колхозников, работников совхозов, промышленных предприятий и других производств, объединенных в едином процессе воспроизводства.

В результате намечаются значительные сдвиги в материальном и культурном уровне жизни населения. Характерным для данного процесса является сосредоточение в одном центре (районное звено) всех финансовых, материальных и трудовых ресурсов, осуществление внутрирайонного планирования и других мер общерайонного характера, направленных на повышение эффективности общественного производства в районе.

Подобная комплексная система обобществления производства в районном масштабе содействует совершенствованию организационных форм управления сельскохозяйственным производством. Сейчас ранее самостоятельные звенья, непосредственно или косвенно связанные с сельскохозяйственным производством, находящимся в подчинении различных ведомств, сосредоточены в одном, районном, агропромышленном объединении, что в значительной степени повышает эффективность их деятельности, направленной на достижение конечных результатов. В результате устраняется межведомственная разобщенность, усиливается материально-техническая база общественных хозяйств, совершенствуется дело по подбору, расстановке и наиболее рациональному использованию имеющихся в районе кадров, специалистов. Создается возможность укреплять все звенья общественного производства более квалифицированными кадрами. Конечные результаты подобных изменений, т. е. создания районных агропромышленных объединений, нашли отражение в значительном повышении урожайности и продуктивности, росте производства валовой продукции сельского хозяйства. Возросла рентабельность хозяйств, создались более реальные возможности для комплексной механизации производства, концентрации использования сельскохозяйственной техники, перевода сельскохозяйственного производства в целом на индустриальную основу. Все это является результатом деятельности уже не одного какого-либо коллектива или социальной группы. В этих формах экономических отношений выражено единство сельскохозяйственного (колхозного и совхозного), промышленного и иного характера труда, объединенного в едином общественном трудовом процессе.

В современных условиях, с процессом индустриализации сельскохозяйственного производства возникает много проблем экономического характера, которые не могут быть решены силами одного колхоза,

а его возможности возрастают в степени, недостаточной для решения глобальных проблем без содействия государства. Скажем, таких проблем, как: широкая электрификация и комплексная механизация и автоматизация производства, его химизация, мелиорация. Именно эти и другие экономические факторы обуславливают необходимость развития межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции, где происходит органическое слияние интересов колхозов и государства, общества в целом. Если для отдельных колхозов конечной продукцией является произведенная ими продукция, то в условиях агропромышленной интеграции продукция колхозов, как и продукция совхозов и других государственных сельскохозяйственных предприятий, а также промышленности и других отраслей народного хозяйства, может считаться конечной только на стадии ее реализации. Поэтому весьма важная роль придается единству процесса производства, транспортировки, переработки, хранения и потребления (реализации) продукции. Чем меньше потерь сельскохозяйственной продукции в указанных процессах, звеньях народного хозяйства, непосредственно связанных с сельскохозяйственным производством, тем значительнее конечный результат ее производства. Производственные объединения повышают заинтересованность не только в повышении эффективности производства продукции, но и эффективности его конечных результатов, т. е. общественной эффективности. Отсюда их общая заинтересованность в результатах общественного воспроизводства.

В росте объема валовой продукции сельского хозяйства, наряду с повышением экономических показателей общественного хозяйства, определенную положительную роль сыграли и кооперация общественных хозяйств с населением. В данной форме экономических отношений (между общественным хозяйством и личным подсобным хозяйством) на стадии развитого социализма также заложены существенные возможности повышения эффективности социалистического хозяйства. Личные подсобные хозяйства колхозников, рабочих и служащих не отрываются от процесса общественного воспроизводства, общего подъема эффективности социалистического производства, а включаются в него с учетом их специфики. Это содействует преодолению частнособственнических тенденций, воспитывает население в духе общегосударственных, общенародных интересов.

Процесс развития экономических отношений показывает, что конкретные формы производственных отношений, проявляющиеся в пределах отдельных производственных предприятий (промышленных предприятий, колхозов, совхозов и др.), выходят за их рамки. Они вовлекают трудящихся в единый воспроизводственный процесс независимо не только от их принадлежности к определенному виду производства (промышленного или сельскохозяйственного), но и классовой принадлежности (колхозное крестьянство, рабочий класс), экономической основой которой являются господствующие формы собственности при социализме. Это существенно расширяет их интересы. Их собственные

интересы выходят не только за пределы отдельных предприятий, но и классов, становятся общенародными.

Подобное развитие, совершенствование производственных отношений обуславливает возникновение и новых форм социалистического соревнования. Расширяется сфера заинтересованности итогами соревнования. Заинтересованность тоже выходит за пределы отдельных предприятий и организаций. В подобных случаях расширяется и сфера распространения передового опыта. Производственное объединение в условиях района, совершенствование структуры управления положительно воздействуют на социальное развитие района: улучшается деятельность административных и профсоюзных организаций, учреждений, работа транспорта, сферы обслуживания, органов здравоохранения и культурно-просветительных учреждений. В целом идет процесс существенных качественных изменений как в базисных, так и в надстроечных категориях, воздействующих на общий процесс повышения эффективности общественного производства и социального развития, ставший характерным для стадии развитого социализма.

Данный процесс органически связан с дальнейшей демократизацией управления общественным производством, вовлечением более широких масс в решение непосредственных вопросов деятельности не только отдельных производственных предприятий, трудовых коллективов, но и всего объединения в целом. Существенно расширяется сфера экономического и общественно-политического мышления.

Вместе с этим, возникающим новым формам экономических, производственных отношений требуется простор. Они не смогут развиваться глубже в весьма ограниченных условиях, в пределах малых внутриреспубликанских регионов. Они требуют качественных преобразований в системе управления прежде всего на республиканском уровне. Образование республиканского агропромышленного комплекса обусловит в более широких масштабах слияние двух форм социалистической собственности, колхозно-кооперативной и государственной, на пути превращения их в единую общенародную форму собственности. В нем, агропромышленном комплексе, сконцентрируются все средства производства, транспорт, отрасли производственной инфраструктуры в едином воспроизводственном процессе по производству, транспортировке, переработке, хранению и реализации сельскохозяйственной продукции. Создадутся объективные условия для возникновения еще более зрелых форм экономических отношений на пути перерастания производственных отношений социализма в производственные отношения коммунизма.

Опыт показал, что районные агропромышленные объединения становятся компетентными органами, способными самостоятельно решать в районном масштабе вопросы развития общественных форм организации производства, концентрировать усилия сельскохозяйственных, промышленных, транспортных, строительных и других предприятий и организаций на достижении высших конечных результатов по объ-

17.623

ему производства и улучшению качества производства и переработки сельскохозяйственных продуктов на данной стадии экономического развития. Они, производственные сельскохозяйственные объединения, становятся экономической базой районов для планирования и решения более крупных перспективных задач экономического и социального развития как в территориальном, так и в отраслевом аспектах. Существенным фактором расширения и углубления процесса возникновения и развития новых форм экономических отношений, наряду с развитием и расширением сферы деятельности районных сельскохозяйственных производственных объединений, явилось создание на республиканском уровне Грузинского республиканского межведомственного координационного совета по управлению агропромышленным комплексом. Это в определенной мере будет содействовать совмещаемости организационных форм деятельности районных сельскохозяйственных производственных объединений с их руководящим органом — Министерством сельского хозяйства республики, а также в определенной степени усилить связь со всеми звеньями агропромышленного комплекса на республиканском уровне.

Этим был сделан серьезный шаг на пути совершенствования управления сельскохозяйственным производством и в республиканском масштабе. Осуществляют меры по устранению межведомственной разобщенности звеньев производства, заготовки, транспортировки и переработки сельскохозяйственной продукции, материально-технического снабжения, мелноративного обеспечения, строительства и других сфер деятельности на селе, достигая большего соответствия между районами и республиканскими органами в управлении сельскохозяйственным производством. Усиливается координация работы всего агропромышленного комплекса на территории республик.

Качественно новым для входящих в агропромышленный комплекс промышленных и иных министерств и ведомств является приведение их в соответствие формам управления сельским хозяйством и других звеньев агропромышленного комплекса на районном и республиканском уровне. В этих целях министерство сельского хозяйства республики было переведено на хозяйственный расчет и его работа организовалась на условиях республиканского объединения в сельском хозяйстве. Совершенствовалась его структура и функционирование аппарата в целях высокой заинтересованности всех подразделений и каждого его работника в конечных результатах сельскохозяйственного труда, т. е. увеличении производства продуктов и улучшения их качества в колхозах, совхозах и на межхозяйственных предприятиях. Входящие в агропромышленный комплекс министерства и ведомства республики осуществляют меры по пересмотру организационной структуры подведомственных им предприятий и организаций в территориальном разрезе в том, чтобы замкнуть форму управления ими на местах в одном административном районе, максимально исключив при этом

ქ. შატავას ხელ. ს. ჯ. მანჯიანი
 1983 წლის 12 თვის 12-დღის
 1983.12.12

создание и функционирование своих межрайонных служб и соответствующих аппаратов управления.

В настоящее время (в начале 1983 г.) осуществлено еще одно важное мероприятие по совершенствованию управления агропромышленным комплексом на уровне республики путем создания на базе Министерств сельского хозяйства, водного хозяйства и Госкомсельхозтехники единого органа управления — Государственного комитета по сельскохозяйственному производству, который призван непосредственно руководить и нести полную ответственность за состояние дел в сельском хозяйстве.

Формирование, деятельность районных агропромышленных объединений — качественно новая форма общественной организации производства, где в едином воспроизводственном процессе объединяются сельскохозяйственные, промышленные, строительные, заготовительные и иные предприятия, организации и ведомства. Это весьма сложный процесс, требующий довольно существенных преобразований, в то же самое время качественно новый, отвечающий современным требованиям экономического и социального развития.

Все вышесказанное свидетельствует о том, что в Грузии в начале 80-х годов сложилась определенная, довольно стройная (в особенности на районном уровне), экономически эффективная и совершенствующая система управления агропромышленным комплексом. В то же самое время развитие агропромышленной интеграции обусловило возникновение и развитие новых, характерных для стадии развитого социализма, форм экономических отношений.

შალვა ბურღული, ნათელა ჯაფარიძე

**ხარჯთნუსხავის შესრულების აღრიცხვისა და კონტროლის
ორგანიზაციის ფინანსების მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში**

საბიუჯეტო დაწესებულებათა ხარჯთნუსხების შესრულების აღრიცხვის ახალმა ორგანიზაციულმა ფორმამ-აღრიცხვის ცენტრალიზაციამ, განვლო განვითარების გარკვეული გზა და დააგროვა ანგარიშწარმოების ისეთი მდიდარი გამოცდილება, რომლის თეორიული განზოგადება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემების დაარსებას ბიუჯეტის შესრულებაში მონაწილე საუწყებო ორგანიზაციების ფართო ქსელში. ამასთან ერთად საბიუჯეტო ხარჯთნუსხების შესრულების აღრიცხვის მექანიზაციის მოწინავე გამოცდილების შესწავლა, აგრეთვე საინფორმაციო გამოთვლითი ცენტრების საქმიანობის ღრმა ანალიზის შედეგად გამოვლინებული დადებითი და უარყოფითი მხარეების მეცნიერული განზოგადება მნიშვნელოვნად დაგვეხმარება ფინანსების მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემების დანერგვისა და მათი მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების ღონისძიებათა შემუშავებაში.

ფინანსების მართვის ავტომატიზებული სისტემის ერთ-ერთ ქვესისტემად შეიძლება იყოს საბიუჯეტო დაწესებულებათა აღრიცხვის ცენტრალიზაციის ან მსხვილი საბიუჯეტო დაწესებულების ცენტრალური ბუხჰალტერიის ბაზაზე ჩამოყალიბებული მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემა, რომელიც თავისი მხრივ ფუნქციონალური ნიშნით დაიყოფა სახარჯთნუსხო-საგეგმო, ოპერატიულ-მეურნეობრივი საქმიანობის, ბუხჰალტრული აღრიცხვისა და ეკონომიკური ანალიზისა და კონტროლის სისტემებად.

ფუნქციონალურ-სტრუქტურული ნიშნით მოქმედი (საბიუჯეტო დაწესებულებების) აღრიცხვისა და კონტროლის მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემის ძირითად ფუნქციებს კონტროლის ნაწილში შეადგენს: კონტროლი ხარჯთნუსხების შესრულებაზე, აგრეთვე, ცალკეულ შემსრულებლებზე (განყოფილება, ქვეგანყოფილება, ჯგუფი, პირი), გაცემული გეგმიური დავალების, ინსტრუქციული მითითებების, დირექტივების და სხვა მართვითი ღონისძიებების შესრულებაზე, ამასთანავე ინფორმაციის გაცემა ამ დირექტიული დოკუმენტების შესრულების მდგომარეობაზე.

წინასწარი თუ შემდგომი კონტროლის უმთავრესი ფუნქციების განსახორციელებლად, საბიუჯეტო დაწესებულებების მართვის ავტომატიზებულმა ქვესისტემამ დიდი რაოდენობით უნდა გამოიმუშაოს კონტროლის ობიექტები: დირექტივები, ბრძანებები, განკარგულებები, მართვითი მითითებები ამ დირექტივების განსაზღვრისათვის, ბრძანება-განკარგულებების, მართვითი მითითებების შემსრულებლები და შესრულების შემმოწმებლები (დირექტიული დოკუმენტაცია — განკარგულება, მითითება. ცალკეული ბუხჰალტრული საბუთი) მათ შორის საბიუჯეტო ხარჯთნუსხები, წარმოადგენენ საკონტროლო ობიექტებს.

მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემის საბოლოო მიზანს, კონტროლის ნაწილში, წარმოადგენს მართვის ისეთი რაციონალური სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს მისი შესრულების რაციონალურ ორგანიზაციას, ბიუჯეტური ხარჯთნუსხების დაგეგმვისა და დამტკიცების შემდეგ დირექტივების, ბრძანებ-განკარგულებების ვადაზე და მაღალხარისხოვნად შესრულებას და აუცილებელი კორექტივების დროულად შეტანას დავალებათა შესრულების პროცესში წარმოქმნილ ცვლილებათა შესაბამისად. ამასთანავე, მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემის რაციონალურმა ორგანიზაციამ უნდა უზრუნველყოს დაწესებულებების მუშაკთა პასუხისმგებლობის ამაღლება ყოველგვარი დირექტიულ-განკარგულებითი მითითების საფინანსო და საწარმოო გეგმების, აგრეთვე დამტკიცებული ხარჯთნუსხების ხარისხიანად და დროულად შესრულების საქმეში.

კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დიდ ყურადღებას აქცევენ კულტურული დაწესებულებების საყოველთაო სწავლების სკოლების, უმაღლესი სასწავლებლების, საავადმყოფოების, საბავშვო ბაგებისა და ბაღების შესანახი ხარჯების დაგეგმვის სრულყოფას, მომჭირნეობის რეჟიმის დამყარებას ფულადი და მატერიალური რესურსების ხარჯვაში.

გაერთიანებული აღრიცხვის პირობებში, როდესაც ათობით დაწესებულებების შესანახი ხარჯების გამოყენება ცენტრალიზებული წესით ხორციელდება, დაგეგმვისა და მომჭირნეობის რეჟიმის დაცვის საჭიროება უაღრესად იზრდება, აღრიცხვის ცენტრალიზაციის ახალ ორგანიზაციულ ურთიერთობათა რთული ქსელის მოგვარება ფართო საზოგადოებრივი და ადმინისტრაციული მუშაობის ცენტრალურ ობიექტად იქცევა.

მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემაში ზუსტად უნდა დაადგინონ თითოეული საბიუჯეტო დაწესებულების აუცილებელი ხარჯების მოცულობა, რამდენადაც ხარჯთნუსხების ზუსტად შედგენაზე და შესრულების კონტროლზე ბევრად არის დამოკიდებული ეკონომიის რეჟიმის მოთხოვნათა დაცვა. ხარჯთნუსხების შედგენის, ასევე მათი შესრულების დროს, ოპერატიული კონტროლის საშუალებით ხდება ბიუჯეტური სახსრების ეფექტურობის ამაღლება და მიზნობრივი გამოყენება.

განსაკუთრებით მსხვილი მრავალი განყოფილების მქონე საბიუჯეტო დაწესებულების ხარჯთნუსხების შედგენის დროს წინასწარი კონტროლის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვს „შრომის ზომისა“ და „მოხმარების ზომის“ ზუსტად დაცვას. როგორც ლენინი მიუთითებდა, სანამ ადამიანები კომუნისმის პრინციპით საერთო თანაცხოვრების ძირითადი წესების დაცვას შეეჩვევიან, პროდუქტების განაწილება უნდა მოხდეს დადგენილი ნორმების საერთო დაცვით, „მანამდე, სანამ, კომუნისმის „უმაღლესი“ ფაზა დადგებოდეს სოციალისტები მოითხოვენ შრომის ზომისა და მოხმარების ზომის უსასტიკეს კონტროლს საზოგადოების მხრივაც და სახელმწიფოს მხრივაც“¹.

მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში მთლიანი ხარჯები იგეგმება და ქვემდებარებულ (მომსახურებულ) დაწესებულებათა ინდივიდუალური ხარჯთნუსხების საფუძველზე.

ინდივიდუალური ხარჯთნუსხები დგება ცალკეულ დაწესებულებათა მიხედვით დადგენილი ნორმატივების საფუძველზე, რომელიც ზუსტად ასახავს მო-

1 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტომი 25, გვ. 585.

ცემული დაწესებულების შენახვაზე ბიუჯეტიდან გასაცემი სახსრების მოცულობას და მიზნობრივ მიმართულებას კვარტალების ჭრილში.

ხარჯთსახა შეიცავს სამ განყოფილებას:

პირველ განყოფილებაში აისახება დაწესებულების მუშაობის ძირითადი მაჩვენებლები (მაგალითად, სკოლაში მოსწავლეებისა და კლასთა რაოდენობა, პოლიკლინიკებში — ავადმყოფთა გამტარიანობა, საავადმყოფოებში — გაშლილი საწოლების რაოდენობა და ა. შ.), აგრეთვე, ზოგადი ცნობები დაწესებულების ადგილსამყოფელისა და დაკავებული სადგომების მოცულობაზე.

მეორე განყოფილება შეიცავს ხარჯთსახების ცალკეული მუხლების მიხედვით გაანგარიშებულ ფულად სახსრებს, ხოლო მესამე განყოფილება ითვალისწინებს ხარჯების მუხლობრივ ნაერთს (საბიუჯეტო კლასიფიკაციით ხარჯთა მუხლებისათვის გათვალისწინებული თანმიმდევრობით).

დაწესებულების ინდივიდუალური ხარჯთსახა, რომელიც დადგენილი ფორმის ბლანკებზე დგება, სავსებით უნდა შეესაბამებოდეს მთავრობის დირექტივებს, სსრ კავშირის ფინანსთა სამინისტროს მითითებებს, დაწესებულების საქმიანობის მოცულობას, დამტკიცებულ შტატებსა და ხელფასის განაკვეთებს.

ხარჯთსახის ცალკეული მუხლების განსაზღვრისას სარგებლობენ დაწესებული ნორმებით (სკოლების ხარჯთსახების შედგენისას — გათბობაზე, განათებაზე, სასწავლო თვალსაჩინო ხელსაწყოებსა და მასალებზე; პოლიკლინიკების და საავადმყოფოების ხარჯთსახების შედგენისას — გათბობაზე, განათებაზე, ავადმყოფთა კვებასა და მედიკამენტების შექენაზე. უმაღლეს სასწავლებლების ხარჯთსახების შედგენისას საშტატო ერთეულების ხელფასის განსაზღვრა ხდება სხვადასხვა სპეციალობის მიხედვით მოსწავლე-სტუდენტთა სხვადასხვა რაოდენობრივი ნორმების საფუძველზე დადგენილი განაკვეთებით, ხოლო სხვა ძირითადი ხარჯები განისაზღვრება მოსწავლეთა და პროფესორ-მასწავლებელთა საშუალო წლიური კონტიგენტების მიხედვით.

საბიუჯეტო დაწესებულებათა მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში, აღრიცხვისა და კონტროლის სისტემებს შორის ინფორმაციული კავშირები, ხარჯთსახების შესრულების ნაწილში, განისაზღვრება ამ სისტემათა ობიექტებისა და მიზნების ურთიერდამოკიდებულებით. მაგალითად, შტატების მართვასა და ხელფასის ფონდის გამოყენებაზე მსხვილ, მრავალგანყოფილებიან უმაღლეს სასწავლებლებში, მაგალითად, სახელმწიფო უნივერსიტეტში კონტროლის სისტემის ძირითად ობიექტებს წარმოადგენს: საშტატო დისციპლინის დაცვა; საშტატო განაკვეთების დაცვა; კონტროლი ადმინისტრაციულ და სხვა თანამდებობრივ პირთა შემადგენლობასა და მოძრაობაზე, აგრეთვე, დამხმარე სასწავლო პერსონალის განაწილებაზე კათედრებს შორის; კონტროლი მეურნეობრივ-ფინანსური საქმიანობის ისეთ ოპერაციებზე, რომელიც დაკავშირებულია ყველა კატეგორიის პერსონალის ხელფასის ფონდების ხარჯვასთან.

შტატებისა და კონტიგენტების შესრულების ნაწილში აღრიცხვის სისტემის ძირითადი ობიექტების ოპერაციები ყველა კატეგორიის მუშა-მოსამსახურეების ხელფასის გაანგარიშების დარიცხვის, გაცემის და სხვა შრომის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ოპერაციების გაფორმება და ბუხვალტრული დამუშავება. აგრეთვე, ანგარიშების შედგენა-შტატებისა და კონტიგენტების მოძრაობასა და ხელფასების ფონდების ხარჯვაზე.

მექანიზებული დამუშავების ტექნოლოგიის თვალსაზრისით, ზემოთაღნიშნული ოპერაციების წარმოება ყველა დონეზე დაკავშირებულია უდიდესი რა-

ოდენობის ანგარიშგებითი, განკარგულებითი და სხვა დირექტიულ-ინსტრუქციული საბუთების შედგენასთან მანქანების მეშვეობით. გამომთვლელ მანქანების საშუალებით შედგენილ ყველა საბუთს, ისევე, როგორც ხელით წარმოებისას უნდა ჰქონდეს სარეგისტრაციო ნომერი, განკარგულების გაცემის თარიღი, შესრულების ვადა, მითითებული უნდა იყოს ერთი ან რამდენიმე შემსრულებელი და უნდა შეიცავდეს კიდევ სხვა საჭირო რეკვიზიტებს. მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემების მიზნები და ფუნქციები შესადაგებულია ერთიმეორესთან. მათი მიზნების მჭიდრო ურთიერთკავშირის პირობებში ყველა დონის საბიუჯეტო დაწესებულების ხელმძღვანელის პირადი პასუხისმგებლობის ამაღლებას უზრუნველყოფს დავალებათა შესრულების რეალობა მანქანური ტექნიკის საფუძველზე, ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების პირობებში.

მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემის მოქმედების პროცესში, რამდენადაც ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების „მესხიერებაში“ თავმოყრილია შესრულებული ოპერაციების დამახასიათებელი პროგრამირებული მითითებანი, უმეტეს შემთხვევაში ავტომატურად წარმოებს პასუხების მიღება გაცემული ბრძანებებისა ან მითითებების შესრულების შესაძლებლობისა, თუ შეუძლებლობის შესახებ.

მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემას თავისთავად (დამოუკიდებლად არ შეუძლიან დირექტიული, ბრძანებითი, თუ განკარგულებითი დოკუმენტაციის ხარისხის ამაღლება, მაგრამ ხარისხის ამაღლების სტიმულირება კი შესაძლებელია. ამგვარ ამოცანათა შესასრულებლად, აღრიცხვისა და კონტროლის მართვის ავტომატიზებულმა ქვესისტემამ, ბიუჯეტურ დაწესებულებათა მართვის სხვა ფუნქციონალურ ქვესისტემებთან ინფორმაციათა უკუკავშირების გამოყენებით, უნდა გადაწყვიტოს შემდეგი პრობლემები:

1. ა) „დაიმასხოვროს“ საბიუჯეტო დაწესებულებათა მართვის ქვესისტემის მიერ გამომუშავებული დირექტიული, ბრძანებითი, განკარგულებითი დოკუმენტური ინფორმაცია მათ შესრულებამდე ან კორექტირებამდე;
- ბ) „დაიმასხოვროს“ ყველა კატეგორიის პერსონალთა და მუშაკთა რაოდენობა, ხელფასის ფონდი, საშტატო განრიგით თუ საათობრივი დატვირთვით განსაზღვრული განაკვეთები და სხვ.);

2. ხარჯთესხების შესრულების პროცესში სათანადო ინფორმაციის მიწოდებით შეახსენოს შემსრულებლებსა და შემმოწმებლებს (აგრეთვე ხელმძღვანელებს) საბიუჯეტო დაწესებულებათა ხარჯთესხებით გათვალისწინებული სახსრების ათვისების ათვისებლობის ან გადახარჯვის შესახებ.

3. დააფიქსიროს (აღნიშნოს) დირექტიულ-ბრძანებითი, განკარგულებითი დავალებების შესრულების ან შეუსრულებლობის ფაქტები მართვის ობიექტების მდგომარეობისა და ცვლილებების შესახებ ინფორმაციის მისაღებად, აგრეთვე; თითოეული განკარგულებისა თუ ბრძანების კვალობაზე საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შედეგების შესაფასებლად ცალკეულ საბიუჯეტო დაწესებულებასა და მათი ქვეგანყოფილებების მიხედვით.

ყოველგვარი ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის საერთო შეფასება წარმოადგენს აღრიცხვისა და კონტროლის განსაკუთრებულ ფუნქციას. მართვის ავტომატიზებული სისტემების აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემების მოწინავე პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ ელექტრონული გამომრთველი მანქანების გამოყენების რაციონალური ორგანიზაციის პირობებში ბიუჯეტური დაწესებუ-

ლების მრავალმხრივი და რთული საქმიანობის არსებული მდგომარეობის ამსახველი და მისი მაკორექტირებელი ინფორმაციის მიღების რეალური საფუძველი იქმნება, იმდენად რამდენადაც ეგმ მიერ გამომუშავებული ობიექტობრივი დახასიათებანი მართვის ოპერატიული რეგულირებისა და შემდგომი მუშაობის გაუმჯობესების ფართო ღონისძიებებს ითვალისწინებენ.

ელექტრონული გამოთვლელი მანქანებით გამომუშავებული ინფორმაციის ანალიზი და მიღებული დასკვნების განზოგადება დადებით გავლენას ახდენს საბიუჯეტო დაწესებულებათა ხელმძღვანელი მუშაკების მუშაობის ეფექტიანობაზე, აგრეთვე, შემდგომი ორგანოების დირექტიულ მითითებებს, ბრძანებებისა და განკარგულებების შესრულების ხარისხზე.

მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში ელექტრონული გამოთვლელი მანქანების გამოყენებით წარმოებს ციფრობრივი მონაცემების ავტომატური გამოთვლა, დაჯგუფება, დაჯამება, სხვადასხვა რთული გაანგარიშებების, საკონტროლო ცხრილების და სხვ. შედგენა, რაც აღრიცხვისა და კონტროლის მუშაკებს, ერთის მხრივ, ანთავისუფლებს ხელით შესასრულებელი შრომატევადი სამუშაოების წარმოებიდან, მეორეს მხრივ, უზრუნველყოფს ისეთი რთული უტყუარი საანალიზო ცხრილების შედგენას, რაც აადვილებს ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის კომპლექსურ შემოწმებასა და ეკონომიკური ანალიზის ჩატარებას. მიუხედავად ამისა, ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ელექტრონული გამოთვლელი მანქანების გამოყენება მართვის ავტომატიზებული სისტემის აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის მოქმედების პირობებში, მოითხოვს მანქანური კონტროლის ფორმების სრულყოფას, რაც ამ მანქანების ნაირსახეობასა, ტექნიკურ-საექსპლოატაციო შესაძლებლობებსა და ინფორმაციათა დამუშავების ტექნოლოგიის სხვადასხვა სირთულის პროცესებთან არის დაკავშირებული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ეგმ გამოყენებით კონტროლის რაციონალური ფორმის ჩამოყალიბება ჯერ კიდევ შესწავლის, კვლევა-ძიებისა და შემუშავების სტადიაზე იმყოფება. ამასთან, იგი ინფორმაციის დამუშავების მეტად რთულ ტექნოლოგიურ პროცესებს მოიცავს, რაც აუცილებლად მოითხოვს აღრიცხვისა და კონტროლის მუშაკების ეკონომიკური ცოდნის გაღრმავებას და ტექნიკური ცოდნის დაუფლებას. კონტროლის უმთავრესი ამოცანების გადასაწყვეტად გამოთვლელი მანქანების ეფექტურად გამოყენებისათვის, აღრიცხვისა და კონტროლის მუშაკები, გამოთვლითი და ნაღვარების მექანიზატორებთან და ოპერატორებთან ერთად, კარგად უნდა ერკვეოდნენ გამოთვლელი მანქანების მუშაობის საერთო პრინციპებში, უნდა ფლობდნენ მანქანებზე მუშაობის ელემენტარულ წესებს და ტექნოლოგიას. ალგორითმების შემუშავებისა და კოდებისა და შიფრების აგების საფუძვლებს. მათ კარგად უნდა ჰქონდეთ შესწავლილი სსრ კავშირის ცსს-ში შემუშავებული და სსრ კავშირის ფინანსთა სამინისტროს მიერ დაშვებული აღრიცხვისა და კონტროლის ლოკალურ ამოცანათა გადაწყვეტის, აგრეთვე ცალკეული უბნების მექანიზაციის ტიპური პროექტები.

მართვის ავტომატიზებულ სისტემებში სააღრიცხვო და ეკონომიკური ინფორმაციის დამუშავების პროცესები უმეტეს შემთხვევაში ინტიგრაციის პრინციპებზე იწყობა. მათი სტრუქტურა სხვადასხვა ხასიათისა და შინაარსის ეკონომიკური ინფორმაციის ურთიერთკავშირში დამუშავებას ითვალისწინებს მას-ის ცალკეულ ქვესისტემაში, მაგრამ ინფორმაციის ურთიერთ დაკავშირების პრინციპს მას-ის ამჟამად მოქმედ ქვესისტემებში ყოველთვის ვერ

იცავენ. ასეთ შემთხვევაში ინფორმაციათა დამუშავების მთლიანობა ირღვევა და იქმნება დუბლირების პირობები. ე. ი. ერთი და იგივე ინფორმაციული ნაკადების დამუშავება წარმოებს „მას“-ის სხვადასხვა ფუნქციონალურ ქვესისტემებში. ამაზე მიუთითებს ჩვენს ქვეყანაში მოქმედი მრავალი მართვის ავტომატიზებული სისტემის დამახასიათებელი ფუნქციონალური ქვესისტემათა საქმიანობა. მოქმედი ავტომატიზებული სისტემების თითქმის ყველა ქვესისტემა მოითხოვს აღრიცხვის სამივე სახის — ოპერატიული, სტატისტიკური და ბუხჰალტრული აღრიცხვის ურთიერთდამოუკიდებელ ინფორმაციულ წყაროებს, რაც ცალ-ცალკე (ფუნქციონალურ ქვესისტემათა მიხედვით) დამუშავების პროცესში დუბლირებული ინფორმაციის ნაკადებს ქმნის. ამას იწვევს ისიც, რომ „მას“-ის ცალკეულ ქვესისტემაში ბუხჰალტრული აღრიცხვის ამოცანები სრულდება ერთიანი პირველადი ინფორმაციის დამუშავების ფუნქციონალური ნიშნით, რაც მოითხოვს „მას“-ის ყველა ცალკე ქვესისტემისათვის დამოუკიდებელ საინფორმაციო ბაზას, ე. ი. ირღვევა ინფორმაციის ინტეგრალური დამუშავების პრინციპები.

ინფორმაციის ავტომატიზებული დამუშავების პირობებში დაგეგმვის აღრიცხვის კონტროლისა და ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის ანალიზის მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს ეკონომიკური ინფორმაციის ისეთი ინტეგრალური ნაკადების შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ცალკეულ დაწესებულებათა და მთლიანად მოცემული უწყების სააღრიცხვო-ეკონომიკური მართვის ოპერატიულ ხელმძღვანელობას.

მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის წინაშე ასეთი ამოცანის დაყენება შემთხვევითი არაა. საქმე იმაშია, რომ სოციალისტური აღრიცხვა მთლიანობაში ქმნის სააღრიცხვო-ეკონომიკურ ინფორმაციას, იგი შეიცავს სახალხო-მეურნეობრივი (ოპერატიული, სტატისტიკური და ბუხჰალტრული) აღრიცხვის ყველა სახის ურთიერთდაკავშირებულ ერთიან მონაცემებს, რომლებიც უკუკავშირის ფუნქციებითაც ხასიათდება და ამდენად მართვის, დაგეგმვისა და კონტროლის ფუნდამენტურ საფუძველს წარმოადგენს.

ამრიგად, აღრიცხვისა და კონტროლის განვითარების შედარებით უფრო პერსპექტიული საშუალებაა მონაცემთა დამუშავების ისეთი ინტეგრალური სისტემის გამოყენება, რომელიც გულისხმობს სამივე სახის (ოპერატიული ბუხჰალტრული, სტატისტიკური) აღრიცხვისა და კონტროლის გაერთიანებას, თითოეული მათგანის საკუთარი სახის შენარჩუნებით. ამ შემთხვევაში, მეთოდოლოგიური თავისებურება და დამახასიათებელი ნიშანი ოპერატიული, ბუხჰალტრული თუ სტატისტიკური აღრიცხვის და კონტროლისა არ იცვლება. ინტეგრაცია ვრცელდება მხოლოდ ინფორმაციის დამუშავების ორგანიზაციაზე, მის ტექნოლოგიასა და ტექნიკაზე.

დაგეგმვა, აღრიცხვა, კონტროლი და ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის ანალიზი, როგორც მართვითი ფუნქციები, მოქმედებენ ორი მიმართულების ასპექტებით: ისინი არიან უკუკავშირების მატარებლები და კონტროლის საშუალებები. მაგრამ არ იქნება სწორი, თუ ჩავთვლით, რომ ამ ორი კლასის ამოცანების გადაწყვეტა უზრუნველყოფს კონტროლის ფუნქციების შესრულებასაც კონტროლის ცალკე დამოუკიდებელ ნაწილად გამოყოფის გარეშე. მართალია აღრიცხვა და ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის ანალიზი არ გამოთიშავს საკონტროლო ამოცანების გადაწყვეტას, მაგრამ მაინც არ მოიცავს კონტროლის ყველა სახეობას (დოკუმენტური რევიზიები და სხვ.). ამიტომ,

იგი საჭიროებს მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვე-სისტემაში კონტროლისა და რევიზიის დამოუკიდებელ ნაწილად (სისტემად) გამოყოფას. მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის ორგანიზაციის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ეს მდგომარეობა და მის ცალკეულ ნაწილებს (აღრიცხვისა და კონტროლის სისტემებს) მიეცეს თავისი ერთიანი ინფორმაციული ბაზები, რომლებიც ინტეგრალური დამუშავების საწყისებზე, უკუკავშირების მეოხებით, ძალიან მჭიდროდ, საკმაო სისრულით იქნებიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. როგორც ზემოთ ითქვა, ასეთი ურთიერთკავშირის და უკუკავშირების გარეშე მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში თავს იჩენს უსისტემო, დუბლირებული, გაუპიროვნებული ინფორმაციული ნაკადები, რომლებიც ეკონომიკურ პროცესებს ზუსტად ვერ გამოსახვენ კონტროლი, ასეთ ვითარებაში, თავისდროულად, სისტემატურად და სრულად ვერ უზრუნველყოფს თავისი ფუნქციების შესრულებას აღრიცხვის, ანალიზისა და თვით კონტროლის მოთხოვნილებათა დონეზე. რაციონალური და ეფექტიანი მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის შესაქმნელად საჭიროა სამი ძირითადი პირობის დაცვა: დოკუმენტაციის უნიფიკაცია, აღრიცხვის ცენტრალიზაცია, ინფორმაციის დამუშავების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია. ეს სამი პირობა იმდენად მჭიდროდაა დაკავშირებული, რომ ერთი მათგანის შეუსრულებლობაც კი აქვეითებს ეკონომიკურ ეფექტს. ამიტომ, მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემის დანერგვას აუცილებლად წინ უნდა უსწრებდეს აღრიცხვის შიგა ცენტრალიზაცია, მისი მაქსიმალური მექანიზაცია და დოკუმენტაციის სათანადო უნიფიკაცია.

მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის შექმნა გამოთვლითი ტექნიკის ბაზაზე, სააღრიცხვო და საკონტროლო პროცესების, პირველ რიგში კი პირველადი აღრიცხვისა და ოპერატიული კონტროლის შემდგომი განვითარების საშუალებას იძლევა ავტომატიზაციის საწყისებზე, რაც ხშირ შემთხვევაში ფერხდება საწყისი ინფორმაციის შესაკრები, საზომი, სარეგისტრაციო და გადამცემი (დისტანციური) მოწყობილობის უქონლობის გამო.

ავტომატიზებული სისტემების დანერგვა დიდ საბიუჯეტო დაწესებულებაში უნდა დაიწყოს მისი ცალკეული ქვესისტემების დაპროექტებით სამუშაოთა ეტაპობრივი წარმოების გათვალისწინებით.

ამასთან დაკავშირებით, პირველ რიგში უნდა შემუშავდეს დისტანციურ გადაცემათა ოპერატიული სატელეფონო და სატელეგრაფო კავშირის ტექნიკური პროექტი და პირველი ეტაპის მუშა-ნახაზები.

განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა შემუშავდეს „ბუხჰალტრული აღრიცხვის და კონტროლის“ ქვესისტემის მართვის სტრუქტურის პროექტი, აღრიცხვის მაქსიმალური ცენტრალიზაციისა და კომპლექსური მექანიზაციის, სააღრიცხვო-საკონტროლო ინფორმაციის ინტეგრალური დამუშავების საწყისებზე დიკონტრალიზებული აღრიცხვის და კონტროლის ყველა ელემენტის გათვალისწინებით.

მართვის ავტომატიზებულ სისტემებში აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემების დაარსების დროს ბუხჰალტერ-ეკონომისტებისა და ფინანსისტების ამოცანები იმაში მდგომარეობს, რომ სააღრიცხვო-საკონტროლო სამუშაოთა წარმოების დონე ტექნიკური პროგრესის თანამედროვე მოთხოვნებს შეესაბამებოდეს. საყურადღებოა ერთი გარემოება, თუ მართვის ავტომატიზებული

ადრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემას არა აქვს თავისი ელექტრონული გამოთვლელი მანქანები, მაშინ საადრიცხვო — ანალიზური, საკონტროლო და სარევიზიო სამუშაოთა მექანიზაცია და შესაძლებელი ავტომატიზაცია უნდა განხორციელდეს კოლექტიური სარგებლობის ჯგუფურ გამოთვლით ცენტრში, ან, უკეთეს შემთხვევაში, სამინისტროს მასშტაბის მართვის ავტომატიზებული სისტემის გამოთვლით ცენტრში, რომელიც ელექტრონულ გამოთვლელ მანქანებით ცენტრალიზებულად უზრუნველყოფენ საადრიცხვო-ეკონომიკურ სამუშაოთა შესრულებას საწყისი (შესავალი) ინფორმაციის დისტანციური გადაცემების გზით, უშუალოდ მათი წარმოქმნის ადგილებიდან. ინფორმაციის მექანიზაციის ასეთმა ორგანიზაციამ ერთდროულად უნდა უზრუნველყოს ავტომატიზებული მართვის ქვესისტემის გარეშე დარჩენილი საბიუჯეტო დაწესებულებებისა და მთლიანად მოცემული სამინისტროს ადრიცხვის და კონტროლის ოპერაციებისა და სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის სხვა პროცესების მექანიზიციის მალალი დონე და ავტომატიზებული მართვის საერთო სისტემის ამოქმედების წინაპირობები.

ყველა დონის მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში საერთოდ, და კერძოდ დიდი საბიუჯეტო დაწესებულების მართვის ავტომატიზებული ადრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემაში, საკუთარი ელექტრონული გამოთვლელი მანქანებით საადრიცხვო-საკონტროლო ინფორმაციის მექანიზაციისათვის შემუშავებული უნდა იქნეს ცალკეულ სამუშაოთა (კონკრეტულ შემთხვევაში — მართვის, შტატებისა და ხელფასის ფონდის ნაწილში) ტექნოლოგიისა და საინფორმაციო მასივების პროგრამა. ასეთი პროგრამის საფუძველზე უნდა შედგეს კონტროლის ამოცანათა გადაწყვეტის ფუნქციონალური ბლოკ-სქემა, მართვის ავტომატიზებული ადრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის სტრუქტურული ელემენტების ალგორითმული ბლოკების, ტექნოლოგიისა და საინფორმაციო მასივების პროგრამის შემადგენლობით:

ა. ბლოკ-სქემა

მართვის ავტომატიზებული ადრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის სტრუქტურული ელემენტებით კონტროლის სისტემაში.

სტრუქტურული ელემენტები

კონტროლის სახეობა დროში

ოპერატიული, მიმდინარე, პერსპექტიული

კონტროლის ობიექტები

	I	II	III	IV	V	VI
საკონტროლო მუშაობის მიზნები და ამოცანები						
შესავალი (საწყისი) მონაცემები						
პირველადი მონაცემები				გამოსავალი		ნაკრები
მექანიკური დამუშავება				მონაცემები		მონაცემები

მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის
ტექნოლოგიური საინფორმაციო მასივების
ბ. პ რ ო გ რ ა მ ა

შესავალი (საწყისი) მონაცემები		გამოსავალი მონაცემები	
ინფორმაციის სახეობა და წყარო	მიმწოდებელი	ინფორმაციის დასახელება	მისამართი
<p>1. ხ ე ლ მ ძ დ ვ ა ნ ე ლ ო ბ ა ს მ ე შ ე ვ ო ბ ი თ</p> <p>საერთო და სპეციალური ღირებულებული დოკუმენტების პროექტები.</p> <p>ღირებულებული დოკუმენტების კორექტირების პროექტები</p>	<p>კანცელარია, კადრების განყოფილება.</p>	<p>დამტკიცებული დოკუმენტები:</p> <p>ა) ბრძანებები</p> <p>ბ) ხელმძღვანელის რეზოლუცია.</p>	<p>ხელმძღვანელი, ბუხალტერია, კადრების განყოფილება.</p> <p>შემსრულებელ-შემმოწმებლები.</p>
<p>2. კ ა ნ ც ე ლ ა რ ი ი დ ა ნ ღირებულებული დოკუმენტები ხელმძღვანელის რეზოლუცია ნაკრები</p>	<p>კანცელარია კადრების გ-ბა ხელმძღვანელი</p>	<p>მცდარ ბრძანებათა მაშინოგრამა (ტაბულაგრამა) შესასრულებლად დაბეჭდილი რეკომენდაციები; მაშინოგრამების (ტაბულაგრამების) კომპლექტი</p>	<p>ბუხალტერია კადრების გ-ბა შემმოწმებლები ბუხალტერია კადრების გ-ბა შემსრულებელ-შემმოწმებლები საინფორმაციო გამოთვლითი ცენტრი (სმდ)</p>
<p>3. ბ უ ხ ჰ ა ლ ტ ე რ ი ა შრომისა და ხელფასის გაანგარიშება</p>	<p>ხელმძღვანელი კანცელარია</p>	<p>ანაზღაურება: ძირითადი საშუალო ადგილს მიხედვით შემთავსებლებზე</p>	<p>შემსრულებელ-შემმოწმებლები</p>
<p>4. ს ა ი ნ ფ ო რ მ ა ც ი ო გ ა მ ო თ ვ ლ ი თ ი ცენტრი (ს. მ. დ.) საერთო და სპეციალური დოკუმენტაცია (ძილებული მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემებიდან) შიფრების შეცვლა და დამატება სხვა ქვესისტემებს პირველადი ინფორმაცია.</p>	<p>ხელმძღვანელი კანცელარია ბუხალტერია კადრების განყოფილება</p> <p>შემსრულებელი</p> <p>საინფორმაციო გამოთვლითი ცენტრი (სმდ)</p>	<p>საერთო, სპეციალურ ღონისძიებათა უწყისები</p> <p>ახალი ინფორმაცია შტატების ცვლილებაზე</p>	<p>შემსრულებელ-შემმოწმებლები</p> <p>შემსრულებელ-შემმოწმებლები</p>

ბ ლ ო კ -ს ქ ე მ ა ს თ ა ნ დართული პროგრამა მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის ფუნქციონირების აუცილებელი პირობაა, რადგან მის საფუძველზე წარმოებს ინფორმაციის გეგმური მასივების მომზადება და ინფორმაციის მატარებლებზე ჩაწერა, გამოთვლითი მანქანების საშუალებით გამომუშავებული განკარგულებების და საღირებულებო მითითებებ-

სა თუ ბრძანებათა პროექტებში საჭირო კორექტივებისა და ცვლილებების მარგულორბელი მასივების შესაქმნელად.

ბლოკ-ქემის ცალკეული მოდელები წარმოადგენენ შესავალ (საწყის) მაგვუფებელ, საანგარიშებელ და გამოსავალ ინფორმაციის დამუშავების ბლოკებს. აქედან: შესავალი (საწყისი ინფორმაციის) ბლოკები ასახავენ პირველად და შუალედ ინფორმაციას, აგრეთვე, იმ ინფორმაციების დამამახსოვრებელ მოწყობილობათა მისამართებს, რომლებზედაც ფიქსირებულია აღნიშნული ინფორმაცია; მაგვუფებელი ბლოკები ასახავენ ინფორმაციის დაჯგუფების წესრიგს;

საანგარიშე ბლოკები შეიცავენ მონაცემთა გაანგარიშებითი და ლოგიკური დამუშავების ალგორითმებს; გამოსავალი ბლოკები უჩვენებენ ბიუჯეტური დაწესებულებების საქმიანობის კონტროლთან დაკავშირებულ გამოსავალ დოკუმენტებში ოპერატიული და ანალიზური ინფორმაციის ჩაწერის მწკრივებსა და სვეტებს.

მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის საპროგრამო უზრუნველყოფაში შედის შემდეგი მონაკვეთები:

1. შემავალი ინფორმაციის შესავალი და საკონტროლო პროგრამების კომპლექსი;

2. გეგმიური ინფორმაციის ფორმირებისა და დამახსოვრების პროგრამა საშტატო განრიგების ნაწილში;

3. ხელმძღვანელობიდან და კანცელარიიდან შემოსული განკარგულება-ბრძანებათა საფუძველზე გეგმიური ინფორმაციების კორექტირებისა და ბრძანებათა კონტროლის პროგრამების კომპლექსი;

4. გამოსავალი დოკუმენტაციის ბეჭდვის პროგრამა.

გეგმიური ინფორმაციის მასივი იქმნება საბიუჯეტო დაწესებულებებისა და მისი განყოფილებების საშტატო განრიგების საფუძველზე და შეიცავს ცნობებს იქ მომუშავე ყველა კატეგორიის მუშაკების შესახებ. სხვა-ნაირად რომ ვთქვათ, გეგმიური ინფორმაციის მასივის სტრუქტურა შეესაბამება საბიუჯეტო დაწესებულებების საშტატო განრიგს გარკვეული პერიოდისათვის, ხოლო მოცემული მასივის სტრუქტურაში ასახულია პროფესორ-მასწავლებელთა შემადგენლობის ბიოგრაფიული მონაცემები და ცნობები მათი საქმიანობის სახეობაზე (შტატის მუშაკი, შემთავსებელი, საათობრივი ანაზღაურების წესით მომუშავე).

გეგმიური ინფორმაციების მასივი დგება შემდეგნაირად:

ა) გეგმიური ინფორმაციის ფორმირებისა და „დამახსოვრების“ პროგრამა მუშაობს ფორმირების რეჟიმზე და ქმნის საჭირო მასივების სტრუქტურას საშტატო განრიგების საფუძველზე.

ბ) კონტროლის პროგრამების კომპლექსი ამუშავებს ბრძანებებს მოცემულ საბიუჯეტო დაწესებულებაში მუშაკების მიღების, მათი ბიოგრაფიული მონაცემების, შიგასასწავლებლო და საინსტიტუტო გადაჯგუფების, საათობრივ ანაზღაურების წესით მომუშავეთა შესახებ და ყველა ეს ცნობები შეაქვს გეგმიური ინფორმაციის კორექტირების მასივში. გეგმიური ინფორმაციის კორექტირების მასივის შექმნის შემდეგ წყდება მოცემული ქვესისტემის ფუნქციონირების მეორე პირობა — კონტროლი საშტატო განრიგების, ძირითადი დებულებების, ინსტრუქციების, მითითებების და სხვ. სადირექტივო განკარგულებების დაცვაზე. ამ მიზნით, საჭიროა სამი სახის ინფორმაცია (ხელმძღვა-

ნელის, კანცელარიის, კადრების განყოფილების): 1) ბრძანებები, განკარგულებები, მითითებანი და სხვ. 2. ბიოგრაფიული მონაცემები (სქესი, წლოვანება, სტაჟი, სამეცნიერო ხარისხი, წოდება და სხვ.); 3) საშტატო განრიგი (დაკავებული და ვაკანტური ადგილების ჩვენებით).

გამოსავალი ინფორმაცია მუშავდება იმ პროგრამების, კომპლექსების საფუძველზე, რომლებიც გათვალისწინებულია პერფორმანსებიდან შესავალი დოკუმენტების (მანქანაში) შესაყვანად, მათი კონტროლისა, დახარისხებისა და ძაგნიტურ ფირფიტებზე (დისკოზე) გაკონტროლებული ინფორმაციის ჩასაწერად. თუ ამ ამოცანათა შესრულების პროცესში შემოდის ინფორმაცია საშტატო განრიგებში ცვლილებების შესახებ, მაშინ აბუშავდება გეგმიური ინფორმაციის კორექტირებისა და ბრძანებათა კონტროლის პროგრამების კომპლექსი საშტატო განრიგების გეგმიური ინფორმაციის დონეზე დაკავების რეჟიმით. ძორიგი ბრძანებების შემოსვლის კვალობაზე და ბიოგრაფიული მონაცემების არსებობის პირობებში მუშაობას იწყებს კონტროლის პროგრამების კომპლექსი, რომელიც უზრუნველყოფს გეგმიური ინფორმაციის სათანადო კორექტირებას და ახორციელებს კონტროლს შემოსული ბრძანებების სისწორეზე, აგრეთვე მათს შესაბამისობაზე.

ზემოთ აღნიშნული მიუთითებს იმაზე რომ, მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემის მუშაობის ხარისხი, დამოკიდებულია ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების რაციონალურ გამოყენებაზე. ამიტომ, პირველ დონეზე (ე. ი. საწყის პერიოდში) ქვესისტემის მუშაობა (შტატებისა და ხელფასების შესრულების ნაწილში) იწყება ამოცანათა კომპლექსის ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანებში შეყვანით (საშტატო განრიგების, პროფესორ-მასწავლებლების და ადმინისტრაციული პერსონალის შემადგენლობისა და მათი ხელფასების განსაზღვრის, სასწავლო-სამეცნიერო სამუშაოთა გეგმებისა და სხვა დირექტიული ინფორმაციების სახით).

ამოცანათა შესრულების საფუძველს წარმოადგენს რექტორის, პრორექტორების, განყოფილებათა ხელმძღვანელების, ფაკულტეტების დეკანებისა და სხვა ადმინისტრაციული პირების ბრძანება-განკარგულებანი, მათი ხელმოწერილი და ნებადართული სამსახურებრივი წერილები და დირექტივები, დავალებები, ინსტრუქციული მითითებანი და ა. შ.

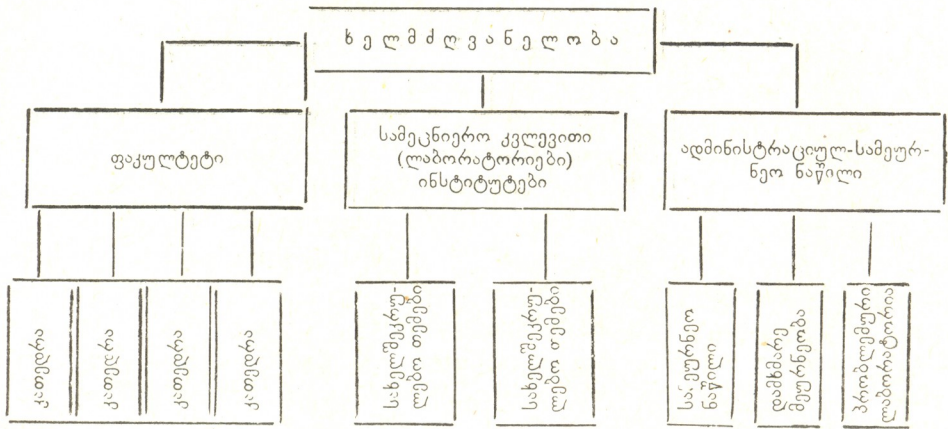
საკუთარი ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების გამოყენების შემთხვევაში, პირველადი ინფორმაციის მიმწოდებელი და გადამამუშავებელი (მეორადი) ინფორმაციის მომხმარებელი თვით მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემაა, ამიტომ, მისი მუშაობის სტრუქტურული სქემა (ზემოაღნიშნული საბიუჯეტო დაწესებულების — უმაღლესი სასწავლებლის მიხედვით) შემდეგი სახით გვევლინება:

ინფორმაციის მიღებისა და გადაცემის მართვის სტრუქტურა

საინფორმაციო გამოთვლით ცენტრში მოქმედი ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები უზრუნველყოფენ აღრიცხვის რეგისტრებს შორის ურთიერთკავშირს „დამახსოვრებული“ ინფორმაციის ერთიანი საკონტროლო მასივების გადამამუშავების გზით.

პროფესორ-მასწავლებელთა მთელი შემადგენლობის, შრომისა და ხელფასის დამახსიათებელი ინფორმაციის შენახვა (მანქანის „მეხსიერებაში“ ან ინფორმაციის ტექნიკურ მატარებლებზე), შესაძლებელია ფულადი სახსრების

საინფორმაციო გამოვლითი ცენტრი

გამოსავალი ნაშთების სახით თვის დაწყებით ბრუნვებში (წლის დასაწყისიდან) გეგმიური და სტაბილური მაჩვენებლებით. ეს „დამახსოვრებული“ ინფორმაცია დაგროვების კვალობაზე გამოიყენება დასამუშავებელი ინფორმაციის მასივებში ჩასართავად ხელფასის ხარჯვის მაჩვენებელთა კორექტირების მიზნით და უზრუნველყოფს სათანადო მახასიათებელი ცნობების მიღებას ნებისმიერი დროისათვის პრინციპით: „შეკითხვა-პასუხი“ შემდეგი რეკვიზიტებით: ნაშთები, ბრუნვები, შემოსავალი, გასავალი, ანალიზური ანგარიშების შედეგები.

დასკვნა

მართვის ავტომატიზებული სისტემის ორგანიზაციის პროცესში მართვის ავტომატიზებული აღრიცხვისა და კონტროლის ქვესისტემა მოქმედებას იწყებს ეტაპობრივად. მისი დანერგვის პირველ ეტაპზე დაწესებულების საკუთარი ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების გამოყენების პირობებში ქვესისტემა გამოდის, როგორც პირველადი ინფორმაციის მიწოდებელი და მისი მომხმარებელი.

იმისათვის, რომ მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში შესრულდეს გარკვეული ამოცანა, საჭიროა ზუსტად განისაზღვროს რა არის გასაკეთებელი, რა მოცულობით და რა ვადაში. ვინ უნდა შეასრულოს დასმული ამოცანა და ვის ევალება შესრულების შემოწმება. ყველა გეგმიური დავალებების შესრულება თავიდანვე მოითხოვს კოდირებას. ამ შრომატევადი და ფრიად საპასუხისმგებლო სამუშაოების წარმატებით შესრულებაზე დამოკიდებულია გადასაწყვეტ ამოცანათა გამომთვლელ მანქანებში შეყვანისა და შესრულების ხარისხი. დადგენილი კოდიფიკატორების საფუძველზე, შინაარსის მიხედვით კოდირებას ანხორციელებენ: საფინანსო ორგანოებში — ბიუჯეტის შესრულების პროცესებზე, საბიუჯეტო დაწესებულების კადრების განყოფილებაში (მაგალითად, პროფესორ-მასწავლებელთა ახალი ვადით არჩევის შესახებ ეგმ-ში შესაყვან დავალებაზე) ან (საფინანსო ორგანოს, საბიუჯეტო დაწესებულების (ცენტრალურ (ცენტრალოზებულ) ბუხჰალტერიაში (მაგ., დავალებაზე ხელფასის ფონდის საშტატო განრიგების მიხედვით გამოყენების შესახებ), ან კიდევ შესაბამისად სხვა განყოფილებაში.

კოდირებული დავალებები იწერება სპეციალურ ბლანკებზე და იგზავნება ინფორმაციის მიღებისა და გადაცემის მართვის პულტში ელექტრონულ გამოძველულ მანქანებში შესაყვანად, სათანადო პროგრამების მიხედვით. დარგის მართვის ავტომატიზებული სისტემების მუშაობის გამოცდილება მიგვითითებს, რომ თავისი ქსელის ქვემდგომი დონეების) ინფორმაციის მექანიზებული და ავტომატიზებული დამუშავების ცენტრებისადმი საერთო მეთოდოლოგიურ ხელმძღვანელობას უნდა ანხორციელებდნენ სამინისტროების დონის გამოთვლითი ინფორმაციული ცენტრები, რომელთა იერარქიული აგებულება უნდა ითვალისწინებდეს მართვის სხვადასხვა დონის შესავალი (საწყისი) და გამოსავალი ინფორმაციული ნაკადების მანქანური დამუშავების აღრიცხვისა და კონტროლის ტექნოლოგიურ პროცესებს შემდეგი პრინციპების დაცვით:

ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების, აგრეთვე სააღრიცხვო მონაცემების შეკრების, რეგისტრაციის, დამუშავების, გამოსავალი ინფორმაციის უკუკავშირების დისტანციური და სხვა მრავალსახოვანი ტექნიკური მოწყობილობის გამოყენება;

ერთჯერადი შეყვანა და დამუშავებული სხვადასხვაგვარი სააღრიცხვო საკონტროლო ინფორმაციის მრავალჯერადი გამოყენება ინტეგრაციის საფუძველზე;

ტაბულაგრამების (მაშინოგრამების) გასაკონტროლებელი სააღრიცხვო-საგეგმო ცნობართა სისტემური ნომენკლატურის შემოღება;

ინტეგრირებული დოკუმენტაციისა და ავტომატიზებული ინფორმაციის მატარებლების ფართო გამოყენება;

საკონტროლო ტაბულაგრამების (მაშინოგრამების) კონტროლის სისტემის დადგენა, ტაბულაგრამების თანმიმდევრული მომზადება, სააღრიცხვო რეგისტრებისა და აღრიცხვის პროცესების ურთიერთკავშირის დამყარება სამახსოვრო ინფორმაციის მატარებლებზე ფიქსირებული ინფორმაციული მასივების გამოყენების საშუალებით;

დიალოგიური სისტემის შემუშავება ფინანსურ-მეურნეობრივ ოპერაციებზე ცალკეული საცნობარო ინფორმაციის მისაღებად პრინციპით „შეკითხვა-პასუხი“, „კონტროლიორი — ეგმ“;

გამოსავალი ინფორმაციის პირველი შემოწმების დროს გამოვლენილი შეცდომების გასწორების სისტემის შემუშავება.

პერიფერიული ინფორმაციის ტექნიკურ მატარებლებზე და ტაბულაგრამარეგისტრებზე პირველადი ინფორმაციის ასახვისა და შენახვის რაციონალური ორგანიზაცია.

თანამედროვე გამოთვლითი ტექნიკის გამოყენება ფინანსურ-მეურნეობრივი საქმიანობის აღრიცხვისა და კონტროლის სფეროში მთელი რიგი საკითხების ახლებულად გადაწყვეტის საშუალებას იძლევა, რაც სააღრიცხვო ოპერაციების, გაანგარიშებათა წარმოების, მონაცემთა ამოკრეფა-დაჯგუფების, აღრიცხვის რეგისტრებში მონაცემთა ჩაწერის, ტაბულაგრამებში ჩაბეჭდვისა და სხვა გამოსავალი ინფორმაციის დამუშავების კომპლექსური მექანიზაციისა და სრული ავტომატიზაციის შესაძლებლობაში გამოიხატება. ამიტომ, ელექტრონული გამომთვლელი მანქანისა და საერთოდ, მთლიანად მართვის ავტომატიზებული ქვესისტემების ზუსტი ფუნქციონირებისათვის, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, აგრეთვე, სააღრიცხვო-საგეგმო ნომენკლატურის, კო-

დური სისტემისა და შესაბამისი შიფრების გამომუშავებას. იგი დამყარებული უნდა იყოს საკანონმდებლო ინსტრუქციული, დირექტიული და ასეთივე ხასიათის სხვა საკანონმდებლო-საცნობარო მასალებზე;

ცნობილია, რომ ტაბულაგრამების (მაშინოგრამების) სახით მისაღები აღრიცხვის საანგარიშგებო რეგისტრების რეკვიზიტები ურთიერთისაგან განსხვავდებიან შიგ ასახული ინფორმაციის შინაარსითა და მონაცემების დაჯგუფებით. ტაბულაგრამების (მაშინოგრამების) ფორმების სრტუქტურული აგებულება დამოკიდებულია ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების საბეჭდ მოწყობილობაზე. მათი მეშვეობით ჩვეულებრივად ერთი და იგივე მაჩვენებლის მანქანური ჩაწერა წარმოებს რამდენიმე რეგისტრში ჯამობრივი საშედეგო ცხრილების შედგენით. მონაცემთა დაჯგუფების ასეთი ტექნიკა უზრუნველყოფს სააღრიცხვო და საკონტროლო-სარევიზიო ცხრილების შედგენას საჭირო ჭრილებში, რაც საგრძნობლად აიოლებს აღრიცხვისა თუ შემოწმების ჩატარების პროცესს და სავსებით გამორიცხავს საკონტროლო ცხრილების შედგენასთან დაკავშირებულ ხელით შრომას. გარდა ამისა, ინფორმაციის ინტეგრაცია და აღრიცხვის რეგისტრთა შორის ურთიერთკავშირის უზრუნველყოფა შესაძლებელი ხდება ერთიანი საკონტროლო მასივების დამუშავებით.

Ш. И. БУРДУЛИ, Н. И. ЗЕДЕЛАШВИЛИ

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ ИСПОЛНЕНИЯ
СМЕТ РАСХОДОВ В СИСТЕМЕ АСУ ФИНАНСОВ

Резюме

Согласно постановления Центрального Комитета КП Грузии и Совета Министров Грузинской ССР «О мероприятиях по улучшению контрольно-ревизионной работы в народном хозяйстве республики в условиях применения вычислительной техники», рассматривается проблема внедрения автоматизированной подсистемы учета и контроля исполнения смет расходов бюджетных учреждений (на примере высших учебных заведений).

Приведен оригинальный проект модели блок-схемы работы подсистемы учета и контроля и программа по машинной обработке управленческой и контрольной информации смет расходов по штатам, контингентам и фондам заработной платы вуза.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აღრიცხვისა და ფინანსების პრობლემათა ჯგუფმა

ივანე ვახტანგიშვილი, მიხეილ თოქვაჯიანი

სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმა და წარმოების
საშუალებათა მისი უზრუნველყოფის წესი სოციალიზმის დროს

ყოველ განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ეკონომიკურ ფორმაციაში წარმოების საშუალებებსა და სამუშაო ძალაზე საკუთრების ეკონომიკური ფორმები განაპირობებენ წარმოებით ურთიერთობათა თავისებურებებს, ისტორიულ სპეციფიკურ ნიშნებს და წარმოადგენენ მათ შინაგან საფუძველს.

წარმოების საშუალებებზე და სამუშაო ძალაზე საკუთრებითი ურთიერთობის არსი აისახება წარმოებითი ურთიერთობებსა და მის ეკონომიკურ კანონებში. ამასთან, ძირითადი წარმოებითი ურთიერთობისა და მისი ამსახველი ეკონომიკური კანონის შესწავლის აუცილებელი პირობაა საკუთრებითი ურთიერთობის წარმოდგენა წარმოების ფაქტორების შეერთების ისტორიულად განსაზღვრული სპეციფიკური წესის სახით. „როგორც უნდა იყოს წარმოების საზოგადოებრივი ფორმები, — წერს კ. მარქსი, — მუშები და წარმოების საშუალებანი მუდამ მის ფაქტორებად რჩებიან. მაგრამ, ერთნიც და მეორენიც, ერთმანეთისაგან გათიშვის მდგომარეობაში მყოფნი, მის ფაქტორებს წარმოადგენენ მხოლოდ შესაძლებლობის მიხედვით. იმისათვის, რომ საერთოდ აწარმოო, ეს ფაქტორები ერთმანეთს უნდა შეუერთდნენ. ის განსაკუთრებული ხასიათი და წესი, რომლითაც ეს შეერთება ხორციელდება, განსახვავებს საზოგადოებრივი სტრუქტურის სხვადასხვა ეკონომიკურ ეპოქებს“¹.

წარმოების ფაქტორების შეერთების წესის შესწავლის ორგანული ნაწილია წარმოების საშუალებებზე და სამუშაო ძალაზე ეკონომიკური ფორმების დახასიათება.

არც წარმოების საშუალებების და არც სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმები, ცალ-ცალკე დახასიათებული, არ განსაზღვრავენ ამ ფაქტორების შეერთების შინაარსს, მაგრამ ორივე ერთობლივად ქმნის პირველად ურთიერთობებს, რომლისგანაც გამომდინარეობს სხვადასხვა დონისა და სიღრმის წარმოებითი ურთიერთობები მათი შემეცნების, ისტორიული როლისა და ადგილის მიხედვით. მათი რაოდენობა მოითხოვს ურთიერთშესაბამისი ადექვატური ფორმების არსებობას. წარმოების საშუალებებზე საკუთრების განსაზღვრული ფორმა გულისხმობს შესაბამის ურთიერთობას სამუშაო ძალაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი შეერთების წესი არ განხორციელდება.

საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს მრავალი განსხვავებული და ხშირად დიამეტრალურად საპირისპირო შეხედულებები სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმის შესახებ სოციალიზმის დროს.

ეს პრობლემა ფაქტიურად ეხება სამუშაო ძალის ადგილისა და როლის დადგენას უშუალო წარმოების პროცესში და, აქედან გამომდინარე, მის მი-

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. II. თბ., 1957, გვ. 41.
3. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საზოგადოების სერია, 1983, № 4

ერ წარმოებული პროდუქტის მითვისების ხასიათისა და ფორმების გამოვლენას.

სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმის გამოვლენას წარმოადგენს ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტისა და მისი შინაგანი ელემენტების გახაწილება, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები, წარმოების მართვისა და ორგანიზაციის ფორმები და სხვ. რომელთა არსებობის შინაგანი საფუძვლის დასადგენად საჭიროა წარმოების საშუალებებზე საკუთრებითი ურთიერთობის ადექვატური ურთიერთობის პოვნა სამუშაო ძალაზე სპეციფიკური ეკონომიკური ურთიერთობის სახით. სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმის გარკვევა მხიშველოვნად განსაზღვრავს სოციალისტურ საზოგადოებასა და მის ცალკეულ წევრს შორის ურთიერთობის არსს, სამუშაო ძალის კვლავწარმოების პროცესის გეგმავომიერ ორგანიზაციას, შრომითი რესურსების მეცნიერულად დასაბუთებული, რაციონალური გამოყენების მიმართულებებს, გზებს და სხვ.

ამოსავალი მეთოდოლოგიური პრინციპი, რომელიც სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმის წარმატებით შესწავლის საფუძველს წარმოადგენს, არის სამუშაო ძალაზე ეკონომიკური ურთიერთობის განხილვა წარმოების ფაქტორების შეერთების წესთან ურთიერთკავშირში.

სოციალიზმის დროს წარმოების საშუალებების სამუშაო ძალასთან შეერთება ხორციელდება უშუალოდ და ამდენად, მთელი საზოგადოებისა და თითოეული ცალკეული მშრომელის შრომა უშუალო საზოგადოებრივ ხასიათს ატარებს. წარმოების საშუალებების მესაკუთრე ასოცირებული მწარმოებელია, რომელიც განსაზღვრავს ინდივიდუალური სამუშაო ძალის წარმოებაში ჩართვის ისტორიულად განსაზღვრულ პირობებს. იგი გამოხატავს ინდივიდისა და ასოცირებული სამუშაო ძალის გეგმავომიერ ურთიერთკავშირს, მათ გეგმავომიერ გახაწილებას და მწარმოებლურ მოხმარებას. ასეთ პირობებში, სამუშაო ძალა კარგავს საქონლურ ფორმას და ადამიანი თავისი შრომის უნარის რეალიზაციას განსხვავებით კი არ ახდენს, არამედ უშუალოდ უერთდება მთელი საზოგადოების ერთობლივ შრომას და მის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს. ამით ისპობა ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციის პირობები და ადამიანი გამოდის თავისუფალი მშრომელის სახით. მისი სამუშაო ძალა რეალიზდება თავისუფალი შრომის ფორმით, როგორც თავისთვის, ასევე მთელი საზოგადოებისათვის, რადგან ყოველი ინდივიდი, როგორც მთელი საზოგადოების წევრი, წარმოების საშუალებათა ასოცირებული მესაკუთრეა.

კაპიტალიზმის დროს დაქირავებული შრომა თავისუფალი შრომის ანტიპოდს წარმოადგენს. სამუშაო ძალაზე საქონლური ფორმის მოსპობით აღმოცენდება სოციალიზმისათვის დამახასიათებელი ისეთი სოციალური თვისება, როგორიცაა ასოცირებულობა.

კ. მარქსი აღნიშნავდა, რომ კომუნისტური საზოგადოება, როგორც განსაზღვრული წარმოების წესი, წარმოადგენს ასოცირებულ მწარმოებელთა წყობას, სადაც მშრომელები „წარმოების საერთო საშუალებებით მუშაობენ და თავიანთ მრავალ ინდივიდუალურ სამუშაო ძალას შეგნებულად ხარჯავენ, როგორც ერთ საზოგადოებრივ სამუშაო ძალას“².

² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, თბ., 1957, გვ. 104.

უშუალო მწარმოებელი, როგორც თავისუფალი შრომის პროცესში წარმოების საშუალებათა ასოცირებული მესაკუთრე, მისი პირველი და ზოგადი განსაზღვრებაა. ამ განსაზღვრებას ემატება მისი არსებობისა და რეალიზაციის უფრო კონკრეტული ფორმები, რომლებიც უფრო ღრმად ავლენენ მის სპეციფიკურ ხასიათს. ასეთ ურთიერთობებს მიეკუთვნება ზედმეტი და აუცილებელი პროდუქტის წარმოებისა და განაწილების ურთიერთობები, შრომის მიხედვით (სოციალიზმის დროს) და მოთხოვნილებების მიხედვით (სრული კომუნისმის დროს), განაწილების კანონები, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების კანონზომიერებანი სოციალიზმის პირობებში და სხვ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ მხრივ ზედმეტი პროდუქტის განაწილების წესი, რომელიც ფაქტიურად უშუალოდ ავლენს სამუშაო ძალის ეკონომიკურ ფორმას³.

ყველა ეს ურთიერთობა ადგენს სამუშაო ძალის ეკონომიკურ ფორმას მთელ წარმოებით ურთიერთობათა სისტემაში.

მაგრამ ძირითადი საკითხის არსი — თუ სამუშაო ძალაზე საკუთრების რა ურთიერთობები არსებობენ — გაუხსნელი რჩება.

სანამ კონკრეტულად ამ საკითხზე გადავიდოდეთ ნაწილობრივ შევხებით თვით საკუთრების ეკონომიკურ შინაარსს. უნდა აღვნიშნოთ, რომ კ. მარქსს თავის ნაშრომებში თუმცა არსად არა აქვს მოცემული საკუთრების პირდაპირი განსაზღვრება, მაგრამ ვხვდებით მის დახასიათებას ცალკეული ფრაგმენტების სახით. მაგალითად, კ. მარქსი წერს: „ყოველი წარმოება არის ბუნების საგნების მითვისება, ინდივიდის მიერ გარკვეული საზოგადოებრივი ფორმის შიგნით და ამ ფორმის მეშვეობით. ამ აზრით ტავტოლოგია იქნებოდა იმის თქმა, რომ საკუთრება (მითვისება) წარმოების პირობაა“⁴. კ. მარქსს საკუთრების ანალოგიური განმარტებები მოცემული აქვს სხვა ადგილებზეც⁵.

საბჭოთა სოციალურ-ეკონომიკურ ლიტერატურაში ზოგჯერ გვხვდება საკუთრების ეკონომიკური არსის განსხვავებული განმარტებანი, მაგრამ მათი შინაარსი ერთია: საკუთრება, წარმოების საშუალებებისა და შრომის პროდუქტების მითვისების ისტორიულად განსაზღვრული სოციალური ფორმაა. საკუთრება არის მითვისება. მითვისებული შეიძლება იქნეს სხვადასხვა ნივთი, რომლებიც განსხვავდებიან ფორმით, შემადგენლობით, შინაარსით და სხვა. ყოველი მითვისება კი გულისხმობს იმას, რომ მისი სუბიექტი არის ადამიანი, ინდივიდი. ადამიანს შეუძლია მითვისოს არა მარტო წარმოების საშუალებები ან შრომის პროდუქტი, არამედ სხვისი სამუშაო ძალაც.

საკუთრების ობიექტი, პროდუქტი იქნება თუ სამუშაო ძალა, მწარმოებლისათვის არის ნივთი, რომელიც მისგან უნდა გაუტეხოვდეს, ხოლო მომხმარებლისათვის კი ეს პროცესი არის მითვისების პროცესი. მითვისება ასახავს აქტს მწარმოებლიდან მომხმარებლამდე და მოიცავს მთელ წარმოებით ურთიერთობებს. იგი არის ნივთის მწარმოებლიდან მის მესაკუთრის ხელში

³ „ის სპეციფიკურ-ეკონომიკური ფორმა-ანბნაა კ. მარქსი, — რომლითაც უშუალო მწარმოებელთაგან გადაუხდელი ზედმეტი შრომის გამოწვევა ხდება, განსაზღვრავს ბატონობისა და დამონების ურთიერთობას...“ (კ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, თბ., 1953, გვ. 262).

⁴ კ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, თბ., 1953, გვ. 262.

⁵ იხ. К. Маркс и Ф. Энгельс, Соф., т. 46, в. I, с- 482, 485 აგრეთვე: „კაპიტალისტური წარმოების წინამორბედი ფორმები“, თბ., 1952, გვ. 28. და სხვ.

გადასვლის აქტი, რაც გამორიცხავს მასზე ერთდროულად ორი მესაკუთრის არსებობას.

კაპიტალიზმის დროს მუშა მოკლებულია წარმოების საშუალებებზე საკუთრებას. იგი მხოლოდ თავისი სამუშაო ძალის მესაკუთრეა, რომელსაც იძულებით ასხვისებს. „მუშა თავისი სამუშაო ძალის მესაკუთრე მხოლოდ მანამდეა, — წერდა კ. მარქსი, — სანამ იგი, როგორც ამ ძალის გამყიდველი, კაპიტალისტს ევაჭრება და მას შეუძლია მხოლოდ ის გაყიდოს, რაც გააჩნია — თავისი იხდივიდუალური, განცალკევებული სანუშაო ძალა“⁶.

წარმოების პროცესის ფუნქციონირების მიზნით კაპიტალისტი ყიდულობს სამუშაო ძალას, რომელსაც უერთებს თავის წარმოების საშუალებებს. სამუშაო ძალაზე კაპიტალისტური საკუთრება ქმნის ზედმეტი ღირებულების მითვისების აუცილებელ პირობას.

მაგრამ იბადება კითხვა: სამუშაო ძალაზე საკუთრების ამა თუ იმ ფორმის არსებობა არის თუ არა წარმოებული პროდუქტების მითვისების საკმარისი პირობა ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში?

კაპიტალისტი რომ მხოლოდ წარმოების საშუალებების მესაკუთრე იყოს, ხოლო სამუშაო ძალა კი რჩებოდეს მუშის პირად საკუთრებაში, მაშინ შეუძლებელი იქნებოდა კაპიტალისტური წარმოების ფუნქციონირება, რამდენადაც უშუალო მწარმოებელს უნდა მიეღო მთლიანად წარმოებული პროდუქტი, მათ შორის, ზედმეტი ღირებულებაც. ამდენად, კაპიტალიზმის დროს კაპიტალის მიერ სამუშაო ძალის მითვისება ზედმეტი ღირებულების მითვისების წინაპირობაა. კ. მარქსმა, ამიტომ სამუშაო ძალის საკუთრება სრულიად განსაზღვრულად დაუკავშირა მის საქონლურ ფორმას, სხვანაირად სამუშაო ძალაზე საკუთრების საკითხი ვერ აღმოცენდებოდა.

მაგრამ, წარმოების საშუალებების მესაკუთრის მიერ სამუშაო ძალის მითვისების ურთიერთობა ყველანაირად კლასობრივ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში არ წარმოადგენდა წარმოებული პროდუქტის მითვისების აუცილებელ პირობას.

მონათმფლობელურ წყობილებაში მონები მონათმფლობელის იურიდიულ მფლობელობაში იყვნენ. მათზე მონათმფლობელის გამგებლობა სრულიად საკმარისი პირობა იყო მონათმფლობელური წარმოების წესის არსებობისათვის. სამუშაო ძალის ყიდვა-გაყიდვით ურთიერთობას და ამდენად, მის მითვისებასა და გასხვისებას ამ ფორმაციაში ადგილი არ ჰქონია. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, არსებობდა ზედმეტი პროდუქტის მთლიანად და აუცილებელი პროდუქტის ნაწილის მითვისება მონათმფლობელების მიერ. ასევე, ფეოდალიზმის დროს ზედმეტი და აუცილებელი პროდუქტის მითვისებისათვის სრულიად საკმარისი იყო ფეოდალის მიწაზე ყმა გლეხის არა ეკონომიკური, არამედ იურიდიული დამოკიდებულება. ასეთი ურთიერთობა გამორიცხავდა ფეოდალსა და უშუალო მწარმოებელს შორის სამუშაო ძალის გასხვისება-მითვისებით ურთიერთობებს.

ყველა ამ შემთხვევაში სამუშაო ძალაზე არსებობდა საკუთრება, მისი ფლობის, გამგებლობისა და გამოყენების ფორმებით, ხოლო ზედმეტი და აუცილებელი პროდუქტის ნაწილის მითვისება წარმოების საშუალებათა მესაკუთრის მიერ ამ იურიდიულ საფუძველზე აღმოცენებულ ურთიერთობას

⁶ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, 1954, გვ. 423.

წარმოადგენდა. ამგვარად, მონათმფლობელურ და ფეოდალურ წყობილებებში სამუშაო ძალის მიერ შექმნილი პროდუქტის მითვისების საფუძველი იყო არა სამუშაო ძალაზე კერძო საკუთრების არსებობა მისი მითვისების ფორმით, არამედ მისი მფლობელობა და გამოყენება წარმოების საშუალებათა კერძო მესაკუთრის მიერ. ამდენად, სამუშაო ძალაზე საკუთრების ეკონომიკური ფორმის არსებობა სრულიად არ წარმოადგენდა წარმოებული პროდუქტის მითვისების აუცილებელ პირობას.

სოციალიზმის დროს რა ფორმით გამოდის სამუშაო ძალა? არსებობს თუ არა ის პირობები, რომლის ძალითაც სამუშაო ძალა იღებს საკუთრების ეკონომიკურ ფორმას?

ამ საკითხთან დაკავშირებით საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს სხვადასხვა შეხედულება. ზოგიერთი ეკონომისტი, მაგ., ა. ერიომინი, ლ. პინისი და სხვ. სამუშაო ძალას საზოგადოებრივ საკუთრებად მიიჩნევს⁷. ისინი ამოდიან იქიდან, რომ სოციალიზმის დროს სამუშაო ძალა კარგავს საქონლურ თვისებას და იმის შესაძლებლობას, რომ შრომის პროცესში ჩაებას შრომის ბაზრების საშუალებით, ამიტომ იგი უშუალოდ საზოგადოებრივია. საზოგადოება უშუალოდ განაგებს, ანაწილებს სამუშაო ძალას წარმოების სხვადასხვა სფეროში. იგი სამუშაო ძალის წარმმართველი სუბიექტია. რამდენადაც სამუშაო ძალა საზოგადოების გამგებლობაშია, იმდენად იგი საზოგადოების საკუთრებას წარმოადგენს.

საზოგადოება მართლაც თავის მიზანშეწონილ ფორმაში განაგებს სამუშაო ძალას სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგებში, გამოყოფს წარმოების ობიექტებს, უგვემავს შრომის მაჩვენებლებს დაწყებული მთელი რეგიონიდან დამთავრებული თითოეული სამუშაო ადგილით და ანხორციელებს კონტროლს გვემის შესრულებაზე, მაგრამ, მხოლოდ საზოგადოების მიერ სამუშაო ძალის მითვისება ჩქმალავს ზედმეტი პროდუქტის განაწილების არსს მის ცალკეულ წევრებს შორის. ამ პროდუქტის ერთადერთ მიმთვისებლად მთელი საზოგადოება გამოდის, მაშინ როდესაც არა მარტო საზოგადოება, არამედ ცალკეული მწარმოებელიც მის მომხმარებლებს წარმოადგენენ. ამ კონცეფციიდან ვერ ავხსნით, თუ რატომ ხდება ანაწილება დახარჯული შრომის მიხედვით და არა, ვთქვათ სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისათვის საჭირო აუცილებელი პროდუქტების მიხედვით. საზოგადოება, რამდენადაც იგი სამუშაო ძალის მესაკუთრეა, იმდენად განსაზღვრავს სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისა და ფუნქციონირების პირობებს, მაგრამ მისი საზოგადოებრივ საკუთრებად მიჩნევა ნიშნავს წარმოების უშუალო მიზნად მხოლოდ საზოგადოების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ვიგულისხმობთ, ხოლო ცალკეული ინდივიდის მოთხოვნილებები და ინტერესები კი უგულებელყოფილია.

სწორედ ამ გარემოებას მიაქცია ყურადღება ზოგიერთმა ეკონომისტმა და სამუშაო ძალაზე საზოგადოებრივი საკუთრების არსებობა დაუკავშირა პიროვნების თავისუფლების საკითხს. მათი მსჯელობით, თუ ჩავ-

⁷ См. Ерёмин А. М. Отношения социалистической собственности и экономическое управление, М., Экономика, 1973, с. 14 —16. Вопросы воспроизводства рабочей силы в социалистическом обществе (Сб. ст. Отв. ред. Л. Б. Пысин), Свердловск, 1975, с. 11. და სხვ.

თვლით, რომ სამუშაო ძალა საზოგადოებრივი საკუთრებაა, მაშინ ეს ნიშნავს, რომ მუშა არათავისუფალი პიროვნებაა. სამუშაო ძალაზე საკუთრებით ურთიერთობა უშუალოდ დაკავშირებულია პიროვნების თავისუფლებასთან.

გამომდინარე იქიდან, რომ მუშა სოციალიზმის დროს თავისუფალი პიროვნებაა, ზოგიერთმა ავტორმა წამოაყენა სამუშაო ძალაზე პირადი საკუთრების არსებობის საკითხი. მაგალითად, კ. პ. ტრონევი აღნიშნავს, რომ „მუშა სოციალიზმის დროს თავისუფალი პიროვნებაა, რაც გამოიხატება მოცემული მუშის საკუთრებით თავის სამუშაო ძალაზე“⁸.

სამუშაო ძალაზე პირადი საკუთრების აღიარება მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების თავისუფლების მართლებას ემსახურება.

ამას არ უარყოფს კ. პ. ტრონევი „სამუშაო ძალაზე ინდივიდუალური საკუთრების კატეგორიას, — ამბობს იგი? არ გააჩნია არავითარი სხვა შინაარსი გარდა მშრომელის პირადი თავისუფლებისა“⁹.

პიროვნების თავისუფლება კი ეკონომიკურ ურთიერთობებზე აღმოცენებული ზედნაშენური მომენტი, რომელიც შეიძლება დახასიათებული იქნეს არა მარტო სამუშაო ძალის ადგილით საკუთრებითი ურთიერთობით განსაზღვრულ წარმოებით ურთიერთობათა სისტემაში, არამედ წარმოების საშუალებებისა და პროდუქტის მითვისების წესითაც. სამუშაო ძალაზე პირადი საკუთრების კატეგორიას, — ამბობს იგი არ გააჩნია არავითარი სხვა შინაარსი გარდა მშრომელის პირადი თავისუფლებისა“⁹.

კაპიტალიზმის დროს სამუშაო ძალა მუშის საკუთრებას შეადგენს, მაგრამ იგი არ აძლევს მას ზედმეტი ღირებულების მითვისების უფლებას, რადგანაც მუშა ჩამოშორებულია წარმოების საშუალებებს. მისი ასეთი თავისუფლება მხოლოდ კაპიტალისადმი დამორჩილების იურიდიული ნიღაბია.

სოციალიზმის დროს კი ყოველი ცალკეული ადამიანი წარმოების საშუალებათა ასოცირებული მესაკუთრეა. ეს კი საშუალებას აძლევს მას მიითვისოს ზედმეტი პროდუქტი მთელი საზოგადოების მასშტაბით.

იბადება კითხვა, როგორ უერთებს ცალკეული ინდივიდი თავის პირად საკუთრებას სამუშაო ძალაზე წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივ საკუთრებას?

კ. პ. ტრონევის აზრით, მშრომელი, როგორც თავისუფალი პიროვნება რეალიზდება წარმოების მიზანში, მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების პროცესში, მაგრამ ამისათვის მან ნებაყოფლობით უნდა გადასცეს თავისი სამუშაო ძალა საზოგადოებას. საზოგადოება ხდება მისი მფლობელი. მშრომელი წარმოების პროცესში ებმება მხოლოდ მას შემდეგ, როცა იგი თავის სამუშაო ძალას გადასცემს საზოგადოებას. საზოგადოება განაგებს სამუშაო ძალას, რომელიც რჩება მისი მატარებელი სუბიექტის პირად საკუთრებაში.

უნდა შევნიშნოთ, რომ საკითხის ასეთი დასაბუთება მოკლებულია გარკვეულ საფუძველს. თუ სამუშაო ძალა გადადის საზოგადოების ხელში, მაშინ მასზე პირადი საკუთრება კარგავს ყოველგვარ აზრს, მაგრამ თუ ჩავთვლით, რომ სამუშაო ძალაზე პირადი საკუთრება ინარჩუნებს თავის ეკონომიკურ შინაარსს მაშინაც, როდესაც მთელი საზოგადოება განაგებს და იყენებს მას,

⁸ Тронеv К. П. Основное производственное отношение и основной экономический закон социализма. Вестник Московского университета, 1974, № 4, с. 17.

⁹ იქვე, გვ. 16.

მაშინ სამუშაო ძალის ინდივიდუალური მესაკუთრე უნდა დაუპირისპირდეს წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივ მესაკუთრეს. ორ მესაკუთრეს შორის ურთიერთობა კი, მარქსისტული მოძღვრების თანახმად, წარმოადგენს გაცვლით ურთიერთობას, რომელიც სასაქონლო-ფულად ურთიერთობებში აისახება.

ასეთი მიდგომა უგულებელყოფს წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის უშუალო შეერთების წესს და, აქედან გამომდინარე, შრომის უშუალო საზოგადოებრივი ხასიათის არსებობას სოციალიზმის დროს. ამასთანავე, სამუშაო ძალაზე პირადი საკუთრების აღიარება ეჭვის ქვეშ აყენებს ცალკეული ინდივიდის მიერ აუცილებელი და ზედმეტი პროდუქტის მითვისების შესაძლებლობას.

თუ ინდივიდი საზოგადოებას მხოლოდ გაცვლით ურთიერთობებით უკავშირდება, მაშინ უნდა ვაღიაროთ ისიც, რომ ინდივიდი თავის სამუშაო ძალას მიყიდის საზოგადოებას, რომლისგანაც იღებს საზოგადოების მიერ წარმოებულ შესაბამისი სიდიდის პროდუქტს თავისი ინდივიდუალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. სამუშაო ძალა გამოდის საქონლური ფორმით, ხოლო მთელი საზოგადოება კი ამ სამუშაო ძალის დამქირავებელ მესაკუთრედ.

ჩვენ ამით იმის უარყოფა კი არ გვინდა, რომ სოციალიზმის დროს არ არსებობს გაცვლითი ურთიერთობები, არამედ ის, რომ სამუშაო ძალა არ შეეხება გაცვლით ურთიერთობებს, იგი არ არის ყიდვა-გაყიდვის ობიექტი, წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა ვაღიაროთ მისი დაქირავების აუცილებლობა საზოგადოების მიერ, რომელიც უნახლათურებს მუშას სამუშაო ძალის ღირებულებას აუცილებელი პროდუქტის ფორმით, ხოლო ზედმეტი პროდუქტის განაწილებითი ურთიერთობა კი, მთელ საზოგადოებას და მის ცალკეულ წევრს შორის, რჩება უგულებელყოფილი. სწორედ ამიტომ, გაცვლითი ურთიერთობების დაშვება სამუშაო ძალის მიმართ ყოველგვარ საფუძველსაა მოკლებული.

გარკვეულწილად იგივეს იმეორებს იმ ეკონომისტთა შეხედულება, რომლის თანახმადაც სამუშაო ძალა წარმოდგება ერთდროულად პირად და საზოგადოებრივ საკუთრებად.

მაგალითად, მ. ს. კუკუშკინი წერს: „სოციალისტური საზოგადოებრივი საკუთრების ჩამოყალიბება წარმოების საშუალებებზე, უშუალოდ მიგვიყვანს სამუშაო ძალის საკუთრებასთან“. შემდეგ აგრძელებს: „სოციალიზმის განვითარების დონე ისეთია, რომ სამუშაო ძალაზე საზოგადოებრივი საკუთრების დამყარებასთან ერთად ის (სამუშაო ძალა—ავტ.) გარკვეული ხარისხით კვლავ განაგრძობს არსებობას მისი მფლობელის საკუთრებით, ე. ი. ცალკეული პიროვნების საკუთრებით“¹⁰.

სოციალიზმის დროს საწარმოო ძალთა განვითარების დონე და მის საფუძველზე აღმოცენებული სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები არ ქმნის იმის პირობებს, რომ ერთმა გაასხვისოს თავისი სამუშაო ძალა, ხოლო მეორემ კი, მიითვისოს იგი. სამუშაო ძალაზე საკუთრების ფორმას აქვს ადგილი იქ, სადაც არსებობს სამუშაო ძალის გასხვისების შესაძლებლობა. ეს დამახასიათებელია კაპიტალიზმისათვის, ხოლო სოციალიზმის დროს თუ არ არსებობს

¹⁰ Социально-экономические проблемы рабочей силы при социализме. (Сб. тезисов всесоюзной конференции). Л., 1976, с. 9.

ასეთი პირობები, მაშინ არც კი შეიძლება ლაპარაკი ადამიანთა ისეთ ურთიერთობებზე, რომელიც სამუშაო ძალის მითვისებას გულისხმობს.

სოციალიზმის დროს უშუალო მწარმოებელს ორადი ბუნება ახასიათებს. ერთის მხრივ, იგი არის წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი მესაკუთრე, მეორეს მხრივ კი — მშრომელი. როგორც წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივი მესაკუთრე იგი უშუალოდ ჩაერთვება საზოგადოებრივი წარმოების პროცესში. ამ მხრივ ყველა სამუშაო ძალა თვისებრივად ერთგვაროვანია, ისინი გეგმაზომიერად გამოიყენებიან საზოგადოების მიერ თავიანთი უნარისა და შრომითი შესაძლებლობების მიხედვით. მაგრამ, როგორც მშრომელი — ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან დახარჯული შრომის რაოდენობისა და თვისებრიობის მიხედვით, რაც განვითარების სოციალისტურ ეტაპზე თავის გამოხატულებას პოულობს მათ ეკონომიკურ განკერძოებაში. ეს არის სამუშაო ძალისა და წარმოების საშუალებების შეერთების წესის წინააღმდეგობა, რომელიც საწარმოო ძალთა განვითარების შესაბამის პირობებში ვლინდება შრომის უშუალო საზოგადოებრივ ხასიათსა და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების დაპირისპირებაში.

საზოგადოება ცალკეულ ინდივიდს უხდის ფულად თანხას დახარჯული შრომის ასახაზლაურებლად. ფულის მოძრაობა ყიდვა-გაყიდვის პროცესშია, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ სოციალიზმის დროს სამუშაო ძალა არ იყიდება. მიუხედავად ამისა, საზოგადოებასა და ცალკეულ ინდივიდს შორის ურთიერთობა ფულის მიმოქცევაზეა დამყარებული. ასეთი ურთიერთობა მათ შორის მაინც არ იძლევა იმის საფუძველს, რომ სამუშაო ძალა გამოვაცხადოთ საკუთრების ობიექტად, რომელიც ერთი სუბიექტიდან — ინდივიდიდან გადადის მეორე სუბიექტის — საზოგადოების ხელში.

ყოველი ცალკეული მწარმოებლის შრომა სოციალიზმის დროს უშუალოდ საზოგადოებრივია, ანუ მათი შრომის პროდუქტი უშუალოდ გათვალისწინებულია მთელი საზოგადოებისათვის. ცალკეული მშრომელი თავისი ინდივიდუალური, როგორც საზოგადოებრივად აუცილებელ ფორმაში დახარჯული შრომით იკმაყოფილებს მოთხოვნილებებს.

საწარმოო ძალთა განვითარების დონე და უშუალო საზოგადოებრივი შრომის არასაკმარისი სიმწიფე განაპირობებს იმას, რომ მშრომელები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან დახარჯული შრომის რაოდენობით, მაშინ როდესაც, თვისებრივად ისინი, როგორც წარმოების საშუალებების ასოცირებული მესაკუთრენი, ერთგვაროვანი არიან.

მთელი საზოგადოების ერთობლივი შრომის დანახარჯები უშუალოდ საზოგადოებრივ ფორმას ატარებს. უშუალოდ საზოგადოებრივ ფორმას ატარებს აგრეთვე, ცალკეული ინდივიდის შრომითი დანახარჯები, რომელიც ერთობლივი საზოგადოებრივი შრომის დანახარჯების გეგმაზომიერად განსაზღვრულ ნაწილს შეადგენს. მაგრამ, სოციალისტურ ფაზაზე ინდივიდუალური შრომითი დანახარჯები, როგორც რაოდენობრივად გასხვავებული სიდიდეები გაშუალებულნი არიან სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობებით. ამ პირობებში, ცალკეული მშრომელის ინდივიდუალური დახარჯული შრომის ანაზღაურება ფულად ერთეულში „სამუშაო ძალის ფასის“ მოჩვენებით გამოვლენას წარმოადგენს, რომელიც ჩქმალავს მის ნამდვილ არსს.

ინდივიდის მიერ დახარჯული შრომით შექმნილი სახმარი ღირებულება მთელი საზოგადოების მასშტაბით უშუალოდ საზოგადოებრივია. იგი არ არის გაანგარიშებული ამ სახმარი ღირებულების უშუალო მწარმოებლის ინდივიდუალური მოთხოვნილებების მიხედვით, რამდენადაც წინააღმდეგ შემთხვევაში საზოგადოების მოთხოვნილებები, რომელიც უნდა დააკმაყოფილოს ცალკეულმა მშრომელმა თავისი ინდივიდუალური შრომის დანახარჯებით, დაემთხვეოდა თავის ინდივიდუალურ მოთხოვნილებებს. მაგრამ, მეორეს მხრივ, ცალკეული ინდივიდის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია მის ინდივიდუალურ შრომით დანახარჯებზე, რომელიც საზოგადოებრივ ხასიათს ატარებს. ამგვარად, ცალკეული ინდივიდუალური შრომითი დანახარჯების ერთმანეთთან გატოლება ხდება საზოგადოებრივად აუცილებელი შრომითი დანახარჯების ფორმით, მაგრამ სოციალისტურ ფაზაზე უშუალო საზოგადოებრივი ურთიერთობების არასაკმარისი სიმწიფის შედეგად ასეთი გატოლება შესაძლებელია მხოლოდ მისი ღირებულებითი ფორმის შექმნის შემდეგ.

სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები წარმოებული ურთიერთობებია რომელიც ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის უშუალო საზოგადოებრივ კავშირებს წარმოგვიდგენს ღირებულებით ურთიერთობათა პრიზმაში გარდატეხილ მოჩვენებითობად. ბუნებრივია, რომ ამის შემდეგ სამუშაო ძალის საკუთრებისა და ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად წარმოდგენა მოკლებულია საფუძველს.

ყოველივე აქედან გამომდინარე სოციალიზმის დროს სამუშაო ძალაზე არ არსებობს საკუთრების ეკონომიკური ფორმა¹¹. იგი არ არის მითვისების ობიექტი.

წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრების დამყარებისა და სოციალისტური განსაზოგადოების პროცესის შედეგად მოხდა წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის დაპირისპირების ლიკვიდაცია. ამით მოიხსნა ის პირობები, რომლის ძალითაც სამუშაო ძალა გამოდის გასხვისების ობიექტად. მასზე საკუთრების ფორმა კარგავს. ყოველგვარ აზრს, რამდენადაც საკითხის დასმა, იმის შესახებ ვის ეკუთვნის სამუშაო ძალა — მუშას თუ წარმოების საშუალებათა მესაკუთრეს, შეიძლება მხოლოდ სამუშაო ძალის გასხვისებისა და პიროვნების მისგან გაუცხოების პირობებში. რამდენადაც სოციალიზმის დროს ადგილი არა აქვს სამუშაო ძალის გასხვისებას, იმდენად იგი არ არის მითვისების ობიექტი, ხოლო მითვისების ობიექტის გარეშე კი არ არსებობს საკუთრების ეკონომიკური ფორმა.

სამუშაო ძალის მითვისების საკითხი შეიძლება დაიხვას მხოლოდ მას შემდეგ, როცა გაირკვევა სამუშაო ძალის გამგებლისა და გამოყენების სუბიექტები და ფორმები. მითვისებითი ურთიერთობა კი სამუშაო ძალის გამგებლობისა და გამოყენების საფუძველზე აღმოცენებული ურთიერთობაა, რო-

¹¹ ამ აზრს ოხიარებენ: Я годкина И. А. Вопросы рабочей силы при социализме, М., Мысль, 1979, с. 30—45.
 Сорокина И. С. Особенности воспроизводства рабочей силы в условиях развитого социализма. М., 1979, с. 25.
 Ципыи Б. Л. Рабочая сила и его особенности в период развитого социалистического общества. М., Наука, 1978, с. 41.
 Социально-экономические проблемы рабочей силы при социализме. Л., 1972, с. 62.

მელიც ახსიათებს სამუშაო ძალის ნამდვილ მესაკუთრეს — მითვისოს პროდუქტი, რომელიც მას არ უწარმოებია.

სამუშაო ძალის გამგებლობა და გამოყენება საზოგადოების ფუნქციას წარმოადგენს, მაგრამ ეს ურთიერთობები არ აღწევენ ისეთ ფორმებს, რომელიც მოითხოვს სამუშაო ძალაზე საკუთრების ეკონომიკური ურთიერთობის არსებობას. სოციალისტურ საზოგადოებაში არ ხდება ერთიმეორის პროდუქტის მითვისება. შრომის პროდუქტის განაწილება საზოგადოებასა და ინდივიდს შორის ემყარება არა მათი სამუშაო ძალის მითვისებით ურთიერთობებს, არამედ, ერთის მხრივ, შრომის მიხედვით ანაზღაურებასა და მეორეს მხრივ, მოთხოვნილებების მიხედვით განაწილების პრინციპს. პირველი მათგანი მოითხოვს სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების არსებობას, რომელიც მოიცავს არა სამუშაო ძალის ყიდვა-გაყიდვას, არამედ პროდუქტის განაწილებას დახარჯული შრომის ოდენობისა და ხარისხის მიხედვით. იგი არ არის სამუშაო ძალის ღირებულება ან ფასი.

ინდივიდის მიერ პროდუქტის მითვისებითი ურთიერთობა არსებობდა ემსახურება არა მისი სამუშაო ძალის კვლავწარმოებას, არამედ ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების მოთხოვნას და გამოხატავს მშრომელების თანაბარ უფლებიან დამოკიდებულებას წარმოების საშუალებებისადმი და მათ მიერ წარმოების საშუალებების გამოყენების ხარისხს.

საზოგადოება განაგებს ერთობლივ სამუშაო ძალას, განსაზღვრავს მის გეგმაზომიერ ფუნქციონირებას. საზოგადოების მიერ ერთობლივი სამუშაო ძალის გამოყენება და გამგებლობა მიმართულია თითოეული ინდივიდის კეთილდღეობის უზრუნველყოფისაკენ და იგი უშუალოდ განპირობებულია წარმოების საშუალებების სამუშაო ძალასთან შეერთების წესით. ამ პირობებში ინდივიდუალური სამუშაო ძალის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება მთელი საზოგადოების მიზანს წარმოადგენს, ხოლო თავის მხრივ, თითოეული ინდივიდი მიისწრაფვის უზრუნველყოფას არა მარტო თავისი პირადი კეთილდღეობა, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, საზოგადოებრივი მოთხოვნილებები და ინტერესები.

საზოგადოებისა და ინდივიდის ურთიერთდამოკიდებულებაში საზოგადოების მოთხოვნილებების და ინტერესების რეალიზაცია ასრულებს ძირითად როლს, ხოლო ყოველი ცალკეული ინდივიდის მოთხოვნილებების რეალიზაცია კი მისადმი დაქვემდებარებულ ნაწილს წარმოადგენს, იმდენად, რამდენადაც საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების რეალიზაციის ხარისხი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ცალკეული ინდივიდის მოთხოვნილებებისა და ინტერესების რეალიზაციის ხარისხს.

წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრება, განსაზღვრავს დონის შემდგომი ამაღლება განაპირობებს უშუალო საზოგადოებრივი კავშირების შემდგომ განვითარებასა და სრულყოფას. უშუალო საზოგადოებრივი ურთიერთობების პირობებში სამუშაო ძალის მითვისების ურთიერთობა გამოირიცხულია იმ საბაბითაც, რომ სამუშაო ძალის თავისუფალი ფუნქციონირება უშუალოდ ერწყმის მასზე საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებს. მთელი საზოგადოების ინტერესები ამასთანავე ცალკეული ინდივიდის ინტერესებიცაა და ამიტომ, ასეთი უშუალო ურთიერთობები არ მოითხოვენ სამუშაო ძალის მითვისების ურთიერთობებს.

თუ სოციალიზმის დროს სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები გარკვე-

ულწილად მოწმობს უშუალოდ საზოგადოებრივი ურთიერთობების არასაკმა-
რის სიმწიფეს, ეს მხოლოდ საწარმოო ძალთა განვითარების შედეგებით დაბა-
ლი დონის შედეგია და იგი არ შეიძლება სამუშაო ძალასთან წარმოების საშუ-
ალებების შეერთების წესში შევიტანოთ. სოციალიზმი როგორც კომუნისტუ-
რი საზოგადოების პირველი ფაზა, დახასიათებული უნდა იქნეს ორივე ფაზი-
სათვის ნიშანდობლივი საერთო ეკონომიკური ურთიერთობების ასპექტები-
დან. ამ მხრივ, წარმოების საშუალებების სამუშაო ძალასთან უშუალო, გეგმა-
ზომიერი შეერთების წესი ამ ურთიერთობათა განვითარების საფუძვლად წარ-
მოდგება. ყოველი გადახვევა ამ უშუალო ურთიერთობებიდან და სამუშაო
ძალაზე საკუთრებითი ურთიერთობის აღიარება ნიშნავს გავხლიჩოთ ინდივი-
დისა და საზოგადოების უშუალო ერთიანობა და სამუშაო ძალა ვაქციოთ გას-
ხვისების ობიექტად. ამის შედეგად, ინდივიდისა და საზოგადოებას შორის უშუ-
ალო კავშირები თავისი არსით სსსაქონლო-ფულად ურთიერთობებით გაშუა-
ლებულ კავშირებად წარმოდგება.

საზოგადოება იყენებს ერთობლივ სამუშაო ძალას მთელი საზოგადოების
მასშტაბით. ყოველი ინდივიდი, ამასთანავე, თავისი სამუშაო ძალის გამგებ-
ლიცაა, მაგრამ განსხვავებით საზოგადოებისაგან მისი გამგებლობა თავის სა-
მუშაო ძალაზე განისაზღვრება არა მთელი საზოგადოების მასშტაბით, არამედ
მისი პირადი ინტერესების შეხამებით მთელ საზოგადოებრივ ინტერესებთან.
ყოველ ცალკეულ ადამიანს აქვს უფლება იშრომოს, აირჩიოს პროფესია, სამუ-
შაო ადგილი, კოლექტივი და დასვენების პირობები. მაგრამ, გარდა ამისა, ყო-
ველი ინდივიდი თავისი სამუშაო ძალის საზოგადოებრივი გამგებელიცაა. იგი
მონაწილეობს წარმოების მართვაში, გეგმების შედგენაში, ახორციელებს კონ-
ტროლს სამუშაო ადგილზე და სხვ. და ამდენად, ამ საზოგადოებრივი ფუნქცი-
ების მეშვეობით ყოველი ინდივიდი საზოგადოებასთან ერთობლიობაში განა-
გებს როგორც თავის, ასევე ერთობლივ სამუშაო ძალას, როგორც თავისი, ასე-
ვე მთელი საზოგადოების ინტერესებისათვის.

სამუშაო ძალის წარმოების საშუალებებთან შეერთების ეს წესი ემყარება
საზოგადოებისა და ინდივიდის ერთიანობას, მაგრამ ამასთანავე მასში აისახება
მათი შეფარდებითი დამოუკიდებლობაც. მთელი საზოგადოება უშუალოდ იყე-
ნებს წარმოების საშუალებებსა და ერთობლივ სამუშაო ძალას საზოგადოე-
ბისა და ცალკეული ინდივიდის მიზნების რეალიზაციისათვის, ხოლო ინდივი-
დი კი განაგებს თავის სამუშაო ძალას, როგორც საზოგადოებრივ სამუშაო ძა-
ლას. ეს კი ნიშნავს, რომ მისი შრომა მიმართულია არა მარტო თავისი პირადი
მიზნების რეალიზაციისაკენ, არამედ საზოგადოების ინტერესების განხორცი-
ელებისაკენ, ხოლო ერთობლივი საზოგადოებრივი შრომა კი ემსახურება რო-
გორც მთელი საზოგადოების, ასევე ცალკეული ინდივიდის ინტერესებს.

სამუშაო ძალისა და წარმოების საშუალებების შეერთების ეს წესი უშუ-
ალო კოლექტივიზმის ურთიერთობას წარმოადგენს. ერთობლივ სამუშაო ძა-
ლას, რომელსაც მოძრაობაში მოჰყავს საზოგადოებრივი წარმოების საშუალებე-
ბები, გეგმაზომიერად განაგებს მთელი საზოგადოება, როგორც საზოგადოებრი-
ვი, ასევე ინდივიდუალური ინტერესებისათვის, ხოლო ინდივიდუალური სა-
მუშაო ძალა კი ფუნქციონირებს როგორც თავისი საკუთარი ინტერესებისათ-
ვის, ასევე მთელი საზოგადოების ინტერესებისათვის. ყოველი ინდივიდი მთე-
ლი საზოგადოების ნაწილია და ამ საზოგადოების ყველაზე არსებითი თვისე-

ბების მატარებელი. დაუმორჩილო ეს საერთო თვისებები ინდივიდის ინტერესებს, ნიშნავს შექმნა ანტაგონისტური წინააღმდეგობები ინდივიდუალურ ინტერესებს შორის. ინდივიდუალური სამუშაო ძალის გამოყენება მთელი საზოგადოების მიზანშეწონილ ფორმაში კი სპობს ასეთ ანტაგონიზმს და ქმნის ერთიანობას ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის, რომელიც დამყარებულია მათი საერთო მიზნებისა და ინტერესების რეალიზაციაზე.

ამრიგად, სოციალიზმის დროს წარმოების საშუალებების სამუშაო ძალასთან უშუალო, გეგმაზომიერი შეერთების წესი, განორიციხავს სამუშაო ძალაზე საკუთრების ფორმის არსებობის აუცილებლობას.

ინდივიდუალური სამუშაო ძალა ერთობლივი სამუშაო ძალის შემადგენელი ნაწილია, და იგი როგორც საზოგადოებრივი შრომის მოღვაწეობის ობიექტი იმთავითვე უარყოფს მის განკერძოებას ამ ურთიერთობებისაგან და საკუთრების ეკონომიკური ფორმის დამოუკიდებელ ობიექტად წარმოადგენას.

უშუალო საზოგადოებრივი კავშირები ინდივიდუალურ სამუშაო ძალასა და მთელ საზოგადოებას შორის ერთიანობის ფორმას წარმოადგენს, რომელიც დაფუძნებულია არა სამუშაო ძალის მითვისებით ურთიერთობებზე, არამედ საზოგადოების მიერ სამუშაო ძალის მიზანშეწონილ ფორმაში გამოყენებისა და გამგებლობის ურთიერთობებზე.

ეს ურთიერთობები მიმართულია ხალხის კეთილდღეობის უზრუნველყოფისაკენ. იგი ასახავს წარმოების საშუალებებისა და სამუშაო ძალის უშუალო შეერთების წესიდან აღმოცენებულ კოლექტივიზმის ურთიერთობას ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის.

И. В. ВАХТАНГИШВИЛИ, М. Д. ТОКМАЗИШВИЛИ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ФОРМА РАБОЧЕЙ СИЛЫ И СПОСОБ ЕЕ СОЕДИНЕНИЯ СО СРЕДСТВАМИ ПРОИЗВОДСТВА ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Резюме

При социализме непосредственное соединение рабочей силы со средствами производства выражает единство индивида и общества, непосредственного производителя и собственников средств производства. Их единство, как основа непосредственной коллективности, исключает присвоение чужого труда. Поэтому при социализме не существует и присвоения рабочей силы. Экономическая форма рабочей силы выступает как свободная, ассоциированная в масштабе всего общества и характеризуется общественным владением, распоряжением и использованием ее для блага всего народа.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის განყოფილებამ

Г. Ш. ЭСАКИЯ

ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ ФОНДОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ НА ГОРОДСКОМ ПАССАЖИРСКОМ ТРАНСПОРТЕ

Основной недостаток существующей в настоящее время системы планирования и оценки деятельности предприятий городского автобусного транспорта заключается в том, что эта система не может увязать интересы пассажира и предприятия, так как улучшить существующие финансовые показатели, заложенные в качестве фондообразующих, т. е. доходы и себестоимость, можно за счет ухудшения качества перевозок.

В данной системе отсутствует планируемый показатель качества.

Вся система образования фондов экономического стимулирования (ФЭС), которая базируется на существующей системе плановых и оценочных показателей, во-первых, не стимулирует качество перевозок и, во-вторых, не направлена на увеличение транспортной продукции по месту, времени и уровню комфорта.

С нашей точки зрения, в качестве основного количественного измерителя продукции городского пассажирского транспорта (ГПТ) следует считать уровень выполненных провозных возможностей, оцениваемый показателем «потенциал услуг».

Потенциал услуг (Р) измеряется количеством местокилометров (МКМ) и определяется в общем виде как произведение установленной номинальной вместимости автобуса (P_n) на его пробег (L).

$$P = Q_n \cdot L \text{ (МКМ) [1].}$$

Полученная величина отражает то максимально возможное количество местокилометров, которое может быть выполнено в процессе работы автобуса на линии при полном использовании его номинальной вместимости в течение всего времени движения по маршруту.

Под качеством работы автотранспортного предприятия в этом случае понимается степень соответствия выполненного потенциала услуг провозным возможностям, определенным расписанием движения.

В зависимости от назначения и качественных характеристик процесса эксплуатации подвижного состава устанавливаются следующие значения потенциала услуг:

— реализованный потенциал услуг (P_p), который определяется путем суммирования по маркам автобусов (i) произведений их общих пробегов (L_{fi}) на нормативную вместимость одного автобуса i-той марки (Q_{ni}).

$$P_p = \sum_i L_{fi} q_{ni} (2);$$

— необходимый потенциал услуг (P_n), который определяется на основе утвержденного расписания движения подвижного состава по следующей формуле:

$$P_n = \sum_j \sum_i N_{pij} l_{pj} q_{ni},$$

где N_{pij} — количество заданных расписанием оборотных рейсов автобусов i -той марки на i -том маршруте;

l_{pj} — протяженность оборотного рейса на i -том маршруте (в км);

— реализованный на маршрутах потенциал услуг (P_{pm}), который определяется суммированием по маркам автобусов их фактического пробега с пассажирами по маршрутам (L_{fmi}) на q_{ni}

$$P_{pm} = \sum L_{fmi} Q_{ni} [4];$$

— выполненный потенциал услуг (P_v), который характеризуется объемом провозных возможностей транспорта, идущего к автобусному парку согласно расписания движения

$$P_v = \sum_i \sum_j N_{pzi} l_{pi} q_{ni} [5],$$

где N_{pzi} — количество рейсов автобусов i -той марки по i -тому маршруту, идущее в зачет выполнения расписания движения;

— качественный потенциал услуг (P_k), характеризующийся провозными возможностями, выполненными в строгом соответствии с расписанием движения (без брака)

$$P_k = \sum_i \sum_j N_{pkij} l_{pj} [6],$$

где N_{pkij} — количество регулярных (качественных) рейсов, выполненных автобусами i -той марки по j -тому маршруту;

— некачественный потенциал услуг (P_{nk}), определяемый как разность между выполненным и качественным потенциалами услуг

$$P_{nk} = P_v - P_k [7];$$

— невыполненный потенциал услуг (P_{nv}), определяемый как разность между необходимым и выполненным потенциалами услуг

$$P_{nv} = P_n - P_v [8];$$

— неучитываемый потенциал услуг (P_{nu}), определяемый как разность между реализованным и выполненным потенциалами услуг

$$P_{nu} = P_p - P_v [9].$$

Этот потенциал услуг показывает, какая величина провозных возможностей расходуется на нулевые пробеги, работу дежурных и специальных автобусов, а также работу на маршрутах, не соответствующую расписанию движения.

По нашему мнению на ГПТ образование фондов экономического стимулирования (ФЭС) должно базироваться на потенциале услуг, как на основном плановом и оценочном показателе.

Министерство автомобильного транспорта должно утверждать автотранспортному производственному управлению (АПУ), а оно, в свою очередь — автотранспортным предприятиям (АТП) на каждый год пятилетки:

— размер фондов материального поощрения, социально-культурных мероприятий и жилищного строительства при 100%-ном выполнении планового задания по потенциалу услуг;

- норматив снижения ФЭС при невыполнении планового задания по объему выполненного потенциала услуг;
- норматив снижения ФЭС при невыполнении планового задания по объему качественного потенциала услуг;
- норматив изменения ФЭС при отклонении фактического уровня себестоимости 1000 выполненных местокилометров от ее планового значения;
- норматив изменения ФЭС при отклонении фактического объема доходов по АТП от его планового значения;
- норматив затрат заработной платы на 1000 выполненных местокилометров.

ФЭС по планово-убыточным видам деятельности (городские и пригородные автобусные маршрутные перевозки) образуются за счет отчислений от прибыли безубыточных видов деятельности, оставляемой в распоряжении автотранспортного производственного управления или дотации Министерства.

Плановый размер ФЭС городских и пригородных автобусных маршрутных перевозок (ГАП) на t -ый год пятилетки (Φt) устанавливается по утвержденному единому для АПУ и его АТП нормативу отчислений за каждые 1000 местокилометров в рублях ($H\phi$):

$$\Phi t = H\phi R_{nt} [10],$$

где R_{nt} — необходимый качественный потенциал услуг t -го года пятилетки.

Норматив отчислений в ФЭС ГАП устанавливается на пятилетку по следующему соотношению

$$H\phi = \frac{\Phi_0 [100 + 0,1(100 - R_{во}\%)^2 + (100 - R_{ко}\%)]}{R_{но} \times 100} [11],$$

где Φ_0 — размер ФЭС ГАП к началу пятилетки (или к моменту перехода на рассматриваемые принципы фондообразования) в тыс. руб.

Первоначально Φ_0 принимается на уровне планового значения ФЭС ГАП, а затем — при расчетах на последующие пятилетки, на уровне фактически достигнутых их объемов.

0,1 — постоянный масштабный коэффициент; $R_{во}\%$ — фактический выполненный потенциал услуг на начало пятилетки в % к необходимому потенциалу услуг того же периода; $R_{ко}\%$ — фактический качественный потенциал услуг на начало пятилетки в % к необходимому потенциалу услуг того же периода; $R_{но}$ — необходимый потенциал услуг на начало пятилетки в млн. мкм.

Все показатели, входящие в формулу [11], принимаются на уровне значений в целом по АПУ. ФЭС аппарата управления АПУ образуется из общего объема ФЭС ГАП АПУ в постоянной его доле, сложившейся в плане к началу пятилетки.

Пример. АПУ за последний год предыдущей пятилетки (или к моменту перехода на рассматриваемые принципы фондообразования) имело следующие показатели:

1. необходимый и качественный потенциал услуг, который должен был быть обеспечен АПУ, в течение года составлял 6200 млн;
 2. выполненный потенциал услуг равнялся 4960 млн. мкм;
 3. качественный потенциал услуг — 4300 млн мкм;
 4. плановые ФЭС ГАП составляли по АПУ 1125 тыс. руб.
- Определить плановый размер ФЭС АПУ на последний (или любой

другой) год пятилетки, если необходимый и качественный потенциал услуг этого года запланирован на уровне 6500 млн. мкм.

Решение:

$$\Phi_0 = 1125 \text{ тыс. руб.}, R_n = 6500 \text{ млн. мкм}, R_{но} = 6200 \text{ млн мкм.}$$

$$R_{во} \% = \frac{4960 \text{ млн. мкм}}{6200 \text{ млн. мкм}} = 80 \% \quad R_{ко} \% = \frac{4300 \text{ млн. мкм}}{6200 \text{ млн. мкм}} = 69 \%$$

$$НФ = \frac{1125 \cdot 100 + 0,1(100 - 80,0)^2 + (100 - 69,4)}{6200 \times 100} = 0,31 \text{ руб. (1000 мкм).}$$

$$\Phi_t = 0,31 \cdot 6500 = 2015 \text{ тыс. руб.}$$

Плановый размер ФЭС АТП определяется аналогично за вычетом доли, направляемой в ФЭС ГАП аппарата управления АПУ.

При невыполнении плана по потенциалу услуг ФЭС ГАП снижаются:

— на 0,1 квадрата процента невыполнения планового задания по выполненному потенциалу услуг (Хв);

— на процент невыполнения планового задания по качественному потенциалу услуг (Хк).

Пример. Определить фактический размер ФЭС АПУ, плановая величина которых установлена в предыдущем примере, при следующих фактических результатах работы:

— выполненный потенциал услуг составил 5300 млн. мкм;

— качественный потенциал услуг — 4800 млн. мкм.

Решение: Процент невыполнения планового задания по выполненному потенциалу услуг в этом случае равен:

$$X_v = \frac{6500 - 5300}{6500} = 18,5 \%$$

Процент невыполнения планового задания по качественному потенциалу услуг составляет:

$$X_k = \frac{6500 - 4800}{6500} = 26,2 \%$$

Тогда фактический размер ФЭС АПУ будет равен:

$$\Phi_f = \Phi_t - (0,1 X_v^2 + X_k) \frac{\Phi_t}{100} = 2015 - (0,1 \cdot 18,5^2 + 26,2) \frac{2015}{100} = 797,9 \text{ тыс. руб.}$$

Предлагаемая система образования ФЭС на городском автобусном транспорте позволит обеспечить создание таких условий работы, при которых коллективы транспортных предприятий смогут улучшать свои экономические результаты только за счет повышения качества перевозок и изыскания внутренних резервов повышения эффективности производства.

Представлена сектором экономических проблем управления
Института экономики и права АН ГССР

Н. О. КAVTAPADZE

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БАЗЫ АНАЛИЗА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ФОНДОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЧЕРНОЙ МЕТАЛЛУРГИИ ГРУЗИИ

Как известно, процесс производства невозможен при отсутствии любого из его составных элементов. Это свидетельствует о том, что основные производственные фонды, как составная часть средства производства, тесно связаны с главной сферой человеческой деятельности — материальным производством. Этим и определяется огромная роль основных фондов в развитии общества. Поэтому на современном этапе развития экономики нашей страны рациональное использование основных фондов как крупного резерва повышения эффективности производства является первоочередной задачей экономической политики нашей партии и правительства. В основных направлениях экономического и социального развития СССР на 1981—1985 годы и на период до 1990 года предусмотрено «осуществить меры, направленные на повышение фондоотдачи в отраслях народного хозяйства, объединениях, предприятиях»¹.

Интересы дальнейшего повышения эффективности черной металлургии на основе лучшего использования основных фондов действительно требуют проведения глубокого экономического анализа хозяйственной деятельности и его дальнейшего совершенствования.

Степень объективности и оперативности экономического анализа использования основных фондов во многом зависит от уровня его информационного обеспечения. Поэтому вопросы совершенствования экономического анализа использования основных фондов неразрывно связаны с улучшением информационной базы на промышленных предприятиях.

Надо отметить, что вопросы информационного обеспечения экономического анализа использования основных фондов еще не нашли должного отражения в экономической литературе.

Для характеристики информационной базы экономического анализа использования основных фондов особо важное значение имеет классификация информации, используемой в экономическом анализе, которая может классифицироваться по следующим признакам.

I. По уровню управления; 1. народнохозяйственная, 2. отраслевая, 3. заводская, 4. внутризаводская.

II. По способу образования; 1. директивная, 2. отчетность предприятий (разрабатываемая).

III. По функциям управления; 1. нормативная, 2. плановая, 3. учетная, 4. прочая.

IV. По видам и по содержанию в процессе управления: 1. экономическая, 2. техническая, 3. конструкторская, 4. политическая, 5. социальная, 6. юридическая.

¹ Материалы XXI съезда КПСС. М., 1981, с. 141.

V. По стадиям образования: 1. первичная, 2. промежуточная, 3. результатная, 4. вторичная.

Анализ использования основных фондов осуществляется на основе применения всех видов первичной и вторичной информации, которые характеризуют процесс производственного потребления средств труда. Информация представляет собой составную часть хозяйственной деятельности предприятий, поэтому она должна быть достоверной, доступной, полной, своевременной, экономичной, что обеспечит правильность решений, основанных на результатах экономического анализа хозяйственной деятельности.

Информационная база анализа использования основных фондов должна быть подчинена главной цели анализа, которая состоит в изыскании путей более рационального использования основных фондов на основе мобилизации внутрипроизводственных резервов.

Надо отметить, что современное состояние информационной базы по использованию основных фондов не отвечает сегодняшним требованиям и не дает возможности проведения всестороннего глубокого экономического анализа хозяйственной деятельности, что существенно влияет на эффективное использование основных фондов.

Если на промышленных предприятиях хорошо поставлен учет использования предметов труда, а также ведется точный учет труда и заработной платы, то самым слабым местом учетной информации является использование основных фондов, так как их использование и загруженность по существу не контролируются ни одним видом учета. В связи с этим Г. П. Овчинников отмечает, что «если показатели экстенсивного использования оборудования в определенной мере учитываются, то учет интенсивной нагрузки, как правило, не ведется»², что является серьезным упущением, которое вызывает значительные потери времени и мешает своевременному устранению недостатков в работе основных фондов. В этом кроется одна из причин неритмичной работы предприятий, неполной загрузки производственных мощностей и снижения показателя фондоотдачи.

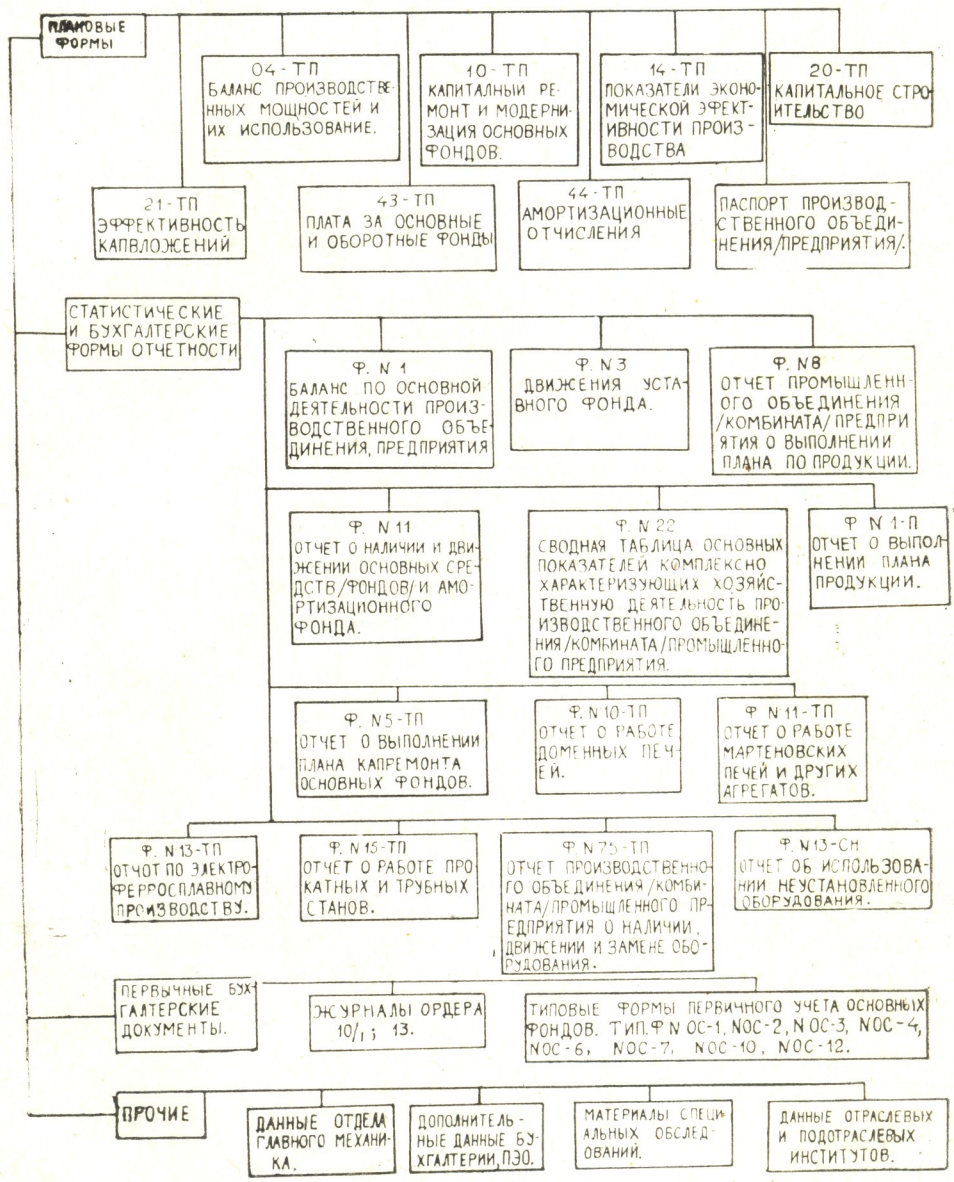
Источники информационной базы экономического анализа использования основных фондов на предприятиях черной металлургии можно представить с помощью схем (см. рис. 1).

Информационная база анализа использования основных фондов отличается тем, что широко использует как учетные, так и статистические документы. Данные бухгалтерской и статистической отчетности позволяют рассчитать некоторые показатели уровня использования основных фондов, а также определить влияние некоторых факторов на уровень их использования. Но для проведения полного анализа использования основных фондов необходимо установить все факторы, влияющие на эффективность их использования и степень влияния каждого из них на отклонение показателя фондоотдачи. В силу этого анализ использования основных фондов, проведенный по данным указанных источников, не представляет собой прочную базу поиска резервов улучшения использования основных фондов, так как не отражает всех его касающихся аспектов.

В настоящее время основным источником информации для проведения анализа использования основных фондов является годовой отчет промышленного предприятия и прилагаемая к нему объяснитель-

² Овчинников Г. П. Интенсификация воспроизводства основных фондов. Л., 1976, с. 163.

ИСТОЧНИКИ ИНФОРМАЦИИ, ПРИВЛЕКАЕМЫЕ ДЛЯ АНАЛИЗА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ.

ная записка, которые во многом не отвечают современным требованиям экономического анализа хозяйственной деятельности. Так, например, основная годовая отчетность по основным фондам ф. № 11 «Отчет о наличии и движении основных фондов (средств) и амортизационного фонда» имеет ряд недостатков с позиции информационного обеспечения для проведения всестороннего экономического анализа использования основных фондов. Поэтому в указанной форме годового отчета должны отражаться данные не только о структуре, составе основных фондов и о начислении амортизации, но и должен существовать раздел, в котором будут отражены показатели, характеризующие эффективность использования основных фондов. Для того, чтобы при анализе вскрыть, как эффективно используются на предприятиях машины и оборудование и какая часть основных фондов — активная или пассивная — имеет тенденцию к увеличению, нужно в форме № 1 годового отчета ввести отдельную строку для отражения показателя фондоотдачи как по всем основным фондам, так и по их активной части. Как известно, совершенствование структуры основных фондов является важным резервом роста эффективности их использования. В связи с этим информационная база должна полно и своевременно отражать наличие и использование основных фондов. Исходя из этого необходимо, чтобы в этой же форме общая стоимость вновь введенных фондов была показана в разрезе следующих групп:

- на обновление и замену устаревшего оборудования;
- на расширение производственных мощностей;
- на улучшение условий труда, производства и охрану природы.

Это позволит с большей достоверностью рассчитывать влияние структурных факторов (по основным фондам) на уровень использования основных фондов. Отчетность и, в частности, отчетная информация имеют огромное значение не только в решении задач экономического анализа хозяйственной деятельности. Ее значение определяется тем, что качество отчетности показывает, на каком уровне ведется текущий учет на данном предприятии, поскольку на его базе организуется народнохозяйственный учет.

Как известно, решение задач повышения эффективности основных фондов требует систематического проведения экономического анализа их использования, что позволяет выявить недостатки в работе основных фондов предприятия за определенные промежутки времени (смену, день, декаду, месяц, квартал и год). Но экономический анализ, проведенный раз в год на базе данных годового отчета, мало содействует наиболее эффективному использованию основных фондов и, тем самым, совершенствованию всей работы предприятия.

Общеизвестно, что важным направлением улучшения информационной базы экономического анализа использования основных фондов является дальнейшее усовершенствование бухгалтерского учета и на этой основе повышение качества получаемой учетной информации. Эта задача особенно актуальна сегодня, так как на современном этапе коммунистического строительства совершенствование учета использования основных фондов становится одним из решающих условий реализации задач, поставленных XXVI съездом КПСС по рациональному использованию созданного огромного производственного потенциала.

Для того, чтобы своевременно устранить недостатки в работе предприятий и до минимума снизить потери машинного времени, необходимо располагать своевременной и достоверной информацией о работе оборудования. Наличие информации об использовании основного тех-

нологического оборудования не только в целом по предприятиям, но и по каждому производственному подразделению позволит выявить резервы и обоснованно оценить результаты работы цеха, участка, что содействует повышению эффективности производства.

В условиях, когда более полное использование интенсивных факторов повышения производительности оборудования имеет решающее значение в развитии экономики страны, необходимость организации учета использования основных фондов диктуется тем, что существующий учет их использования не способствует выявлению причин простоев оборудования, что является тормозом мобилизации резервов интенсивного использования основных фондов.

Таким образом, в целях создания условий для выявления неиспользованных резервов необходимо улучшить учет использования основных фондов, разработать и ввести единые формы отчетности с учетом специфики отрасли, которые позволили бы дать объективную оценку фактического использования каждой единицы оборудования.

При этом надо заметить, что отсутствие учета использования оборудования даже при самых правильных, удачно разработанных условиях может свести к нулю эффективность стимулирования — одного из факторов, влияющего на эффективность использования основных фондов. Исходя из этого, учет использования основных фондов необходимо организовать так, чтобы получить достаточно полную информацию об их использовании, с помощью которой можно установить, какие факторы способствуют на данном этапе их рациональному использованию.

Надо сказать, что в целях совершенствования информационной базы анализа использования основных фондов советскими экономистами предложен ряд приемов для получения более точных данных об их использовании.

В настоящее время учет использования оборудования проводится различными методами. Известны следующие методы учета:

- метод документального оформления простоев,
- фотография рабочего дня,
- самофотография рабочего дня,
- метод моментных наблюдений,
- автоматизированный учет работы оборудования.

Из вышеперечисленных методов более достоверным с позиции информационного обеспечения экономического анализа должно считать метод документального оформления простоев, который сводится к фиксации в первичных документах длительности и причины простоев и позволяет систематически (ежемесячно, ежедневно) получать сведения о работе оборудования. Таким образом, при проведении анализа использования основных фондов для получения дополнительных информации необходимо привлекать еще одну группу источников информации — данные первичных учетных документов, использование которых позволит рассчитать резерв времени их использования и на этой основе разработать мероприятия по улучшению использования основных фондов.

Надо отметить, что, к сожалению, в перечне форм первичных документов по учету основных фондов, утвержденных ЦСУ СССР по согласованию с Министерством финансов СССР, отсутствуют формы, которые бы позволили вести учет использования оборудования. Поэтому на предприятиях черной металлургии Грузии для документального оформления простоев основных металлургических агрегатов применя-

ются различные по содержанию, количеству и назначению реквизитов первичные документы, которые не приспособлены к механизации и не соответствуют возрастающим требованиям анализа использования основных фондов. Использование многочисленных нетиповых форм первичного учета не способствует ликвидации противоречия в показателях при переносе их из одного документа в другой. Например, на Руставском металлургическом заводе простой мартеновских печей в разрезе причин документально оформляются первичными документами, однако в отчете о работе мартеновских печей (ф. № 11—ТП) в числе простоев не показывается задержка в процессе плавки из-за несвоевременной подачи шихты, чугуна, шлаковых чаш и др. В связи с этим полученная информация на основании указанного отчета не достоверна, так как удельный вес этих задержек в общем количестве простоев составляет около 10% и, исходя из этого, дает искаженную характеристику об экстенсивном использовании основных фондов.

Следовательно, в действующую на предприятиях черной металлургии Грузии систему учета и отчетности необходимо ввести такие изменения, которые позволили бы получить оперативные сведения о фактическом времени работы металлургических агрегатов.

Поэтому для фиксации использования металлургических агрегатов и, в частности, для учета использования доменных, мартеновских и ферросплавных печей в качестве первичного документа оперативно-технического учета целесообразно разработать и внедрить типовые формы учета работы печей. Вместе с тем, эти формы должны содержать все необходимые реквизиты, которые необходимы для расчета показателей их экстенсивного и интенсивного использования.

Неразработанность первичной документации накладывает отпечаток на постановку оперативно-технического учета, который или отсутствует вообще или дублирует статистический учет. Бухгалтерии предприятий учетом использования основных фондов также не занимаются. Также не ведется бухгалтерский учет неустановленного и излишнего оборудования. Указанные недостатки информационной базы экономического анализа снижают объективность показателя фондоотдачи, нагрузки оборудования, использования производственных мощностей предприятий и других показателей, характеризующих эффективность использования основных фондов. Поэтому возникает необходимость правильной организации оперативно-технического учета и совершенствования бухгалтерского учета использования основных фондов.

Бухгалтерский учет призван содействовать полному и эффективному использованию основных фондов, он должен давать системную информацию о том, насколько рационально и эффективно они используются.

Бухгалтерский учет должен также предусматривать влияние на фондоотдачу такого фактора как размер неустановленного и излишнего оборудования и при анализе следует выяснить, нужно ли оно производству, возможна ли его дальнейшая эксплуатация. «Надо помнить, что в неустановленное оборудование (по причине некомплектности излишне завезенного, ненужного для данного предприятия и т. д.) вложены государственные средства, которые не дают отдачу. Это «омертвленный капитал»³.

³ Шеремет А. Д. Анализ экономики промышленных предприятий. М., 1976, с. 190.

В целях совершенствования информационной базы экономического анализа использования основных фондов целесообразно разработать и внести приложение к форме № 11 годового отчета «Отчет о наличии и движении основных фондов (средств) и амортизационного фонда, где должны отражаться общая длительность простоев установленного оборудования и его причины, а также количество неустановленного и излишнего оборудования.

Одним из наиболее важных источников информации анализа использования основных металлургических агрегатов на Зестафонском заводе ферросплавов служит статистическая отчетность ф. № 13—ТП «Отчет по электроферросплавному производству». Вместе с тем, содержание этого отчета не отвечает современным требованиям экономического анализа использования основных фондов, так как оно не содержит в достаточной мере данных, необходимых для изучения использования основных фондов.

Так, в отчете по форме 13—ТП суммарно указываются холодные и горячие простои, что не позволяет провести всесторонний анализ использования основных фондов. Поэтому включение в отчетность данных о простоях в разрезе причин позволит осуществить более детальный анализ простоев и наметить конкретные мероприятия по повышению эффективности использования основных фондов.

Как известно, состояние основных фондов характеризуется коэффициентом износа и годности. В связи с тем, что отдельные части основных фондов в процессе производства играют различную роль и характеризуются различной степенью износа, представляет интерес определение коэффициента износа по отдельным группам основных фондов. Но, к сожалению, в формах годового отчета не приводятся соответствующие цифровые данные для расчета данного коэффициента по группам основных фондов. Поэтому целесообразно во втором разделе формы № 11 годового отчета «Отчет о наличии и движении основных фондов (средств) и амортизационного фонда» в третьей графе в сроках №100—221 показать износ средств труда по указанным группам. Это даст возможность иметь ясное представление о состоянии основных фондов по группам и наметить мероприятия по совершенствованию их структуры и улучшению возрастного состава основных фондов.

Управление основными производственными фондами базируется на использовании совокупности информации об их состоянии и функционировании. Это требует усиления взаимосвязи и взаимодействия различных видов хозяйственного учета с целью наиболее полного удовлетворения потребностей управления в информации об основных фондах.

На совершенствование информационной базы экономического анализа использования основных фондов влияет не только неудовлетворительная организация бухгалтерского учета, но и недостаток в учете их износа и отсутствие единства в оценке модернизированных основных фондов. Как известно, согласно действующего положения затраты на модернизацию оборудования и других основных фондов, которые проводятся за счет амортизационных отчислений на капитальный ремонт, не увеличивают первоначальную стоимость основных фондов. Однако модернизация основных фондов предполагает повышение их технико-экономических характеристик в соответствии с современными требованиями, поэтому ее надо рассматривать в качестве самостоятельной формы расширенного воспроизводства основных фондов, что вызывает увеличение первоначальной стоимости модернизируемых объектов — в

противном случае искусственно уменьшается величина основных фондов и искажаются показатели, характеризующие эффективность их использования.

Исходя из этого, нельзя согласиться с мнением ряда авторов, которые считают, что затраты на модернизацию оборудования и других основных фондов за счет амортизационных отчислений на капитальный ремонт не увеличивают первоначальной стоимости.

В настоящее время в черной металлургии в составе основных фондов имеется большое количество устаревших, которые полностью амортизированы, а начисление амортизации из-за продолжения нормативного срока службы продолжается. Такая методика приводит к тому, что после ликвидации переамортизированных основных фондов дополнительно начисленная сумма износа все же остается на бухгалтерском счете № 02 «Износ основных фондов» и фиктивно увеличивает его, так как согласно действующего положения при ликвидации основных фондов износ принимается в сумме, равной первоначальной стоимости объектов, и коэффициент износа исчисленного согласно действующей методики дает искаженную характеристику степени изношенности основных фондов. Во избежание этого целесообразно во втором разделе формы № 11 годового отчета по основным фондам отдельной строкой выделить стоимость переамортизированных основных фондов и сумму начисленного износа, что даст возможность иметь более ясное представление о состоянии основных фондов.

В настоящее время важным мероприятием по совершенствованию информационной базы для проведения анализа факторов, влияющих на эффективность использования основных фондов, является составление паспорта производственного объединения (предприятия). Но следует отметить, что при этом экономический анализ использования основных фондов может быть более полным за счет включения в некоторые формы паспорта дополнительных показателей. В частности, форму 4.1 — «Основные фонды» дополнит графа, где будут отражаться фактические данные на начало года: форму 4.2 — «Наличие технологического оборудования» — дополнит графа, где данные будут приводиться дробью: в числителе — проектная производственная мощность, в знаменателе — использование производственных мощностей, в форме 4.4 — «Показателе эффективности основных фондов» — выделится отдельной строкой фондоотдача по всем основным фондам и по активной части.

В целях совершенствования информационной базы экономического анализа использования основных фондов целесообразно на предприятиях черной металлургии Грузии распространить опыт Магнитогорского металлургического комбината по составлению паспорта цехов. Составление этих паспортов дает дополнительный толчок к развитию инициативы и творчества коллектива, помогает выявить внутрипроизводственные резервы и способствует максимальному использованию производственных мощностей.

Представлена отделом учета и финансов Института экономики и права АН ГССР

აზიკო სისვაძე

ფონდუკუბების თეორიის ზოგიერთი საკითხი მრეწველოებაში

ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება ყოველთვის იყო სოციალისტური ეკონომიკის ერთ-ერთი უაღრესად აქტუალური პრობლემა და რჩება ამჟამადაც, როდესაც ფართო მასშტაბებით მიმდინარეობს ეკონომიკის განვითარების ექსტენსიური გზიდან ინტენსიურ განვითარებაზე გადასვლა.

ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებას განსაკუთრებით დიდი ყურადღება დაეთმო სკკპ XXVI ყრილობაზე, სადაც ხაზგასმით აღინიშნა, რომ მეთერთმეტე ხუთწლედის მთავარი ამოცანის გადაწყვეტისათვის საჭიროა „განვხორციელოთ ღონისძიებანი, რომელთა მიზანია ფონდუკუბების გადიდება სახალხო მეურნეობის დარგებში, გაერთიანებებში, საწარმოებში. უფრო რაციონალურად გამოვიყენოთ საწარმოო სიმძლავრეები, ფართოდ დაეხერგოთ დიდწარმოებლური ტექნიკა, სრულყოთ სტრუქტურა და დროულად განვაახლოთ მოქმედი ძირითადი ფონდები“¹.

სახალხო მეურნეობის წინაშე მდგარი ამ დიდი ამოცანის გადაწყვეტა ფონდუკუბების თეორიის კვლევის აუცილებლობას მოითხოვს. კერძოდ, საჭიროა ფონდუკუბების მეცნიერულად დასაბუთებული მაჩვენებლის დადგენა, მოქმედ ფაქტორთა გამოკვლევა, ფონდუკუბების ამაღლების ღონისძიებათა დამუშავება და პრაქტიკაში გატარება.

ფონდუკუბების თეორიის საკვანძო პრობლემაა ფონდუკუბების მაჩვენებელთა სისტემის დასაბუთება. ზოგადად, ძირითადი საწარმოო ფონდების ფონდუკუბება, როგორც ეფექტიანობის მაჩვენებელი, ზომავს ამ ფონდების ერთეულზე მიღებული შედეგის ოდენობას. მაგრამ, რამდენადაც წარმოების პროცესის შედეგი სხვადასხვა მაჩვენებლით იზომება, ფონდუკუბებაც შესაბამისად განისაზღვრება. სახალხო მეურნეობის დონეზე ფონდუკუბება გაიანგარიშება ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის, ეროვნული შემოსავლის, საბოლოო პროდუქტის ან მოგების შეფარდებით ძირითადი საწარმოო ფონდების საშუალო წლიურ ღირებულებასთან.

ამ პირობებში საკითხი ისმის ისეთი შედეგობრივი მაჩვენებლის შერჩევის შესახებ, რომლის მიხედვით გაანგარიშებული ფონდუკუბება საუკეთესოდ ასახავს ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ღონესა და ღინამიკას.

ჩვენი აზრით, ფონდუკუბების განსაზღვრის დროს ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტი არ გამოდგება შემდეგი მიზეზების გამო: პირველი, ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში უცვლელად აისახება განვითარებული შრომა, რომელიც დანახარჯს წარმოადგენს და არა შედეგს; მეორე, ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის გაანგარიშების დროს განვითარებული შრომა

¹ სკკპ XXVI ყრილობის მასალები, თბილისი, 1981, გვ. 212.

მრავალჯნის აღირიცხება, რაც ართულებს აღნიშნული მაჩვენებლის საზოგადოებრივი წარმოების ჰეშმარიტ შედეგად გამოყვანის შესაძლებლობას. საბოლოოდ პროდუქტში ახლად შექმნილ ღირებულებასთან ერთად შედის ამორტიზაცია, რაც ასევე დანახარჯია და არა შედეგი. მოგების მაჩვენებელში ახლად შექმნილი ღირებულების მხოლოდ ნაწილი აისახება. ამიტომ, იგი სრულიად ვერ ასახავს საბოლოო სახალხო მეურნეობრივ შედეგებს.

საზოგადოებრივი წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა ყველაზე სრულად ახლად შექმნილ ღირებულებაში — ეროვნულ შემოსავალში (წმინდა პროდუქციაში) აისახება, რომლის სიდიდეზე გავლენას ახდენს ფაქტორთა მთელი ჯგუფი — ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის მოცულობა, საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება და სრული მატერიალური დანახარჯების ეკონომია. ამიტომ, მიზანშეწონილია ფონდუკუგებაც შესაბამისად იქნეს გაანგარიშებული და გამოყენებული სამეურნეო პრაქტიკაში. ე. ი.

$$f_s = \frac{v + m}{F_s}$$

სადაც f_s --- ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე მოსული ეროვნული შემოსავლის სიდიდეა,

F_s — ძირითადი საწარმოო ფონდების საშუალო წლიური ღირებულება;

$V + m$ — ეროვნული შემოსავალი (წმინდა პროდუქცია).

ფონდუკუგების ამ მაჩვენებელს მკვლევარ-ეკონომისტთა შორის ჰყავს როგორც მომხრეები, ისე მოწინააღმდეგეები. ლ. მ. კანტორს ფონდუკუგების აღნიშნული მაჩვენებლის საწინააღმდეგოდ ასეთი არგუმენტები მოაქვს: პირველი, ეროვნული შემოსავალი წარმოადგენს ახლად შექმნილ ღირებულებას და ახასიათებს ცოცხალი და არა განივთებული შრომის გამოყენების შედეგანობას. მეორე, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის ღირებულებაში სულ უფრო იზრდება განივთებული შრომითი დანახარჯების ხვედრი წილი და შესაბამისად მცირდება ახლად შექმნილი ღირებულებისა. ამიტომ, თუ ფონდუკუგებას გავიანგარიშებთ ეროვნული შემოსავლის მოცულობის შეფარდებით ძირითადი საწარმოო ფონდების ოდენობასთან, მაშინ ფონდუკუგების შემცირება კანონზომიერ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ?

აღნიშნულ მოსაზრებათა მიმართ უნდა ითქვას, რომ მართალია ეროვნული შემოსავალი ცოცხალი შრომის ფუნქციონირების შედეგს წარმოადგენს, მაგრამ მისი სიდიდე ასევე უშუალოდაა დამოკიდებული ძირითადი საწარმოო ფონდების ტექნიკური სრულყოფის დონესა და მათ ეფექტიან გამოყენებაზე. ტექნიკურად სრულყოფილი თანამედროვე მანქანა-იარაღები მიმართულია არა მარტო ცოცხალი შრომის ეკონომიაზე და, შესაბამისად, ახლად შექმნილი ღირებულების ზრდაზე, არამედ ჩედლეულისა და მასალების ეკონომიასა და ნარჩენების მაქსიმალურ გამოყენებზე. ეს გარემოება ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში ეროვნული შემოსავლის ხვედრიწილის ზრდას განაპირობებს. გარ-

2 ლ. მ. კანტორ. Теория и методология фондоотдачи при социализме. М., 1980, с. 25.

და ამისა, გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ძირითადი საწარმოო ფონდების არასრული დატვირთვის პირობებში ადგილი აქვს პოტენციურად მისაღები პროდუქციის დიდ დანაკარგს. ამ პირობებში საწარმოები ამორტიზაციის ანარცხებს მაინც იხდიან. ეს გარემოება ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში ამორტიზაციის ხვედრი წილის გადიდებასა და, შესაბამისად, ახლად შექმნილი ღირებულების შემცირებას განაპირობებს.

ამრიგად, ეროვნული შემოსავლის სიდიდე უშუალოდაა დამოკიდებული ძირითადი საწარმოო ფონდების ტექნიკური სრულყოფის დონესა და გამოყენების ხარისხზე, რაც ფონდუკუების აღნიშნული მაჩვენებლის სასარგებლოდ მეტყველებს.

ლ. მ. კანტორის მეორე არგუმენტის საწინააღმდეგოდ უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე პირობებში ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში ეროვნული შემოსავლის ხვედრწილზე ორი ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მოქმედი ფაქტორი ახდენს ზეგავლენას. ერთის მხრივ, ეროვნული შემოსავლის ხვედრიწილი მცირდება შეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებული განვითარებული შრომითი დანახარჯების ზრდის კვალობაზე, ხოლო მეორე მხრივ, იზრდება განვითარებული შრომის ეკონომიასთან დაკავშირებით, რაც გაპირობებულია საზოგადოებრივი წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლებით. ამიტომ, ცალკეულ პერიოდებში ეროვნული შემოსავლის ხვედრიწილის შემცირება წარმოების არაეფექტიანი ფუნქციონირების ფაქტორს უნდა მიეკუთვნოს.

გარდა აღნიშნულისა, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში ეროვნული შემოსავლის ხვედრწილის შემცირების ტენდენცია, ჩვენის აზრით, არის არა საერთო კანონზომიერება, არამედ მხოლოდ თანამედროვე ეტაპის თავისებურება. ამყამად, როდესაც მატერიალური წარმოების დარგებში ხელით შრომა ჯერ კიდევ მაღალი ხვედრწილითაა წარმოდგენილი, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი თავისი ბუნებით არის შრომადამზოგველი და ფონდტევადი. ახალი ტექნიკა, ხშირ შემთხვევაში, მიმართულია არა განვითარებული შრომის, არამედ ცოცხალი შრომის ეკონომიაზე. უახლოეს მომავალში, როდესაც დამთავრდება წარმოების კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესი, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ძირითადად ფონდდამზოგველი გახდება. ეს გარემოება ეროვნული შემოსავლის ხვედრწილის ზრდის მაღალ ტემპებს გამოიწვევს. სასარგებლო წიაღისეულის მარაგების ამოწურვა და მათი მოპოვების გაძვირება საზოგადოებას აიძულებს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი მიმართოს მატერიალური რესურსების ეკონომიისაკენ და იგი შესაბამისად მასალადამზოგველი გახდება.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში ეროვნული შემოსავლის ხვედრწილის შემცირება უნდა განვიხილოთ არა როგორც საერთო კანონზომიერება, არამედ დროებითი მოვლენა, გამოწვეული მატერიალური რესურსებისა და ტექნიკის უყაირათო გამოყენებით.

ეროვნული შემოსავლის მიხედვით ფონდუკუების გაანგარიშების სასარგებლოდ მიუთითებს ის გარემოებაც, რომ ძირითადი საწარმოო ფონდების ტექნიკური სრულყოფა და ეფექტიანი გამოყენება ცოცხალი შრომის ეკონომიისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის უმნიშვნელოვანესი წყაროა, რაც უშუალო გავლენას ახდენს ეროვნული შემოსავლის სიდიდეზე.

დარგების, საწარმო-გაერთიანებების და საწარმოთა დონეზე ფონდუკუ-
გება შეიძლება გაანგარიშებული იქნეს წმინდა პროდუქციის მიხედვით, რაც
განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრკ მი-
ნისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივლისის დადგენილების შუქზე „დაგეგმვის
გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობის და მუშაობის ხარისხის ამაღ-
ლებზე სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერების შესახებ“, რომ-
ლის თანახმად საგეგმო პრაქტიკაში ფართოდ შემოდის წმინდა პროდუქციის
მაჩვენებელი.

ეროვნული შემოსავლის (წმინდა პროდუქციის) მიხედვით გაანგარიშებუ-
ლი ფონდუკუგების მაჩვენებლის დიდი უპირატესობის მიუხედავად, ცალკეულ
შემთხვევებში საჭიროების მიხედვით გამოკვლევა შეიძლება ჩავატაროთ სა-
ერთო პროდუქციის, პირობით წმინდა პროდუქციის და მოგების მიხედვით.

განსაკუთრებით დიდ ინტერესს იწვევს ფონდუკუგება გაანგარიშებული
საწარმოო სიმძლავრის მაჩვენებლით. ფონდუკუგების ეს მაჩვენებელი განსაზ-
ღვრავს ძირითადი საწარმოო ფონდების უნარს უზრუნველყოს მაქსიმალური
რაოდენობის პროდუქციის წარმოება მათი სრული დატვირთვის პირობებში
გამოყენებასთან დაკავშირებული ფაქტორებისაგან დამოუკიდებლად. ამიტომ,
ამ მაჩვენებელს შეიძლება ზღვრული ფონდუკუგების მაჩვენებელი ეწოდოს.

ფონდუკუგების ცვლილების ტენდენციების გამოკვლევა და მისი ამაღ-
ლების რეზერვების გამოვლენა ფონდუკუგებაზე მოქმედი ფაქტორების სა-
ფუძვლიან გამოკვლევას მოითხოვს. ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამ ფაქტორ-
თა კლასიფიკაციის საკითხი, ჩვენი აზრით, ყველაზე უკეთ ლ. მ. კანტორის მი-
ერაა დამუშავებული, რომელიც ფონდუკუგებაზე მოქმედ ფაქტორთა ორ
ჯგუფს გამოჰყოფს. ფაქტორთა პირველი ჯგუფი (ცვლადწარმოებითი ფაქტორ-
ები) დაკავშირებულია ძირითადი საწარმოო ფონდების, კვლადწარმოების
პროცესთან და ახასიათებს მათ უნარს სრული დატვირთვის პირობებში უზ-
რუნველყოს განსაზღვრული რაოდენობის პროდუქციის გამოშვება. ფაქტორ-
თა მეორე ჯგუფი (გამოყენებითი ფაქტორები), განსაზღვრავს ძირითადი სა-
წარმოო ფონდების ფუნქციონირების ეფექტიანობას მათი გამოყენების პრო-
ცესში. წარმოდგენილი კლასიფიკაციის თანახმად ფაქტორთა პირველ ჯგუფს
მიეკუთვნება: კაპიტალური მშენებლობის ღირებულების ინდექსი; კაპიტალდა-
ბანდებებისა და ძირითადი საწარმოო ფონდების სტრუქტურა; მანქანებისა და
მოწყობილობებზე საბითუმო ფასების დონე და დინამიკა; სარემონტო სამუ-
შაოთა ღირებულება.

ფაქტორთა მეორე ჯგუფში შედის: მოწყობილობათა მუშაობის ცვლია-
ნობის კოეფიციენტი; სამუშაო დღის ხანგრძლივობა; სამუშაო დღეთა რაოდ-
ენობა კვირაში; არსებულ მოწყობილობათა გამოყენების კოეფიციენტი;
მოწყობილობათა გამოყენების ინტენსივობა³.

ფაქტორთა პირველი ჯგუფი ძირითადი საწარმოო ფონდების ეკონომიკურ
ეფექტიანობას განსაზღვრავს მათი შექმნის, ხოლო მეორე ჯგუფი — გამოყე-
ნების პროცესში.

ფონდუკუგების ანალიზის დროს განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა
აქვს აღნიშნულ ფაქტორების თითოეული ჯგუფის ცალ-ცალკე გამოკვლევას,

³ Л. М. Кантор. Теория и методология фондоотдачи при социализме. М., 1980, с. 48.

რაც ეკონომიკურ ლიტერატურაში შეუსწავლელია. რამდენადაც კვლავწარმოებითი ფაქტორები განსაზღვრავენ ძირითადი საწარმოო ფონდების ეფექტიანობას, მათი სრული დატვირთვის პირობებში, გამოყენებითი ფაქტორებისაგან დამოუკიდებლად, ამდენად, ფაქტორთა ამ ჯგუფის გამოკვლევა შესაძლებელია ზღვრული ფონდუკუების მაჩვენებლის საფუძველზე:

$$f_{\max} = \frac{m}{F_s}$$

სადაც f_{\max} — ზღვრული ფონდუკუების მაჩვენებელია;

m — საწარმოო სიმძლავრე ღირებულებით მაჩვენებლებში;

ზღვრული ფონდუკუების მაჩვენებელი მოიცავს ფაქტიურ ფონდუკუებასა და იმ პოტენციურ უკუებას, რომელიც იკარგება ძირითადი საწარმოო ფონდების არასრული დატვირთვის გამო, ე. ი. გამოყენებითი ფაქტორების უარყოფითი ზემოქმედებით. ფონდუკუების ამ დანაკარგის სიდიდე წარმოდგება როგორც ზღვრული და ფაქტიური ფონდუკუების მაჩვენებლების სხვაობა:

$$f_{\Delta} = \frac{m}{F_s} - \frac{P}{F_s} = \frac{m-P}{F_s}$$

სადაც f_{Δ} — ფონდუკუების დანაკარგია, გამოწვეული გამოყენებითი ფაქტორების ზემოქმედებით;

P — საერთო ან წმინდა პროდუქცია.

მიღებული მაჩვენებელი ზომავს ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთეულზე მოსული პროდუქციის იმ დანაკარგის სიდიდეს, რომელიც გამოწვეულია გამოყენებითი ფაქტორების ზემოქმედებით. თუ ფაქტიური ფონდუკუების მაჩვენებელთან ერთად გავიანგარიშებთ ზღვრული ფონდუკუებისა და ფონდუკუების დანაკარგის მაჩვენებელს, შესაბამის დინამიურ მწკრივთა შედარების საფუძველზე ადვილად განისაზღვრება ფაქტორთა თითოეული ჯგუფის გავლენის ძალა ფაქტიურ ფონდუკუებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ფაქტორთა აღნიშნულ კლასიფიკაციას ფონდუკუების დინამიკის გამოკვლევისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს, იგი შემდგომ დაზუსტებასა და სრულყოფას მოითხოვს. კერძოდ, მასში არ შედის მთელი რიგი ფაქტორებისა, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ ძირითადი საწარმოო ფონდების ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე. ამ ფაქტორებს მიეკუთვნება: მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი; ტექნოლოგიურ მოწყობილობათა ასაკობრივი სტრუქტურა და განახლების ინტენსივობა; წარმოების საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ფორმები: კონცენტრაცია, სპეციალიზაცია, კომბინირება; თანაფარდობა ძირითად საწარმოო ფონდებსა და საბრუნავ ფონდებს შორის. დასახელებულ ფაქტორთაგან პირველი სამი კვლავწარომებით ფაქტორებს მიეკუთვნება, ხოლო მეოთხე — გამოყენებით ფაქტორებს.

კვლავწარმოებითი ფაქტორებიდან ფონდუკუების დონესა და მისი ცვლილებების ტენდენციაზე ყველაზე ძლიერად მოქმედი ფაქტორია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რომელიც ამავე დროს წინააღმდეგობრივი ბუნებისაა. ერთის მხრივ, ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით იქმნება ახალი მაღალმწარმოებლური იაფი მანქანა-იარაღები, რაც ფონდუკუებას ზრდის. მეორე

მხრივ, დამხმარე და მომსახურე სამუშაოების მექანიზაციის პროცესში მწყობრში შედის ახალი შრომის იარაღები, რომელიც დაკავშირებული არ არის პროდუქციის გამოშვების მოცულობის არსებით ზრდასთან. ეს გარემოება ფონდუკუგებას ამცირებს. ამავე დროს, მრეწველობის დარგობრივ სტრუქტურაში სულ უფრო იზრდება მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებული ფონდტევადი დარგების ხვედრიწილი, როგორცაა ელექტროენერგეტიკა, მეტალურგია, ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობა და მანქანათმშენებლობა, რაც მრეწველობის მასშტაბით ფონდუკუგების დონეზე საკმარისად დიდ გავლენას ახდენს.

ფონდუკუგების ცვლილების ტენდენცია განსაკუთრებით მჭიდროდაა დაკავშირებული წარმოების კომპლექსურ მექანიზაცია-ავტომატიზაციასთან. თანამედროვე პირობებში, როდესაც არსებითად დასრულდა ძირითადი საწარმოო პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესი, ფართო მასშტაბებით ხორციელდება კომპლექსური მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, რაც ძირითად საწარმოო პროცესებთან ერთად მოიცავს დამხმარე და მომსახურე პროცესებსაც, რომლებსაც მიეკუთვნება: საინსტრუმენტო წარმოება, მოწყობილობათა და შენობა-ნაგებობების რემონტი, შიგა-საქარხნო ტრანსპორტირების პროცესი, დატვირთვა-გადმოტვირთვის სამუშაოები და სხვა. ეს პროცესები ემსახურება ძირითადი სახის პროდუქციის წარმოებას და მათი მექანიზაციის დონე პროდუქციის გამოშვების მოცულობაზე არსებით გავლენას ვერ ახდენს. ეს იმას ნიშნავს, რომ დამხმარე და მომსახურე პროცესების მექანიზაციის მიზნით მწყობრში შედის ახალი ძირითადი საწარმოო ფონდები, რასაც თან არ სდევს პროდუქციის შესაბამისი ზრდა. ამ პირობებში ფონდშეიარაღება იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე შრომის ნაყოფიერება და ფონდუკუგებაც მცირდება, თუ არ ხდება ძირითად საწარმოო პროცესებში გამოყენებული ტექნიკის არსებითი თვისებრივი სრულყოფა.

აღნიშნული საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის თანამედროვე ეტაპზე, რომელიც წარმოების პროცესის კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესთანაა დაკავშირებული, ფონდუკუგების დონის სტაბილიზაცია, კანონზომიერ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ.

ფონდუკუგების დონის არსებითი ზრდა დაიწყება მას შემდეგ, რაც დასრულდება წარმოების კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესი და მინიმუმამდე დავა წარმოებაში ხელით შრომის ხვედრიწილი. ამ პირობებში შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი, ძირითადი საწარმოო პროცესების ტექნიკურ სრულყოფასთან დაკავშირებით, თანდათანობით გაუსწრებს ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპს.

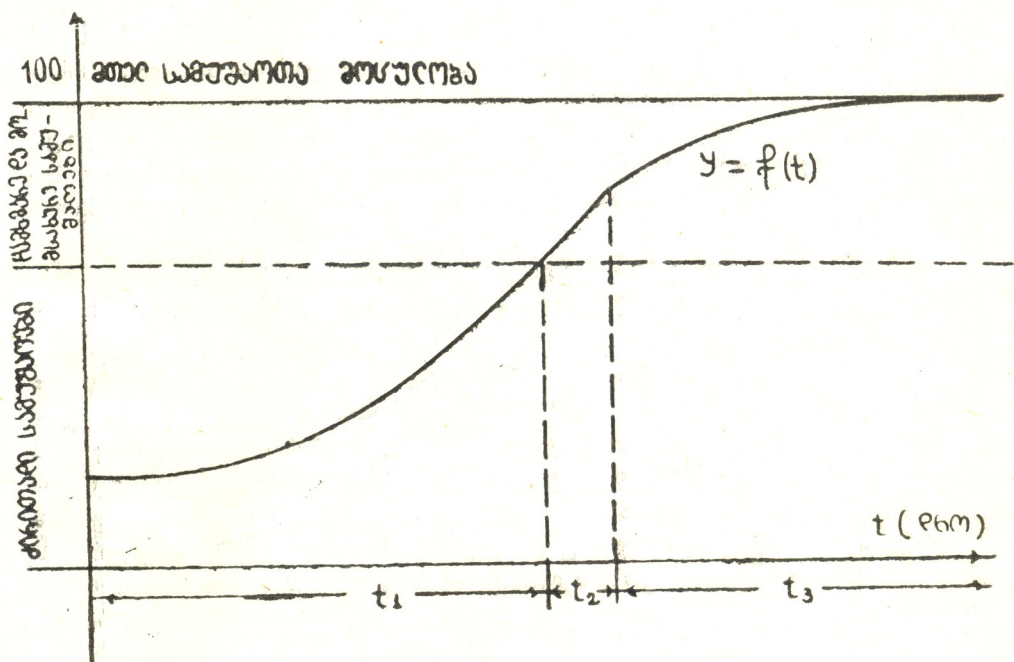
იმისათვის, რომ თვალსაჩინო გახდეს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გავლენა ფონდუკუგების ცვლილებაზე, განხილული პროცესი გამოვსახოთ გრაფიკულად (იხ. ნახ. 1) წარმოდგენილ გრაფიკზე აბსცისთა ლერძზე გადაზომილია დრო საკმარისად ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში — მანუფაქტურული წარმოების ჩასახვიდან დღემდე და შემდეგ. ორდინატთა ლერძზე ნაჩვენებია მთელ სამუშაოთა მოცულობა სამრეწველო წარმოებაში პროცენტობით, მათ შორის, ძირითადი სამუშაოებისა და დამხმარე და მომსახურე სამუშაოების გამოყოფით. ყოველი წერტილი გამოსახავს მექანიზებული და ავტომატიზებული შრომის ხვედრიწილს სამუშაოთა საერთო მოცულობაში დრო-

ის სხვადასხვა მომენტში. ეს მრუდი ლოგისტიკური ფუნქციის გრაფიკს წარმოადგენს, რომელიც თავის მხრივ საუკეთესოდ ასახავს გაჯერების თვისების მქონე პროცესების ცვლილებას.

ღროს მთელი განსახილველი პერიოდი სამ ნაწილად იყოფა:

t_1 პერიოდში მიმდინარეობს ძირითადი საწარმოო პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესი. ამ პერიოდში მექანიზებული და ავტომატიზებული შრომის ხვედრი წილის ზრდასთან ერთად მიმდინარეობს ტექნი-

მექანიზებული და ავტომატიზებული შრომის დინამიკა სამრეწველო წარმოებაში

ნახ. 1

კისა და ტექნოლოგიის სრულყოფის პროცესი. ე. ი. რაოდენობრივი და თვისებრივი ცვლილებები მეცხიერულ-ტექნიკურ პროგრესში ერთდროულად ხორციელდება. ამ პირობებში შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი აღემატება ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპს და, შესაბამისად, ფონდუკუგება ძირითადი საწარმოო ფონდების ეფექტიანი გამოყენების პირობებში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება.

t_2 პერიოდში ძირითადი საწარმოო პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პროცესი უკვე დასრულებულია და სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს დამხმარე და მომსახურე პროცესების მექანიზაცია-ავტომატიზაციის პროცესი, რასაც თან არ სდევს ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთეულზე გამოშვებული პროდუქციის მოცულობის შესაბამისი ზრდა.

ამ პირობებში ფონდუკუგების მაჩვენებელს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მოქმედი ფაქტორი განსაზღვრავს — ფონდუკუგება, ერთის მხრივ, იზრდება ძირითად საწარმოო პროცესებში გამოყენებული ტექნიკის თვისებრივი

სრულყოფის საფუძველზე, ხოლო მეორე მხრივ, მცირდება დამხმარე და მომსახურე საწარმოო პროცესების მექანიზაციის მიზნით ახალი საწარმოო ფონდების ამოქმედების შედეგად. შესაბამისად ფონდუკუვების დინამიკა სკვა თანაბარ პირობებში დამოკიდებულია აღნიშნულ ფაქტორთა ზეგავლენის ძალაზე. ამ პროცესში დიდ როლს თამაშობს გამოყენებითი ფაქტორებიც.

ტექნიკური პროგრესის თანამედროვე ეტაპი სქემაზე აღნიშნულ t_2 პერიოდს შეესაბამება. ეს პერიოდი მთავრდება იმ მომენტით, როდესაც წარმოების ტექნიკით გაჯერების შედეგად, წარმოების პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ზრდადი ტემპი შენელებულით იცვლება. ეს პერიოდი, რომელიც ეკონომიკის მომავალ განვითარებას ასახავს, გრაფიკზე t_3 აღინიშნება. ამ პერიოდში, დამხმარე და მომსახურე პროცესების მექანიზმებით გაჯერების კვალობაზე, სულ უფრო და უფრო მცირე რაოდენობის დაბანდებებია საჭირო შესაბამისი ძირითადი საწარმოო ფონდების ასამოქმედებლად, რაც ფონდუკუვებაზე უკვე არსებით გავლენას ვეღარ ახდენს. ამავე დროს, ძირითად საწარმოო პროცესებზე გამოყენებული ტექნიკის თვისებრივი სრულყოფა, ფონდშეიარაღებასთან შედარებით, შრომის ნაყოფიერების ზრდის უფრო მაღალ ტემპებს განაპირობებს, რაც ფონდუკუვების დაჩქარებული ტემპებით ზრდას გამოიწვევს.

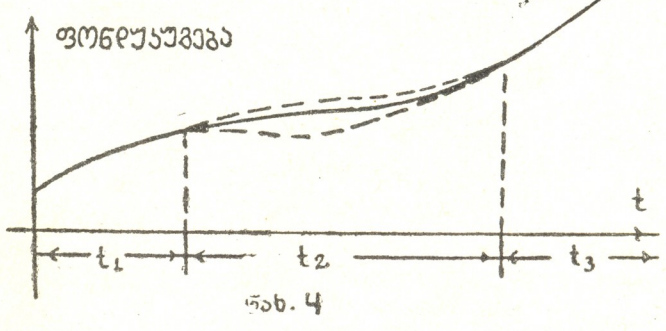
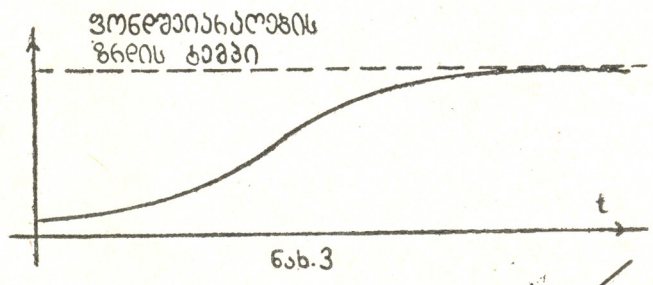
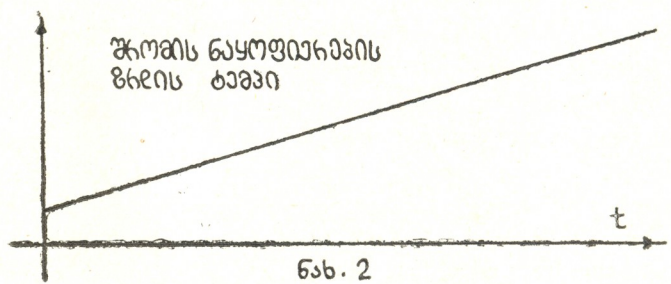
მექანიზებული და ავტომატიზებული სამუშაოთა დინამიკის ასეთი ანალიზი ფონდშეიარაღების ცვლილების კანონზომიერებათა გამოკვლევის საშუალებას იძლევა.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ფონდშეიარაღების განუხრელ ზრდასთანაა დაკავშირებული. ჩვენის აზრით, ეს დებულება საყოველთაო კანონზომიერებას არ წარმოადგენს და დამახასიათებელია მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გარკვეული ისტორიული პერიოდისათვის. აღნიშნული კანონზომიერების მოქმედება მთავრდება იმ მომენტში, როდესაც დაიწყება წარმოების ტექნიკით გაჯერების პროცესი. ამ მომენტიდან ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპი თანდათანობით შენელებს და ბოლოს სტაბილური გახდება. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ამ დროისათვის მიგვიყვანს მთლიანად ავტომატიზებული ქარხნებისა და საამქროების მშენებლობამდე, სადაც ხელით შრომა მინიმუმამდე იქნება დაყვანილი. წარმოების პროცესის სრული ავტომატიზაციის დამთავრებასთან ერთად დაიწყება არსებითი თვისებრივი ცვლილებები ტექნიკისა და ტექნოლოგიაში და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ძირითადად ფონდების გააფებისაკენ იქნება მიმართული. იგი სულ უფრო გახდება რესურს და ფონდდამზოგველი, რაც ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპების შენელების კიდევ ერთი ფაქტორი გახდება.

გრაფიკულად ეს პროცესი შეიძლება გამოისახოს ლოგისტიკური ფუნქციის საფუძველზე მექანიზებული და ავტომატიზებული შრომის ხვედრი წილის დინამიკის ანალოგიურად (იხ. ნახ. 3).

აღნიშნული არ ნიშნავს, რომ მომავალში მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ახალ ეტაპებთან დაკავშირებით ადგილი არ ექნება ფონდშეიარაღების ზრდის დაჩქარებულ ტემპს. ეს პერიოდი დადგება მაშინ, როდესაც დედამიწაზე სასარგებლო წიაღისეულისა და ენერჯის წყაროების ამოწურვასთან დაკავშირებით საჭირო გახდება ახალი დიდი მასშტაბის კაპიტალდაბანდებები დედამიწის დიდ სიღრმეებში, ოკეანის ფსკერზე და დედამიწის გარეთ

მზის სისტემაში ნედლეულისა და ენერჯის მოსაპოვებლად, რომლის დროსაც კვლავ მოსალოდნელია ფონდუეარალების ზრდის ტემპების დაჩქარება. ამიტომ, ფონდუეარალების ზრდის ტემპების ცვლილების პროცესი უნდა განვიხილოთ როგორც აღმავალი კიბისებური პროცესი. რაც შეეხება ფონდუკუების განმსაზღვრელ მეორე უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს — შრომის ნაყოფიერებას, იგი განუზრელი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ამავე დროს, წარმოების პროცესის ტექნიკით სრულ გაჯერებასთან დაკავშირებით და ავტომა-

ტიზებული ქარხნების გაჩენასთან ერთად მოსალოდნელია შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპების კიდევ უფრო დაჩქარება. ცალკეული ავტორების გამოკვლევები გვიჩვენებს, რომ ფუნდამენტურ მეცნიერებათა ახალი აღმოჩენების ბაზაზე ისახება შესაძლებლობა თანამედროვე წარმოებისთვის დამახასიათებელი ძრავალოპერაციული ტექნოლოგიიდან გადავიდეთ მცირე ოპერაციულ ავტომატიზებულ ტექნოლოგიაზე, რომლის დამახასიათებელი ნიშანი იქნება ძირითადი საწარმოო ფონდების გაიაფება და შრომის ნაყოფიერების არსებითი ზრდა⁴.

⁴ В. С. Мучник, Э. Б. Голланд. Некоторые особенности современного этапа развития техники и технологии. В книге: Научно-технический прогресс. Модели. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 4

ამრიგად, თეორიული კვლევა გვიჩვენებს, რომ ვიმყოფებით მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ისეთ ეტაპზე, როდესაც წარმოების პროცესების ტექნიკით გაჯერებასთან დაკავშირებით მოსალოდნელია შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპების კიდევ უფრო გადიდება და ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპების შენელება, რაც სხვა თანაბარ პირობებში საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ ფონდუკუგების ზრდის შესაძლებლობა. ამ დებულებას სამრეწველო წარმოებაში ფონდუკუგების პროგნოზირებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს.

ფონდშეიარაღების, შრომის ნაყოფიერებისა და ფონდუკუგების დინამიკა გრაფიკულად გამოსახულია 2, 3 და 4 ნახაზებზე.

ფონდუკუგების დინამიკის ამსახველ გრაფიკზე თანამედროვე პერიოდს რამდენიმე სავარაუდო ტრაექტორია შეესაბამება: ფონდუკუგების დონის ზრდა, ფონდუკუგების სტაბილური დონე და ფონდუკუგების შემცირება. ფონდუკუგების ცვლილების თითოეული შემთხვევა დამოკიდებულია კვლავწარმოებითი და გამოყენებითი ფაქტორების ზემოქმედების ძალაზე.

ფონდუკუგების კვლევის ერთ-ერთ მძლავრ საშუალებას საწარმოო ფუნქციები წარმოადგენს. კერძოდ, ფონდუკუგება, როგორც ფონდშეიარაღებისა და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ფუნქცია, შემდეგი ფორმული გამოისახება:

$$f_s = A (\varphi)^{-\beta} I^{\lambda t}$$

სადაც φ — ფონდშეიარაღების მაჩვენებელი; A — მუდმივი კოეფიციენტი; β — ელასტიურობის კოეფიციენტი, რომელიც ამავე დროს გვიჩვენებს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ტიპს; λ — მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის პარამეტრი; t — დრო; e — ნეპერის რიცხვი. წარმოდგენილი ფორმულა ფონდუკუგების პროგნოზირების საშუალებას იძლევა.

თუ კვლავწარმოებითი ფაქტორებიდან ფონდუკუგებაზე ყველაზე ძლიერ ზეგავლენას მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი ახდენს, გამოყენებითი ფაქტორებიდან ასეთია წარმოების პროცესის მატერიალური უზრუნველყოფის დონე.

როგორი სწრაფიც არ უნდა იყოს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ტემპი და მაღალმწარმოებლური შექმნილი ტექნიკა, იგი სრულყოფილ ეფექტს ვერ მოგვცემს თუ ძირითადი საწარმოო ფონდები უზრუნველყოფილი არაა მატერიალური რესურსებით. ძირითადი საწარმოო ფონდების მატერიალური უზრუნველყოფის დონე შეიძლება გამოვსახოთ მაჩვენებლით, რომელიც გაიანგარიშება საბრუნავი ფონდების საშუალო წლიური ნაშთის შეფარდებით ძირითადი საწარმოო ფონდების საშუალო წლიურ ღირებულებასთან:

$$M = \frac{F_{\beta}}{F_s}$$

სადაც M — ძირითადი საწარმოო ფონდების მატერიალური უზრუნველყოფის მაჩვენებელი;

F_{β} — საბრუნავი ფონდების საშუალო წლიური ნაშთი.

მოცემულ მაჩვენებელს გარკვეული ეკონომიკური შინაარსი გააჩნია. იგი გვიჩვენებს ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე მოსული საბრუნავი ფონდების ოდენობას და ზომავს წარმოების პროცესის მატერიალური უზრუნველყოფის დონეს. ამ მაჩვენებლის დინამიკაში შესწავლა საშუალებას იძლევა გამოვიკვლიოთ უმჯობესდება თუ უარესდება წარმოების პროცესის მატერიალური უზრუნველყოფა. აღნიშნულ მაჩვენებელს შეიძლება საწარმოო ფონდების სტრუქტურის მაჩვენებელიც ვუწოდოთ.

საწარმოო ფონდების სტრუქტურა განსაზღვრავს სხვა გამოყენებით ფაქტორებსაც. ამ ფაქტორთაგან სამუშაო დროის ხანგრძლივობა და კვირაში სამუშაო დღეთა რაოდენობა არსებული კანონმდებლობითაა გაპირობებული, მოწყობილობათა გამოყენების კოეფიციენტი და ინტენსივობა კი ძირითადად წარმოების პროცესის მატერიალურ უზრუნველყოფაზე დამოკიდებული. ეს ფაქტორი მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მოწყობილობათა მუშაობის ცვლიანობასაც, რადგან ცვლიანობის კოეფიციენტის გაზრდის ერთ-ერთი ხელშემშლელი ფაქტორი, შრომითი რესურსების ნაკლებობასთან ერთად, მატერიალური რესურსების დეფიციტიცაა.

ფონდუკუებაზე საწარმოო ფონდების სტრუქტურის გავლენის გამოკვლევის მიზნით განვიხილოთ ძირითადი საწარმოო ფონდებისა და საბრუნავი ფონდების ზრდის ტემპების თანაფარდობის საკითხი.

სოციალისტური გაფართოებული კვლავწარმოების მაღალი ტემპების უზრუნველყოფა, როგორც წესი, განუხრელადაა დაკავშირებული ძირითადი საწარმოო ფონდების შესაბამის ზრდასთან. საბრუნავი ფონდების დინამიკას კი ორი ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მოქმედი ფაქტორი განსაზღვრავს. ერთის მხრივ, საბრუნავი ფონდების მოცულობა მატულობს ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის და, შესაბამისად, მოხმარებული რესურსების რაოდენობის ზრდასთან ერთად, ხოლო, მეორე მხრივ, მცირდება ბრუნვის სიჩქარის გადიდებასთან დაკავშირებით. საბრუნავი ფონდები ძირითად საწარმოო ფონდებთან შედარებით იმ თავისებურებით ხასიათდება, რომ პროდუქციის მასალათგევადობის უცვლელობის პირობებში წარმოების პროცესის საბოლოო შედეგები შეიძლება იზრდებოდეს საბრუნავი ფონდების ზრდის შედარებით დაბალი ტემპების, უცვლელობის ან შემცირების შემთხვევაშიც კი თუ მიღწეული იქნება მათი ბრუნვადობის დაჩქარება.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საბრუნავი ფონდების ბრუნვადობის დაჩქარების პირობებში ძირითადი საწარმოო ფონდების ზრდის ტემპი წინ უნდა უსწრებდეს საბრუნავი ფონდების ზრდის ტემპს. იმ შემთხვევაში, როდესაც ძირითადი საწარმოო ფონდების ზრდა წინ უსწრებს საბრუნავი ფონდების ზრდას და საბრუნავი ფონდების ბრუნვადობა არ ჩქარდება, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ადგილი აქვს ძირითადი საწარმოო ფონდების მატერიალური რესურსებით უზრუნველყოფის გაუარესებას, რაც თავის მხრივ შეამცირებს ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობას.

ცხადია, რომ ძირითადი საწარმოო ფონდებისა და საბრუნავი ფონდების ზრდის ტემპები, აგრეთვე საბრუნავი ფონდების ბრუნვადობა უშუალოდ აისა-

ხება მატერიალური უზრუნველყოფის აღნიშნულ მაჩვენებელშიც. თუ საბრუნავი ფონდების საშუალო წლიურ ნაშთს გამოვსახავთ შეფარდებით:

$$F_{\beta} = \frac{Q}{n}$$

სადაც Q — მატერიალური რესურსების წლიური მოხმარებაა,
 n — საბრუნავი ფონდების ბრუნვათა რიცხვი წელიწადში, მაშინ ძირითადი საწარმოო ფონდების მატერიალური უზრუნველყოფის მაჩვენებელი შემდეგ სახეს მიიღებს:

$$M = \frac{Q:n}{F_s} = \frac{Q}{nF_s}$$

მიღებული გამოსახულებიდან გამომდინარეობს, რომ თუ ძირითადი საწარმოო ფონდების ღირებულება მოცემული სიდიდეა, მაშინ წარმოების პროცესის მატერიალური უზრუნველყოფა მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაუმჯობესდება, როდესაც საბრუნავი ფონდების ბრუნვადობის უცვლელობის პირობებში იზრდება მოხმარებული მატერიალური რესურსების მოცულობა, რაც დამატებით კაპიტალდაბანდებებთანაა დაკავშირებული.

საწარმოო ფონდების სტრუქტურის ცვლილება ურთიერთსაწინააღმდეგო გავლენას ახდენს ძირითადი საწარმოო ფონდებისა და საბრუნავი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობაზე. ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე მოსული საბრუნავი ფონდების მოცულობის ზრდასთან დაკავშირებით იზრდება ძირითადი საწარმოო ფონდების ფონდუკუგება, ამავე დროს მცირდება საბრუნავი ფონდების ფონდუკუგების მაჩვენებელი. ამ პირობებში საკითხი უნდა დავსვათ საწარმოო ფონდების ისეთი სტრუქტურის განსაზღვრის შესახებ, რომელიც უზრუნველყოფს არა რომელიმე აღნიშნული ერთი მაჩვენებლის მაქსიმუმს, არამედ მთლიანი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე მოსული შედეგების მაქსიმიზაციას. ე. ი. საჭიროა განისაზღვროს ისეთი ოპტიმალური

$$M = \frac{F_{\beta}}{F_s}$$

რომლისთვისაც საწარმოო ფონდების სრული უკუგების მაჩვენებელი მაქსიმალურია

$$f_m = \frac{P}{F_s + F_{\beta}} = \max$$

დასმული ამოცანის გადაწყვეტა შესაძლებელია კობა-დუგლასის ტიპის საწარმოო ფუნქციის გამოყენებით:

$$Y = A F_s^{\alpha} F_{\beta}^{\beta} e^{\lambda t} \quad (\alpha + \beta = 1)$$

მოცემული ფუნქციის საფუძველზე წარმოებული სათანადო მათემატიკური გამოთვლებით მიიღება, რომ საწარმოო ფონდების სრული ფონდუკუგების მაჩვენებელი განსაზღვრულია ფორმულით:

$$f_{\alpha} = \frac{AM^{\beta-\alpha} e^{\lambda t}}{M^{-\alpha} + M^{\beta}}$$

ძილებული გამოსახულების მათემატიკური გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ არსებობს საწარმოო ფონდების ისეთი სტრუქტურა, რომლისთვისაც საწარმოო ფონდების სრული ფონდუკუგების მაჩვენებელი მაქსიმალურ მნიშვნელობას აღწევს.

საწარმოო ფონდების სტრუქტურის ოპტიმიზაციის დროს იმ გარემოებიდან უნდა გამოვიდეთ, რომ ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე საბრუნავი ფონდების მოცულობის გაზრდა მხოლოდ გარკვეულ დონემდე გამოიწვევს სრული ფონდუკუგების მაჩვენებლის გაზრდას. ეს დონე არსებული საწარმოო სიმძლავრეებითაა განსაზღვრული. მას შემდეგ, რაც წარმოების პროცესი სრულიად გაჯერდება მატერიალური რესურსებით, შემდგომი ზრდის პირობებში, ისინი დაგროვდებიან ზენორმატიული მარაგების სახით, რაც სრული ფონდუკუგების მაჩვენებლის შემცირებას გამოიწვევს.

ფუნქციის ექსტრემალური მნიშვნელობის განსაზღვრის დიფერენცირების მეთოდის გამოყენებით მიიღება საწარმოო ფონდების ისეთი ოპტიმალური სტრუქტურა, რომლისთვისაც საწარმოო ფონდების სრული ფონდუკუგების მაჩვენებელი მაქსიმალურ დონეს აღწევს, იგი განსაზღვრულია ფორმულით:

$$M^* = e^{en\beta - en\alpha}$$

მიღებული ფორმულის საფუძველზე საწარმოო ფონდების ოპტიმალური სტრუქტურის გაანგარიშება რაიმე განსაკუთრებულ სიძნელეებთან არაა დაკავშირებული.

A. O. СИСВАДЗЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ФОНДООТДАЧИ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Резюме

В статье исследованы показатели фондоотдачи и действующие на них факторы.

Разработанный автором метод факторного анализа фондоотдачи позволяет по отдельности исследовать действующие на нее факторы, связанные с воспроизводством и использованием основных производственных фондов. Показано, что в будущем в связи с насыщением процесса производства основными производственными фондами и стабилизацией темпов роста фондовооруженности труда ожидается резкое увеличение фондоотдачи.

Разработанный метод определения оптимального соотношения между основными и оборотными производственными фондами позволяет в других равных условиях максимизировать уровень фондоотдачи.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ეფექტიანობისა და ხარისხის ეკონომიკურ პრობლემათა განყოფილებამ

А. Д. ДЕВДАРИАНИ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СНИЖЕНИЯ ТЕПЛОЭНЕРГОЗАТРАТ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СБОРНОГО ЖЕЛЕЗОБЕТОНА

Советская стройиндустрия превратилась в одну из главных отраслей народного хозяйства, а ее основной продукцией является сборный железобетон. Однако сборный железобетон нельзя представлять себе как простую сумму входящих в него компонентов. Его производство требует больших затрат энергии; энергоемкими операциями являются не только пропаривание изделий, подогрев составляющих, размещение смеси, укладка бетона, но и ряд предварительных операций, выходящих за рамки производства сборных ЖБИ — обжиг клинкера при изготовлении цемента, добычи, производство и измельчение заполнителей, транспортировка изделий, производство, резка и сварка проката для стальной арматуры и др. Вот почему можно считать, что постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «Об усилении работы по экономии и рациональному использованию сырьевых, топливно-энергетических и других материальных ресурсов» («Правда», 4 июля 1981 г.) едва ли не в первую очередь обращено к работникам индустрии сборного железобетона. Надо признать, что пока в этом вопросе сделано недостаточно много.

Имеется немало исследований по совершенствованию технологических процессов производства ЖБИ, в том числе и с позиций экономии энергии. Сюда относятся применение добавок для ускорения твердения бетона, использование рациональных режимов теплообработки, переход на совершенную технологию (в том числе с отказом от полигонного производства изделий), совершенствование методов подогрева сухих и мокрых смесей и др. Следует учитывать, что при современном размахе производства ЖБИ (в целом по стране его производство приближается к 140 млн. м³, а на один только трест «Грузстройиндустрия», далеко не самый большой в стране, приходится 212 тыс. м³) каждый процент снижений теплотеря составляет не менее полумиллиона тонн условного топлива (тут). Вот почему не следует пренебрегать и возможностями относительно малого, не более нескольких процентов, снижения расхода топлива и энергии. Использование методов оптимального проектирования, оптимального планирования деятельности и оптимального оперативного управления производственным про-

цессом относятся к числу таких довольно скромных, но важных приемов экономии топлива.

Следует отметить, что в этом отношении производство ЖБИ как в СССР, так и за рубежом, отстает от металлургии, производства кирпича и силикатов, металлообработки и некоторых других процессов. Что касается ЖБИ, то главный упор до последнего времени делался на экономию материалов и снижение веса, в то время как экономия топлива и энергии оставалась на втором плане. Хотя исследования по экономии энергии в последние годы развернулись довольно широко, они носят преимущественно технологический характер и, как правило, не используют современных экономико-математических методов.

Выбор критерия оптимальности. Критерием оптимальности обычно называют требование минимума или максимума выбранного важнейшим показателем проекта или процесса. В рамках классических экономико-математических методов такой показатель должен быть единственным: нельзя одновременно добиваться минимума как теплоемкости, так и себестоимости изделий.

Остановимся прежде всего на характеристиках тепло-энергозатрат. Анализ литературных данных позволяет следующим образом построить иерархию факторов, определяющих затраты тепла при производстве сборных железобетонных конструкций:

1. Изготовление арматуры (1,0—1,8 тун/т, или 0,1—0,3 тун/м³)
2. Производство цемента (0,12—0,25 тун/т, или 0,04—0,13 тун/м³)
3. Тепловая обработка (0,04—0,10 тун/м³)
4. Транспортировка (0,05—0,10 тун/м³)
5. Укладка и уплотнение (0,02—0,05)
6. Прочие операции (0,1—0,2 тун/м³)

Таким образом, если определить изготовление арматуры (которое включает и выплавку стали), то двумя наиболее энергоемкими операциями по производству чистого бетона являются обжиг клинкера при производстве цемента и пропаривание изделий — на них уходит в целом примерно 70—80% топлива. По-видимому, именно на две указанные операции следует более всего обратить внимание при оптимизации производства сборных ЖБИ.

Требуется подчеркнуть, что методика практического определения затрат тепла пока еще весьма несовершенна. Это приводит к слишком большому разбросу статистических данных: нередки случаи, когда опубликованные данные совершенно неправдоподобны. В то же время постоянный рост стоимости топлива в виде изменения оптовых цен на него почти вдвое превышает по скорости аналогичный рост стоимости материалов. Например, за десятилетие с 1965 по 1975 годы оптовые цены на стройматериалы выросли в СССР на 20%, а на топливо — на 35%. Та же тенденция сохраняется и сейчас. Это приводит к необходимости пересмотра наших представлений о достоинствах того или иного метода, в частности, прогрессивных методов электро-

подогрева: известно, что при производстве электроэнергии из ископаемого топлива КПД не превышает 25—35%. Кое-где за рубежом на этом основании сейчас переходят даже на применение систем прямого сгорания, считавшихся до недавнего времени устаревшими. Вот почему мы постараемся описать ниже примененные нами методы оптимизации, применимые при любых абсолютных значениях цен и при любых технологических методах производства изделий.

Отметим еще один важный фактор, который ниже не фигурирует в явном виде, но который постоянно надо иметь в виду — защиту окружающей среды. Низкий КПД заводских установок по выработке и использованию пара и других теплоносителей с одной стороны приводит к пережогу топлива, но с другой — к оседанию продуктов неполного сгорания на зеленых насаждениях и на траве. Наносимый при этом ущерб очень трудно выразить в денежной форме, и он является еще одним, уже внеэкономическим доводом в пользу применения минимума расхода топлива в качестве самостоятельного критерия оптимальности при управлении процессом производства сборных железобетонных изделий.

Ниже мы обсудим методы и результаты оптимизации, которые применяются или уже готовы к применению в экспериментальном порядке на разных этапах процесса проектирования, планирования и управления производством сборных железобетонных конструкций в СССР.

Проектирование. Оптимальному проектированию сборных железобетонных конструкций посвящена уже обширная литература. Критерием оптимальности при этом служили или минимум расхода арматуры, или минимум себестоимости производства при заданной несущей способности. По-видимому, разработанные для этого методы можно с тем же успехом применить для проектирования конструкций по критерию минимума расхода тепла. Для этого достаточно вместо единичных стоимостей бетона и стали использовать удельные расходы тепла и энергии, выраженные в тоннах условного топлива.

По случайности, отношение стоимостей бетона и стали примерно соответствует отношению теплотрат. В силу этого решения полученные на основе критерия минимума затрат тепла, оказываются весьма близкими к проектным решениям железобетонных конструкций, в основу которых был положен критерий минимума стоимости. Это было установлено на примере анализа оптимальных соотношений для высоты сечения и армирования в многопустотных балочных плитах перекрытий, изготавливаемых на заводе ЖБИ—4 треста «Грузстройиндустрия» и на некоторых других изделиях.

Задача оптимизации проекта ЖБИ ставится следующим образом. Из архитектурных соображений назначается ширина плит, из технологических — марки арматуры и бетона, из конструктивных — размер пустот (последний варьироваться не может). Требуется так подобрать высоту сечения плиты, площадь сечения арматуры и расход тепла на тепловлажностную обработку, чтобы добиться минимума полного рас-

хода топлива, включая сюда расходы топлива на производство бетона и стали, а также на пропаривание изделий.

Ограничения ставятся по трем предельным состояниям плиты: 1) по прочности бетона в возрасте 28 дней, находящегося под действием расчетной нагрузки; 2) по отпускной прочности бетона под действием транспортных нагрузок; 3) по прогибам железобетонного элемента в зрелом возрасте. Постановка и метод решения составленной таким образом задачи хорошо известны.

Отметим, что всякое изменение геометрических характеристик конструкции возможно не всегда и часто представляет большие трудности. Поэтому значительно более перспективной является более узкая постановка задачи оптимизации ЖБИ, обсуждаемая ниже.

Оптимальный состав бетонной смеси и оптимальный режим теплообработки. Внесение каких-либо изменений в проектное решение весьма затрудняет работу строителей, вынуждает к дополнительным согласованиям и поэтому не всегда оправдано. Это же верно и в случае, когда варьируется только одно армирование конструкций, также определяемое проектом. Значительно более простым, но не менее эффективным с точки зрения достигаемого эффекта снижения теплотрат, является управление составляющими бетонной смеси в сочетании с управлением режимом тепловлажностной обработки. Состав бетонной смеси проектом не регламентируется — задается только марка бетонной смеси. Арматуры и геометрические размеры конструкции остаются теми же. Требуется при заданной отпускной прочности бетона так подобрать состав бетонной смеси и режим тепло-влажностной обработки, чтобы добиться минимума расхода топлива, в том числе и на производство цемента.

При этом необходимо задаваться еще кое-какими параметрами конструкции и технологии ее изготовления, количество и вид которых зависят от того, какой используется бетон, легкий или тяжелый.

Тяжелый бетон. В основу оптимизации положена зависимость между отпускной прочностью бетона и количеством тепла, затрачиваемого на тепловую обработку. Чем больше тепла тратится на обработку, тем выше прочность получаемого изделия¹. В связи с этим возникает вопрос: за счет чего выгоднее повышать прочность изделия, за счет повышения расхода тепла при тепло-влажностной обработке изделий или за счет увеличения количества цемента в составе бетонной смеси? Возможности последнего мероприятия также ограничены, но более широкими пределами. Как показывает анализ полученных зависимостей, ответ на этот вопрос неоднозначен. Математическая модель позволяет выбрать «золотую середину», при которой достигается наиболее эффективное распределение топливного ресурса.

¹ Разумеется, это справедливо лишь для рационального режима тепловой обработки: в противном случае дополнительный расход тепла может вызвать снижение прочности бетона, объясняемое неравномерной миграцией влаги.

Как показали проведенные расчеты, оптимальное решение позволяет понизить расход топлива на грузинских заводах ЖБИ на 4—8% (в зависимости от вида конструкций) по сравнению с его расходом в случае, когда выбор состава бетона осуществляется по обычной методике. Замечена следующая тенденция: в оптимальном варианте в сравнении с общепринятым чаще оказывается выгодным переносить центр тяжести топливных затрат на последний этап процесса производства ЖБИ, т. е. на тепловлажностную обработку изделий несколько снижая при этом расход цемента. Любопытно, что такая тенденция была выявлена ранее для многих других производственных процессов, никак не связанных со сборным железобетоном, например, для процесса горячейковки. По-видимому, здесь проявляется некоторая пока еще не изученная общая закономерность научно-технического прогресса.

Легкий бетон. Учет топливного фактора особенно важен при разработке оптимального процесса производства легкого бетона. В принципе при выработке оптимальных характеристик бетонной смеси приходится опираться на тот же подход, что и при управлении производством изделий из тяжелого бетона, однако есть и некоторые различия, в силу которых процесс распределения топливного ресурса приобретает особую важность. Это объясняется следующими причинами.

1) В изделиях из легкого бетона менее эффективно, чем при изготовлении изделий из тяжелого бетона, повышение марки цемента, зато приобретает особую важность увеличение его количества, а также внесение инертных добавок.

2) Тепловая обработка легких бетонов обладает меньшим КПД, так как материал характеризуется меньшей теплопроводностью — отсюда повышенные потери тепла во внешнюю среду при нагреве изделий.

3) Более заметно, по сравнению с тяжелым бетоном, влияние прочности крупного заполнителя.

Указанные факторы по-разному влияют на эффективность управления процессов производства изделий из легкого бетона в сравнении с тяжелым, однако, как показали расчеты для номенклатуры изделий, выпускаемых трестом «Грузстройиндустрия», в целом эта эффективность выше, чем для изделий из обычного бетона. А экономия топлива по сравнению с традиционными принципами подбора состава бетона и режима тепловой обработки составляет в среднем около 7,5%.

Была сделана попытка ввести в рассмотрение также тепло, затраченное на производство крупного заполнителя легкого бетона искусственного происхождения, однако пока дать количественное описание этого фактора не удалось. В проведенных расчетах для случая легкого бетона, как и для тяжелого, исследовались только два вида теплозатрат: на изготовление цемента и на тепло-влажностную обработку. Привлечение еще одного фактора, несомненно, позволило бы повысить эффективность управления процессом, однако пока еще трудно судить

о значении такого повышения. Отметим только, что для естественных легких заполнителей (например, для пемзы) и для тех их видов, которые получаются как побочный продукт других технологических процессов (например, для шлака) упомянутый фактор роли не играет. Таким образом, его учет не может привести к заметным потерям топлива.

Роль планирования производства. Управление производственными процессами при помощи критерия минимума затрат топлива является главным, но не последним источником экономии топлива. Определенные резервы заложены и в планировании производства, в размещении заказов на сборный железобетон по разным предприятиям стройиндустрии с учетом того, сколько топлива эти предприятия тратили ранее на производства аналогичной продукции.

При годовом планировании по всей отрасли в масштабе республики необходимо учитывать также транспортные расходы топлива, доля которых может превышать 20% от общей суммы затрат на производство железобетонных изделий. Однако в ряде случаев достаточно ограничиться определенным географическим районом и считать, что в его пределах транспортные затраты влияют существенным образом на выбор оптимального планового решения. Кроме того, часть общей мощности предприятий имеет специализированный характер и направлена на выпуск строго определенных изделий, что связано с имеющимся оборудованием (формами, кассетами, пропарочными камерами, кондукторами, траверсами, кранами и т. д.). Эта часть мощности не подлежит гибкому планированию, предполагающему простой переход на новый тип изделий. Однако часть годовой мощности предприятий гибкому планированию подлежит и может распределяться между разными марками и типами изделий. Возникающие за счет этого возможности можно также использовать для снижения приведенного расхода топлива.

Рассмотрим упомянутые возможности на примере предприятий Министерства строительства ГССР. Ниже в таблице 1 представлены в числителе — расход смен на производство 1 м³ изделия каждого вида, а в знаменателе — расход тепла на 1 м³. Сюда включены и предварительные затраты тепла на производство цемента. В той же таблице приведен ресурс каждого предприятия в тыс. смен (крайний правый столбец) и потребность в каждом виде изделий (нижняя строка таблицы). Таким образом, в данной таблице имеется вся необходимая информация для решения соответствующей распределительной задачи линейного программирования. Заметим, что все виды затрат тепла сведены здесь к условному топливу. При этом использовались «Основные положения по нормированию расхода топлива, электрической и тепловой энергии в производстве» (М., «Экономика», 1980). Это позволило учесть расход столь различных видов топлива, как газ, бензин, мазут, солярка, а также электрическую энергию.

Таблица 1
 Мощности предприятий, потребности, расход ресурса оборудования и
 теплотзатраты на производство сборного железобетона в ГССР

Предприятия	Изделия				Ресурс обо- рудования (тыс. см.)
	Детали КПД	Стеновые панели	Многопуст. плиты	Прочие изделия	
ЖБИ—1	0,25/0,31	0,31/0,41	∞	∞	24
ЖБИ—2	0,23/0,31	0,32/0,24	0,28/0,42	∞	35
ЖБИ—3	∞	0,38/0,42	0,51/0,50	0,31/0,38	41
ЖБИ—4	∞	0,27/0,39	0,24/0,34	0,47/0,32	12
ЖБИ—5	0,37/0,28	0,41/0,29	0,36/0,42	0,32/0,26	19
ЗКПТ	0,32/0,40	0,29/0,40	0,36/0,32	∞	22
КПП	0,19/0,32	0,28/0,30	0,28/0,40	0,40/0,43	9
Потребности (тыс. м ³)	64	65	45	101	

Следует подчеркнуть, что данные об изделиях носят сильно агрегированный характер. Из потребностей и мощностей вычтена та их часть, которая носит чисто специализированный характер. Оставлены лишь те ресурсы, которые не обеспечены парком форм. Мерой мощности предприятия является расход смен работы основной единицы оборудования (технологической линии, стенда, камеры и т. д.). Бесконечный расход топлива и такой же расход смен условно указывают на невозможность производства данного вида изделий на данном предприятии. Исключены из числа свободных те мощности, которые имеются на предприятиях, удаленных от места потребления. В конечном счете в расчетах нашли отражение лишь 30% производства и потребления ЖБИ. Результаты решения соответствующей задачи на ЭВМ представлены в табл. 2.

Таблица 2
 Оптимальная загрузка предприятий по критерию минимума расхода тепла и энергии

Предприятия	Изделия (тыс. м ³)			
	Детали КПД	Стеновые панели	Многопуст. плиты	Прочие ЖБИ
ЖБИ—1	42			
ЖБИ—2	35			
ЖБИ—3				41
ЖБИ—4		30	5	7
ЖБИ—5				53
ЗКПТ	2	22	—	—
КПП	5	15	40	—

Разумеется, в число выбранных вариантов производства не попали клетки таблицы, в которых расход тепла и смен равен бесконечности.

Сопоставление полученных результатов с истинными производственными показателями предприятий за 1981 год позволило показать, что применение предлагаемой экономической процедуры позволяет

экономить свыше 2 000 тунт. Разумеется, при этом выросла бы себестоимость продукции, но в нашем случае это повышение не превосходит 0,8%.

Отметим, что упомянутая экономия топлива получена независимо от той, которой можно добиться за счет оптимального управления процессом производства ЖБИ или от внедрения передовой технологии — последний вид источника экономии остается наиболее важным. Однако не следует пренебрегать и той экономией, которая достигается на этапе планирования производства и не связана с внедрением новых технологических приемов и нового оборудования. В отличие от последнего источника экономии, оптимальное годовое планирование производства ЖБИ не сопряжено ни с какими специальными капиталовложениями и может рассматриваться как результат внедрения АСУ в стройиндустрии. Отметим, что деятельность последних до сих пор сводится чаще всего к пассивной переработке и выдаче информации и пока еще не нацелена на экономию топливного ресурса. Включение подобных задач в функции АСУ могло положительно отразиться на эффективности.

Взаимосвязь минимума тепло-энергозатрат с другими критериями оптимальности. Обратим внимание на одну общую черту трех поставленных нами задач (проектирования, управления и планирования производства ЖБИ) — использование единого критерия оптимальности в виде минимума тепло-энергетических затрат. Однако при анализе результатов настоящей работы может возникнуть вопрос: допустимо ли использование единого критерия оптимальности? Для устранения этих опасений следует перейти к более общему, многокритериальному подходу.

Для реализации такого подхода можно использовать несколько возможностей. В качестве дополнительных критериев оптимальности можно использовать минимум приведенных затрат на производство всего объема продукции, минимум трудозатрат, а также максимум рентабельности. Наиболее подходящим методом учета всех этих критериев одновременно является метод уступок. При этом один из критериев следует считать главным (допустим, минимум приведенных затрат), одновременно указав, сколько процентов мы готовы уступить в значении других критериев ради достижения минимума этого главного критерия.

Уже проведенные пробные расчеты показали, что такой подход пригоден и между отдельными критериями не существует коренных противоречий. Что касается критериев минимума себестоимости и минимума тепло-энергетических затрат при проектировании изделий, то, как уже говорилось, они почти совпадают.

З. В. КОРИДЗЕ

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СТРУКТУРЫ ПОЛИГРАФИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР

На Пленуме ЦК КПСС от 22 ноября 1982 года Генеральный секретарь ЦК КПСС тов. Ю. В. Андропов отметил, что необходимо усилить ответственность за соблюдение общегосударственных, общенародных интересов, решительно искоренять ведомственность и местничество. Надо сделать правилом, чтобы каждое новое решение по одному и тому же вопросу принималось, если выполнены прошлые решения или возникли какие-нибудь новые обстоятельства. В свете данного высказывания следует отметить, что в соответствии с постановлением ЦК КПСС и Совета Министров от 2 марта 1973 г. «О некоторых мероприятиях по дальнейшему совершенствованию управления промышленностью» министерства и ведомства должны были обеспечить дальнейшее совершенствование организации и управления производством, укрупнение предприятий путем создания производственных объединений (комбинатов), республиканских и союзных промышленных объединений. В постановлении предусматривалось осуществление таких мероприятий, как усиление концентрации производства и развитие научно-технической базы отраслей, более четкое разграничение прав и обязанностей между высшим, средним и основными звеньями отраслевого управления, повышение оперативности и гибкости в работе управленческого аппарата, улучшение качества продукции, снижение ее себестоимости и т. д. Однако при разработке генеральных схем управления внимание было уделено в основном сокращению звенности управления, т. е. созданию производственных объединений (комбинатов), союзных и республиканских промышленных объединений. Комплекс же мер, предусмотренных постановлением ЦК КПСС и Совета Министров в целом по стране, остался нереализованным, частным примером этого могут служить мероприятия, проведенные в полиграфической промышленности Грузии. До 1973 года в системе Госкомиздата функционировало 85 мелких типографий, которые подчинялись Главному управлению полиграфической промышленности, состоящему на хозрасчете. В соответствии с вышеуказанным постановлением 1973 г. это управление было упразднено и создано функциональное подразделение в центральном аппарате Комитета. Согласно постановлению Совета Министров Грузинской ССР в 1976 и 1977 годах были созданы на базе 17 типографий Абхазское, Аджарское и Юго-Осетинское производственные объединения, а потом на базе 55 предприятий — еще 8 районных производственных объединений. В 1978 году была укрупнена Тбилисская книжная фабрика за счет Душетской и Тианетской типографий. Таким образом, в настоящее время 11 производственных объединений и 12 самостоятельных предприятий подчинены Госкомиздату республики. Однако, как отмечалось выше, несмотря на проведенную большую работу по выполнению постановления ЦК и Совмина от 2 марта 1973 года, мероприятия, намеченные в полиграфической промышленности республики, были реализованы не полностью. Путем преобразования Главполиграфпрома в функциональное подразделение была

сокращена лишь звенность в управлении отраслю. Создание же крупных производственных объединений было сведено к слиянию мелких предприятий.

В отрасли были организованы производственные объединения численностью работников в 70—100 чел. и объемом реализованной продукции в 200—250 тыс. рублей. Практика показала, что такие объединения и после слияния остались мелкими предприятиями, на которых затруднено внедрение технического прогресса, выпуск их продукции не удовлетворяет потребность республики в книгах и журналах. На их базе невозможно организовать мощные технические и технологические подразделения, накопить достаточно средств, обеспечить внедрение новой техники и достигнуть современного уровня производства. В подавляющем большинстве объединений наблюдается дублирование выпуска однородной продукции, на предприятиях не осуществлены централизация и техническое перевооружение производства (в том числе, вспомогательных и обслуживающих), все еще распылены малочисленные инженерные службы, отсутствуют базы опытного производства. Функционирование таких объединений не вызвало заметного улучшения эффективности производства. Несомненно, нельзя игнорировать то обстоятельство, что большинство полиграфических объединений республики создано недавно и в них не полностью реализованы доступные резервы этой прогрессивной формы организации производства. Надо учитывать отсутствие кадров с высшим полиграфическим образованием, способных управлять подобными производственными объединениями. Однако эффективность деятельности производственных объединений была бы большей, если бы не было существенных недостатков в их организации. В частности, степень эффективности объединений зависит от их состава и масштаба, а принципы, по которым они организуются, определяют степень централизации основных управленческих функций, юридической самостоятельности объединений и их подразделений, централизации материальных и финансовых средств. Поэтому при совершенствовании структуры действующих объединений или формировании новых важно исходить из необходимости развития производственной структуры отрасли в целом, учитывать возможности вовлечения в состав специализированных объединений, разбросанных по предприятиям других ведомств, маломощных производств по выпуску полиграфической продукции. Например, для дальнейшей концентрации и специализации производства полиграфической продукции в республике, по нашему мнению, нужно исходить из территориальной близости объектов и их технической оснащенности: в состав Горийского и Гурджаанского производственных объединений надо включить и другие объекты, размещенные на территории республики и выпускающие аналогичную (полиграфическую) продукцию, но иного ведомственного подчинения, в частности, Мцхетскую и Сагареджойскую типографию Грузинского отделения ВГО «Союзучетиздата», производящие газетную и бланочную продукцию. Укрупнение Горийского и Гурджаанского объединений после реорганизации их производственной структуры можно рассматривать, во-первых, как основу для организации межрайонных типографий и, во-вторых, как промежуточный этап в создании крупных производственных объединений в будущем.

Естественно, изменение производственного состава каждого объединения следует производить с учетом особенностей конкретного объединения. Например, производственное объединение Кутаиси является не только одним из наиболее мощных в республике по объему реа-

лизированной продукции, численности работающих и стоимости основных промышленно-производственных фондов, но и передовым объединением по выполнению технико-экономических показателей. Вместе с тем в радиусе 30—40 км от него находятся три по сравнению с ним маломощных производственных объединения, не имеющих ни современной ремонтной базы, ни соответствующих кадров с высшим полиграфическим образованием. Кроме того, в них ассортимент выпускаемой продукции почти идентичен номенклатуре производимой в объединении Кутаиси продукции. Качество же оформления выпускаемых изделий не соответствует современным требованиям, предъявляемым полиграфической продукции. Учитывая отсутствие общности технологических процессов головного предприятия и филиалов, а также кооперированных связей, на наш взгляд, необходимо решить вопрос о реорганизации производственной структуры этих объединений. В частности, произвести слияние Зугдидского, Зестафонского и Махарадзевского производственных объединений с Кутаисским объединением. Следует также отметить, что по мере роста объема реализованной продукции в результате укрупнения объединений Кутаиси возникает возможность перевода объединения по оплате труда ИТР и служащих в наиболее высокую группу. При разработке производственной структуры объединений важно взять курс на централизацию заготовительных, вспомогательных и обслуживающих производств, тем самым сократив их удельный вес как в производственных подразделениях объединения, так и в масштабе объединения в целом. В полиграфической отрасли Грузии такой крупной базой мог бы стать Тбилисский шрифтолитейный завод, который в дальнейшем при создании крупных производственных объединений сможет удовлетворять потребности полиграфической промышленности республики в целом, в частности, рационализировать производственную структуру объединений за счет ликвидации в них вспомогательных, обслуживающих и частично заготовительных производств. Это позволило бы значительно (до 40%) сократить общий объем капиталовложений на их реконструкцию и перевооружение.

Как было отмечено выше, исследуемая отрасль Грузинской ССР характеризуется относительно низким уровнем концентрации производства. Подавляющая часть мелких предприятий представлена районными типографиями. Укрупнение предприятий на основе их слияния имеет особое значение, поскольку воздействие концентрации на рост эффективности производства может наиболее полно проявляться только в условиях ее взаимосвязи с развитием специализации. Поэтому наибольший экономический эффект дает концентрация специализированного производства. Исходя из намеченного направления концентрации производства в республике в условиях, когда к сравнительно крупной в масштабе региона типографии присоединяются мелкие предприятия с более низкими показателями, по нашему мнению, целесообразно решить вопрос об организации межрайонных типографий с передачей информации по каналам связи. Создание межрайонных типографий и разработка отраслевой системы управления является закономерным процессом, поскольку мелкие предприятия не могут в достаточной степени использовать в своем производстве все достижения современной науки, техники, технологии, организации и управления производством. Межрайонные же типографии как неотъемлемая часть современного крупного предприятия обладают всеми преимуществами данной организации и, следовательно, являются более эффективными.

Эффективность достигается благодаря специализации производства, в частности, подетальной и технологической. Практика показывает, что развивать межрайонные типографии в большинстве случаев предпочтительнее на базе уже существующих крупных типографий с учетом возможности дальнейшего развития небольших городов. В республике, на наш взгляд, можно определить возможности создания специализированных межрайонных типографий, которые будут связаны организационно с основным производством головных предприятий, находящихся в гг. Тбилиси и Кутаиси. Предлагается создание межрайонных типографий в г. г. Кутаиси, Зугдиди, Гурджаани, Рустави, Зестафони, Боржоми, Гори, Махарадзе, которые будут специализироваться в основном на производстве газетной и бланочной продукции в масштабе экономического региона. (Аналогичная работа по созданию межрайонных типографий ведется в гг. Ленинграде и Владимире).

В настоящее время, по нашему мнению, в Госкомиздате Грузии следует осуществить комплекс мероприятий по укрупнению предприятий и на основе их создания межрайонных типографий, и далее организации крупных производственных объединений, в которых концентрация производства будет достигаться путем централизации производства и укрупнения действующих предприятий. Поскольку увеличение размеров предприятий является важнейшим условием повышения эффективности полиграфического производства республики, связанной с концентрацией, специализацией и частично кооперированием, необходимо рассмотреть возможности создания в республике 4 крупных производственных полиграфических объединений на базе 12 самостоятельных предприятий, 8 производственных объединений Госкомиздата Грузии и 35 предприятий иного ведомственного подчинения. На наш взгляд, каждое из намечаемых к созданию объединений по проекту следует вначале укрупнить за счет типографий другого ведомства, а затем включить в его состав часть маломощных производственных объединений и самостоятельных предприятий полиграфической отрасли республики. В частности, базой для создания «Грузполиграфкнига» послужат Тбилисская книжная фабрика (головное предприятие), типографии №3 и №4, Горийское производственное полиграфическое объединение (преобразуется в межрайонную типографию), Боржомское полиграфическое производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), Казбекская типография. В объединение «Грузполиграфуч» войдут Тбилисские комбинат печати (головное предприятие), типографии №11, №12 и №17, фабрика бумажных и канцелярских изделий, Гурджаанское производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), Руставское производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), а также типографии Тбилисского государственного университета, Грузинского политехнического и Грузинского сельскохозяйственного институтов.

В третье объединение будут включены Кутанское производственное объединение, в которое входит типография №5 (преобразуется в межрайонное головное предприятие), Зугдидское производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), Зестафонское производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), Махарадзевское производственное объединение (преобразуется в межрайонную типографию), типография Кутаисского пединститута. Четвертое объединение «Офсет» будет создано на основе Тбилисских фабрик офсетной печати (головное предприятие) и цвет. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სპორტის სერია, 1983, № 4

ной печати, типографии оперативной печати, типографии театрального общества, «Грузия-фильм» и рекламного агентства «Иверия». Укрупняя отдельные производственные полиграфические объединения республики, считаем необходимым параллельно ликвидировать некоторые маломощные, кустарные типографии, не входящие в систему Госкомиздата и данные которых не отражаются в статистической отчетности республики.

При реорганизации типографии считаем возможным перераспределить по функционирующим объединениям Кутаиси, Аджарии, Рустави номенклатуру выпускаемой продукции, фонды, полиграфическое оборудование и квалифицированные кадры.

Важнейшей предпосылкой высокой эффективности работы вновь созданных производственных объединений, по нашему мнению, является использование возможностей повышения уровня специализации предприятий путем перераспределения номенклатуры производимой продукции, что позволит в дальнейшем объединение «Грузполиграфкнига» специализировать на выпуске книг общей тематики (общественно-политической, художественной, детской, научно-технической, медицинской, сельскохозяйственной, искусствоведческой, юридической). Производственное объединение «Грузполиграфуч» необходимо специализировать на выпуске учебников для общеобразовательных школ, высших и средних специальных учебных заведений и профессионально-технических училищ, Грузинской Советской Энциклопедии и отдельных изданий общественно-политической и художественной литературы, различных учебно-методических пособий, товаров культбыта.

В объединении Кутаиси будет производиться газетная, бланочная и частично книжная продукция. Объединение «Офсет» будет специализироваться на выпуске учебно-наглядных пособий, изобразительных изделий, бланочной продукции. В свете создания в республике крупных производственных объединений необходимо отметить исследование НИИЭП при Госплане Грузинской ССР. Авторы данного исследования считают, что более целесообразно при создании крупных объединений функционирующие сохранить без изменения и на базе существующих самостоятельных типографий г. Тбилиси организовать 2 объединения (головные Тбилисские—книжная фабрика и комбинат печати); при этом также без изменения остаются две крупные типографии столицы, офсетная фабрика и фабрика бумажных и канцелярских изделий. Такое положение, полагаем, несколько устарело, поскольку концентрацию самостоятельных предприятий г. Тбилиси в производственные объединения необходимо было осуществлять в 1976—1977 гг. в период укрупнения разбросанных маломощных предприятий. В этом случае концентрация производства в республике была бы завершена. Кроме того, предлагается создать 2 производственных объединения в основном по территориальному принципу. На наш взгляд, в этом случае образование таких объединений означало бы, что в их состав войдут предприятия, выпускающие преимущественно различную продукцию, что сведет до минимума основные преимущества этих объединений в области специализации и кооперирования производства, маневра мощности и др. В таком случае может быть централизована лишь часть отделов и служб, экономический эффект будет достигаться преимущественно путем снижения затрат на содержание аппарата управления и соответственно будет невелик. Далее ввиду того, что районные производственные объединения, преобразованные в дальнейшем в межрайонные типографии, не смогут решать самостоятельно отраслевые вопросы в разрезе республики, следует при создании круп-

ных производственных объединений применить в масштабе отрасли Грузии в основном принцип предметно-территориальной группировки предприятий, состоящий прежде всего в следующем:

—необходимо отобрать крупные и технически передовые предприятия отрасли, на которые можно было бы возложить функции базовых предприятий (Тбилисская книжная фабрика, комбинат печати, офсетная фабрика, Кутаисская типография №5);

—целесообразно отобрать мелкие и средние предприятия (межрайонные типографии) одинаковой или близкой предметной специализации, расположенные от базовых не более чем на 200—400 км; при объединении таких предприятий обеспечивается регулярность прямых контактов работников базовых предприятий (под близкой предметной специализацией понимается выпуск технологически однородной продукции);

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ СОСТАВ ПРЕДЛАГАЕМЫХ ПОЛИГРАФИЧЕСКИХ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ ГРУЗИНСКОЙ ССР

Объединение „Грузполиграфкнига“	Объединение „Грузполиграфуч“	Объединение „Кутаиси“	Объединение „Офсет“	Абхазское объединение	Аджарское объединение	Юго-Осетинское объединение
Книжная фабрика (головное предприятие)	Комбинат печати (головное предприятие)	Кутаисская межрайонная типография № 5 (головное предприятие)	Типография офсетной печати (головное предприятие)	Сухумская типография № 7 (головное предприятие)	Батумская типография № 9 (головное предприятие)	Цхинвальская типография № 10 (головное предприятие)
Типография № 4	Фабрика бумажных и канцелярских изделий	Типография кутаисского пед-института	Типография цветной печати	Гальская типография	Кедская типография	Ленинградская типография
Типография № 3	Типография № 17	Зугдидская межрайонная типография	Сипография оперативной печати	Гудаутская типография	Хелвачаурская типография	Знаурская типография
Казбегская типография	Типография № 12	Махарадзевская межрайонная типография	Типография театрального общества	Гульрипшская типография	Шуахевская типография	Джавская типография
Горийская межрайонная типография	Типография № 11	Зестафонская межрайонная типография	Типография „Грузия-фильм“	Гагрская типография	Хулойская типография	
Боржомокая межрайонная типография	Типография ТГУ		Типография рекламного агентства „Иверия“	Очамчирская типография		
	Типография ГПИ			Ткварчельская типография		
	Типография СХИ					
	Руставская межрайонная типография					
	Гурджаанская межрайонная типография					

— по каждому предприятию следует проводить анализ структуры производства и возможности ее изменения с тем, чтобы максимально

сократить номенклатуру продукции в объединении и в каждой ее ячейке расширить кооперированные поставки, централизовать основные плано-экономические, организационно-распределительные, инженерные функции. В противном случае, на наш взгляд, вопрос о создании республиканских производственных объединений вновь встанет на повестку дня, и организация в настоящее время двух городских производственных объединений будет рассматриваться в будущем лишь как этапное мероприятие в отрасли.

Исходя из изложенного и анализа хозяйственной деятельности предприятий отрасли, оптимальными для полиграфических объединений республики следует признать предприятия, имеющие объем реализованной продукции до 5 млн. рублей, и численность работающих до 900 чел. (как, например, типография издательства ЦК КП Грузии). С такими показателями вновь создаваемые объединения приближаются к оптимальным, в них объем реализованной продукции не превосходит в среднем 2,0 млн. руб. и численность работающих 600 чел.

Что же касается полиграфических производственных объединений Абхазии, Аджарии и Юго-Осетии, по нашему мнению, их производственную структуру следует оставить без изменения, поскольку, во-первых, они объединяют все полиграфические предприятия автономной республики и областей, во-вторых, полностью удовлетворяют потребности собственных издательств «Алашара», «Сабчота Аджара», «Иристон» и, в-третьих, в одиннадцатой пятилетке завершается строительство новых производственных корпусов Домов печати в Сухуми и Батуми.

Создание крупных объединений на основе предметной, подетальной и технологической специализации дает возможность определить полиграфическую базу для издательства республики. На наш взгляд, например, можно было бы условно осуществить такое распределение: издательство «Сабчота Сакартвело» и «Накадули» будут взаимосвязаны с объединением «Грузполиграфкнига», издательство «Ганатлеба» и «Энциклопедия» — с объединением «Грузполиграфуч», издательство «Хеловнеба», — с объединением «Офсет», издательство «Мерани» — с объединением «Кутаиси».

По нашему мнению, учитывая большое количество производственных объединений в республике и перспективы создания крупных полиграфических объединений, целесообразно создание в г. Тбилиси на уровне Госкомиздата Грузии Закавказского филиала ВНИИ полиграфии, который будет решать в трех союзных республиках вопросы, связанные с научными разработками и достижениями науки и техники в полиграфической промышленности. Закавказский филиал следует создать в г. Тбилиси по причине того, что полиграфическая промышленность Грузии вдвое больше по объему реализованной продукции, численности работающих и стоимости основных промышленно-производственных фондов по сравнению с Азербайджанской и Армянской ССР.

Указанные предложения, естественно, требуют дальнейшей разработки с целью выбора оптимального состава полиграфического объединения, целесообразной его специализации и рациональной структуры управления ими. При этом вопрос проектирования и создания объединений в полиграфической промышленности Грузии необходимо решить в ближайшее время с тем, чтобы в кратчайший срок достичь развитой структуры отрасли в целом.

Г. Ш. ЛЕЖАВА.

ОЦЕНКА НАСЕЛЕНИЕМ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОПАСНОСТИ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

1. Всякое преступление, согласно ст. 1 Основ уголовного законодательства, это прежде всего общественно опасное деяние. Общественная опасность характеризует объективную сторону преступления¹. По своим объективным свойствам каждое преступление является общественно опасным деянием, т. е. действием или бездействием, посягающим на советский общественный или государственный строй, социалистическую систему хозяйства, социалистическую собственность, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права граждан или на социалистический правопорядок.

Общественная опасность — отличительная черта не только (и не столько) фактических обстоятельств преступления, но и всего преступного деяния в целом², его отношения к основным ценностям общества³.

По замечанию Ю. А. Демидова, общественная опасность — это не оценочный критерий, а предмет оценки, «критерий же ее оценки» определяется непосредственно политикой, моралью и вообще идеологией того класса, в соответствии с интересами которого строится система уголовного права⁴. Поэтому общественная опасность преступления может и должна быть познана «путем уяснения вредного, отрицательного значения данного деяния для развития и укрепления социалистических общественных отношений и охраны прав и интересов отдельных граждан»⁵.

Структура феномена общественной опасности преступления включает в себя общественную опасность самого деяния, а также его последствий. В зависимости от характера и степени ценности объекта уголовно-правовой охраны, на который посягает преступление, различают характер и степень общественной опасности преступления.

Законодательная оценка характера и степени общественной опасности данного преступления выражается в той мере карательной санкции, которую закон предусматривает за его совершение. Эта законодательная оценка является критерием для аксиологических выводов суда, когда он оценивает степень общественной опасности конкретного преступления, ставшего предметом судебного разбирательства.

2. Криминологические исследования общественной опасности преступлений могут проводиться в двух направлениях. С одной стороны, это изучение фактической распространенности в обществе объективно вредных форм поведения людей, с другой — изучение субъективного восприятия и оценки населением общественной опасности преступлений.

¹ Ряд авторов считает, что общественная опасность является характеристикой не только фактических объективных признаков преступления, но и преступного деяния в целом, включая его субъективную сторону (См. Курс советского уголовного права, т. 2, М., 1970, с. 132; Ю. А. Демидов. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. М., 1975, с. 69—70).

² См. Курс советского уголовного права, т. 2, с. 131—132.

³ См. Ю. А. Демидов, указ. раб., с. 63.

⁴ Там же, с. 66.

⁵ Курс советского уголовного права, т. 2, с. 132.

Опросы общественного мнения о социальной опасности тех или иных преступлений относятся ко второму направлению этих исследований. Подобные исследования позволяют получать весьма ценную научную информацию. Причем эта информация служит основой не только для воссоздания интересной самой по себе картины субъективного восприятия гражданами общественной опасности различных видов преступлений, но и проливает свет на ряд важных криминологических проблем, не являющихся непосредственным объектом этих исследований.

При изучении картины субъективных оценок общественной опасности различных видов преступлений исследователя интересуют в первую очередь такие параметры проблемы как степень однородности оценок в зависимости от социально-профессионального и образовательного статуса респондентов; степень расхождения в оценках между законопослушными гражданами и лицами, совершающими правонарушения; специфика оценок, обусловленная возможными фактами виктимизации опрошенных. Особо следует отметить важность изучения такого параметра проблемы, как влияние на оценки общественной опасности знания и понимания оцениваемых составов преступлений. Необходимо учитывать, что отражение опасности преступлений в общественной психологии нередко происходит неупорядоченно и стихийно. Это обстоятельство, по всей видимости, сказывается на субъективизме соответствующих оценок. Для правильной оценки опасности преступлений субъект должен обладать достаточным уровнем компетенции в виде знания и понимания как юридической, так и социальной стороны вопроса (адекватность знания и понимания оцениваемых составов преступлений и социально-политической обстановки в обществе).

Наряду с этим, как было сказано выше, опросы общественного мнения относительно социальной опасности различных видов преступлений позволяют делать и более широкие криминологически значимые выводы. Прежде всего подобные опросы выявляют уровень солидарности населения с оценками общественной опасности преступлений, которые вырабатываются в рамках правовой идеологии и закрепляются в законодательном порядке. Это важный аспект затронутой проблемы; вместе с тем его изучение не является самоцелью. Как известно, степень общественной опасности служит предпосылкой признания или непризнания того или иного деяния преступлением. Поэтому уровень солидарности населения с законодательными оценками общественной опасности различных деяний одновременно указывает на уровень солидарности населения с такими фундаментальными направлениями государственной уголовной политики как криминализация — декриминализация тех или иных видов поведения. Из этого положения в свою очередь следуют по меньшей мере два вывода.

Во-первых, зная, как отражается в общественном мнении социальная опасность различных преступлений, можно делать прогнозы относительно восприятия населением изменений в осуществлении уголовной политики⁶.

⁶ Например, если население оценивает какое-либо преступление как не особенно опасное для общества, то декриминализация этого деяния встретит поддержку со стороны общественного мнения. Соответственно, если какое-либо поведение приобретает в глазах общественности серьезную социальную опасность, криминализация этого вида поведения вызовет одобрение широких слоев населения. И наоборот, расхождение мнения населения с законодательной оценкой социальной опасности тех или иных деяний вызовет несогласие с процессами криминализации—декриминализации, осуществляемыми в рамках условной политики.

Во-вторых, учитывая влияние массового правосознания на эффективность правового и, в частности, уголовно-правового контроля⁷, знание уровня солидарности общественного мнения с основными направлениями уголовной политики позволяет своевременно принимать меры, нацеленные на ее совершенствование.

В обоих случаях сказанное означает, что уровень солидарности населения с законодательными оценками общественной опасности различных преступлений должен учитываться на стадиях разработки и принятия уголовного закона, а также при его изменении или отмене. Как правильно пишет И. М. Гальперин, «законодатель, принимая решение о введении уголовной ответственности или, напротив, «декриминализации», не может игнорировать состояние правосознания, социальную психологию и другие факторы, связанные с общественным сознанием.»⁸ При этом, однако, следует учитывать, что общественная опасность преступления — динамичный социальный феномен, характер которого меняется по мере изменения социальных, политических и правовых отношений. Поэтому «большее или меньшее соответствие законодательных оценок реальным явлениям общественной опасности поддерживается благодаря должному уровню аксиологического исследования, обеспечивающего своевременное приведение законодательных оценок в соответствие с изменяющейся действительностью, и преодолению вскрывающегося несоответствия законодательных оценок действительной общественной опасности»⁹.

Далее можно предположить, что с субъективными оценками общественной опасности тех или иных преступлений связана готовность граждан к сообщению официальным органам о готовящихся или совершенных преступлениях. По всей видимости, те преступления, которые оцениваются общественным мнением как социально не особенно опасные, не вызывают у населения той степени активности, направленной на содействие государственным правоохранительным органам в выявлении и раскрытии совершаемых преступлений, какую способны вызвать преступления, субъективно воспринимаемые населением как опасные для общества. Соответственно, на основе субъективных оценок общественной опасности преступлений оказывается возможным судить о распределении тех или иных преступлений в латентном слое преступности. Вероятно, высока латентность тех преступлений, которые оцениваются населением как наименее социально опасные.

Субъективные оценки общественной опасности преступлений могут выступать также в качестве показателя актуальности проблемы преступности для населения, поскольку эти оценки, по-видимому, зависят, наряду с прочим, и от фактической распространенности в обществе тех или иных преступлений. Однако интерпретация соответствующих данных в

⁷ Как справедливо подчеркивает Т. Г. Шавгулидзе, правовой контроль наиболее эффективен в том случае, когда общественное мнение солидарно с ним. (См. раб. авт. «Общественное мнение, правосознание и учащаяся молодежь». Тбилиси, 1981, с. 173).

«Представления людей о социальных ценностях, благах — область отношений, несомненно важная для эффективности уголовной ответственности...», пишет М. И. Гальперин. (Основные направления борьбы с преступностью. М., 1975, с. 55). В этом же смысле оценивает роль общественного мнения Г. С. Остроумов. Автор пишет: «От того, насколько общественное мнение соответствует социалистическому правосознанию, в значительной мере зависит... состояние законности и правопорядка». (Правовое сознание действительности. М., 1969, с. 150.)

⁸ Ук. раб., с. 55.

Ю. А. Демидов. ук. раб., с. 80.

этом случае требует осторожности, так как между субъективным восприятием общественной опасности преступлений и уровнем преступности, вероятно, не существует однозначной зависимости. Очевидно, что большая распространенность какого-либо преступления может вызвать у населения представление как о его повышенной, так и пониженной социальной опасности.

Исследования общественного мнения о социальной опасности преступлений в динамике показывают движение массового правосознания, изменения соотноствующих установок и мнений.

Эти исследования имеют и большое практическое значение, поскольку их результаты позволяют определять целесообразные направления правового воспитания и правовой пропаганды в обществе.

3. Общественное мнение о степени общественной опасности тех или иных преступлений в ходе нашего исследования¹⁰ изучалось с помощью индикатора-вопроса: «Какую из нижеперечисленных групп преступлений Вы считаете наиболее опасной для общества?» Оценке подлежали следующие группы преступлений:

1) преступления против личной собственности граждан (кража, грабеж, разбой, мошенничество и т. д.);

2) преступления против жизни, здоровья и достоинства граждан (убийство, изнасилование, нанесение телесных повреждений и т. д.);

3) преступления против общественной безопасности и общественного порядка (хулиганство, вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность и т. д.);

4) преступления против социалистической собственности (хищение государственного или общественного имущества путем кражи, грабежа, присвоения, злоупотребления служебным положением и т. д.).

Ниже приводится таблица, в которой в процентном выражении представлены ответы опрошенных на поставленный вопрос. (В таблице содержатся усредненные данные, нивелирующие вариации ответов, обусловленные социально-демографическими и др. различиями опрошенных).

Ранговое место	Виды преступлений	Категория опрошенных	
		законопослушные граждане	осужденные
1	Преступления против жизни, здоровья и достоинства граждан	68	76
2	Преступления против личной собственности граждан	13	13
3	Преступления против общественной безопасности и общественного порядка	12	4
4	Преступления против социалистической собственности	7	7

¹⁰ Изучение оценки населением общественной опасности различных видов преступлений осуществлялось в рамках исследования общественного мнения о преступности и мерах борьбы с ней, которое провели московский Институт Прокуратуры СССР и Институт экономики и права АН ГССР. В ходе этого исследования было опрошено свыше 4 тысяч человек в двух регионах (по одному в РСФСР и ГССР), сходных по своей социально-экономической, социально-демографической и социально-культурной структурам. В качестве контрольной группы к исследованию были привлечены лица, отбывавшие наказание в виде лишения свободы в условиях ИТК (около 500 человек).

4. Как видно из таблицы, подавляющее большинство опрошенных наибольшую общественную опасность приписали преступлениям против жизни, здоровья и достоинства граждан. Эта тенденция имеет устойчивый характер, она проявилась во всех категориях опрошенных законопослушных граждан независимо от их социально-профессионального статуса и возраста, а также при опросе лиц, совершивших правонарушение¹¹.

Примерно одинаковая доля опрошенных законопослушных граждан выразила мнение о наибольшей социальной опасности преступлений против общественной безопасности и против личной собственности граждан (13% и 12% ответов соответственно). Небольшая доля опрошенных в группе законопослушных граждан (7%) указала на самую высокую общественную опасность преступлений против социалистической собственности. В этих случаях вариации ответов в зависимости от социально-демографических характеристик опрошенных также не были статистически значимыми.

Таким образом, можно сделать вывод о принципиальной однородности общественного мнения относительно социальной опасности различных видов преступлений. Показательно в связи с этим, что мнения лиц, осужденных за совершение преступления, существенно не отличались от оценок, даваемых законопослушными гражданами.

В данном исследовании не представилось возможным определить влияние на оценки общественной опасности преступлений фактов возможной виктимизации опрошенных. Подобное исследование провел криминолог из ФРГ Б. Вилмов. Он изучил влияние на оценку тяжести преступлений следующих факторов: а) ситуации, в которой субъект оказался жертвой преступления; б) количества таких ситуаций; в) тяжести преступления, от которого пострадал субъект; г) времени, прошедшего после виктимизации субъекта. Оказалось, что перечисленные факторы не влияют на оценку тяжести преступлений¹².

5. Если исходить из структуры Особенной части УК, в которой законодатель располагает преступления по степени их общественной опасности (чем больше общественная опасность преступления, тем выше его ранговое место в структуре Особенной части), то окажется, что большинство опрошенных не проявило солидарности с законодателем в оценке социальной опасности преступлений. Как известно, преступления против социалистической собственности, которые, по данным нашего исследования, заняли третье место по общественной опасности среди названных

Мнения опрошенных внутри этих групп изучались дифференцированно: среди законопослушных граждан в зависимости от социально-профессионального статуса и возраста, среди осужденных — в зависимости от вида совершенного преступления.

¹¹ Характерно, однако, что дифференцированное изучение мнений среди осужденных свидетельствует о влиянии на оценку общественной опасности преступлений вида преступления, совершенного респондентом. Так, относительно других групп осужденных наименьшая доля ответов о повышенной общественной опасности преступлений против жизни и здоровья граждан зафиксирована в группе осужденных за убийство. Думается, этот факт не требует специального рассмотрения, поскольку он легко объясняется действием механизма психологической защиты, который достаточно хорошо исследован в литературе. (См., напр., А. Р. Рагинов, Г.Х. Ефремова. Психологическая защита и самооправдание в генезисе преступного поведения.— *Всб.: Личность преступника как объект психологического исследования*. М., 1979, с. 54).

¹² См. В. Villmow. Schwereinschätzung von Delikten. Berlin, Duncker und Humblot, 1977, с. 161—169.

категорий преступлений, в Особенной части УК занимают первое место относительно всех перечисленных в анкете преступлений. Учитывая, однако, что и результаты ранее проведенных исследований указывают на устойчивость оценки массовым правосознанием преступлений против жизни и здоровья личности (в том числе и умышленного убийства) как более опасных по сравнению с преступными посягательствами на социалистическую собственность¹³, отмеченное расхождение в оценках между законодателем и населением нуждается в дополнительном объяснении.

а) Оценка населением преступлений против жизни и здоровья как самых опасных для общества имеет реальное основание: многие из преступлений, входящих в эту группу, являются особо тяжкими как по своему характеру, так и по последствиям, которые они вызывают.

б) На оценку преступлений против жизни и здоровья в качестве социально наиболее опасных, вероятно, влияет психологический механизм идентификации субъекта оценки с жертвой подобных преступлений. Естественно, при таком субъективном подходе убийство, хулиганство или даже кража личной собственности могут представляться респондентам более опасными, чем преступления против социалистической собственности, последствия которых граждане чаще ощущают опосредованным и безличным образом.

в) Рассматриваемое явление может быть также обусловлено некомпетентностью общественного мнения, выражающейся в непонимании рядовыми гражданами того положения правовой идеологии, которое устанавливает, что для «уяснения общественной опасности следует делать акцент не на том, какой вред фактически причиняется или может быть причинен, а на том, на какие социальные ценности по своей сути посягает деяние»¹⁴. На эту черту массового правосознания обращает внимание Т. Г. Шавгулидзе при объяснении неадекватности восприятия населением общественной опасности взяточничества¹⁵.

Представляет интерес рассмотрение вопроса о влиянии на субъективные оценки общественной опасности преступлений состояния и структуры преступности в регионах исследования. По данным А. Габiani и Р. Гачечиладзе, на первом месте по удельному весу в Грузинской ССР стоят преступления против общественной безопасности и общественного порядка (30,27% от общего числа преступлений, зафиксированных в судебной статистике), на втором месте — хозяйственные преступления (15,36%), на третьем — преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства граждан (14,68%), на четвертом — преступления против социалистической собственности (12,27%), на пятом месте, почти вплотную примыкающим по показателям к четвертому, — преступления против личной собственности граждан (12,10%)¹⁶.

¹³ См. В. И. Каминская, Н. Я. Константинова, Н. А. Носкова, А. Р. Ратинов. Характеристика правосознания различных групп населения. В книге: — Правовая культура и вопросы правового воспитания. М., 1974, с. 95; Г. Х. Ефремова, А. Р. Ратинов. Правовая психология и преступность молодежи. М., 1976, с. 112; Т. Г. Шавгулидзе, указ. раб., с. 135—137.

¹⁴ Ю. А. Демидов, ук. раб., с. 69.

¹⁵ Т. Г. Шавгулидзе, ук. раб., с. 138.

¹⁶ См. А. А. Габiani, Р. Г. Гачечиладзе, Некоторые вопросы географии преступности. Тбилиси, 1982, с. 86—102.

Если сравнить эти данные с ранговыми показателями восприятия населением общественной опасности преступлений, то окажется, что между фактической распространенностью преступлений и субъективной оценкой гражданами их социальной опасности имеются существенные расхождения. Например, преступления против жизни и здоровья граждан, оцениваемые в общественном мнении как социально наиболее опасные, в структуре преступности занимают 3-е ранговое место. С другой стороны, преступления против общественной безопасности и общественного порядка, которые фактически распространены наиболее широко, в таблице субъективных оценок располагаются на 3-ем месте.

Таким образом, из вышеприведенного сравнения следует вывод, что между структурой преступности и субъективными оценками общественной опасности преступлений не существует однозначной зависимости. Фактическая распространенность тех или иных преступлений не имеет определяющего влияния на состояние общественного мнения относительно степени социальной опасности этих преступлений.

Как было сказано выше, изучение субъективных оценок общественной опасности преступлений в историческом разрезе позволяет судить об изменениях, происходящих внутри массового правосознания. В свою очередь знание этих изменений помогает лучше понять современную картину отношения населения к общественной опасности преступлений. В этом плане весьма интересно следующее мнение, высказанное Г. М. Резником. «В безусловном признании общественным мнением преступления против личности более тяжким, по сравнению с преступлениями против собственности..., отразились важные сдвиги, происшедшие в массовом сознании под влиянием крупных экономических и социальных перемен. Без риска ошибиться можно утверждать, что подобная шкала предпочтений существовала в общественном сознании не всегда, она могла сложиться только на этапе зрелого социализма. В первые годы Советской власти революционное правосознание победившего пролетариата тягчайшими преступлениями называло (не считая контрреволюционных) экономические преступления... И лишь на третьем месте находились преступления против личности»¹⁷.

Что касается рекомендаций органам, осуществляющим правовое воспитание и правовую пропаганду, то они, исходя из полученных данных, сводятся к следующему. Необходимо усилить работу по разъяснению гражданам сущности и критериев общественной опасности различных видов преступлений. Особое внимание следует уделить распространению среди населения знания и понимания повышенной социальной опасности преступлений против социалистической собственности, а также преступлений против общественной безопасности и общественного порядка. Думается, что успехи в этом направлении, наряду с прочим, могут положительно сказаться и на профилактике правонарушений.

Представлена отделом уголовного права и криминальной психологии института экономики и права АН ГССР

¹⁷ Г. М. Резник. Общественное мнение как фактор планирования борьбы преступностью — В сб.: Планирование мер борьбы с преступностью. М., 1982, с. 46.

ზივი კაკანაძე

„ნეჩაეველთა პროცესი“ ბაზეთ „დროებაში“

„ნეჩაეველთა საქმის“ გამო შედგა რუსეთის ისტორიაში პირველი საჯარო პოლიტიკური პროცესი, რომელიც პეტერბურგის სასამართლო პალატაში გაიმართა 1871 წლის 1 /13/ ივლისიდან 11 /23/ სექტემბრამდე. საქმეში გადიოდა 152 კაცი. მათგან სამართალში მიეცა 87, ხოლო სასამართლოს წინაშე წარდგა 77 ბრალდებული /რამდენიმე კაცი პროცესამდე გარდაიცვალა, ზოგიერთი კი თავდებით გათავისუფლების შემდეგ მიიმალა/. ბრალდებულები თერთმეტ ჯგუფად იყვნენ დაყოფილნი. თითოეული ჯგუფის საქმე ცალ-ცალკე იქნა მოსმენილი. მთავარი ბრალდება, რომელიც მათ წარედგინათ, იყო მონაწილეობა ს. გ. ნეჩაევის მიერ შექმნილ ფართულ ორგანიზაციაში /„სახალხო განკითხვა“/, რომელიც მიზნად ისახავდა არსებული სახელმწიფო წყობილების დამხობას. მთავარი ბრალდებულები იყვნენ: პ. გ. უსპენსკი, ი. გ. პრიჟოვი, ა. კ. კუზნეცოვი, ნ. ნ. ნიკოლაევი, რომელთაც მიესაჯათ საკატორღო სამუშაოები ვადით შვიდიდან თხუთმეტ წლამდე. თვითონ ს. გ. ნეჩაევმა მოახერხა საზღვარგარეთ გაქცევა და მისი პროცესი შემდგომში ცალკე გაიმართა. ბრალდებულებს იცავდნენ: გ. დ. სპასოვიჩი, დ. ვ. სტასოვი, ა. მ. უნკოვსკი და სხვ.

პირველი კატეგორიის დამნაშავეთა პროცესი, რომელზედაც გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ, ფართოდ აისახა მაშინდელი რუსეთის პრესაში, ხოლო ოფიციალურმა „პრავიტელსტვენნი ვესტნიკმა“ გამოაქვეყნა მისი სრული სტენოგრაფიული ანგარიში. რეჟიმის ერთგული პრესა შეეცადა, რომ „ნეჩაეველთა საქმე“ გამოეყენებინა რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის დისკრედიტაციისთვის. გარკვეულწილად მან კიდევაც შეძლო მიზნის მიღწევა. სამწუხაროდ, ამის ფართო შესაძლებლობას იძლეოდა პროცესზე ბრალდების მიერ წარმოდგენილი ზოგიერთი დოკუმენტი (ნეჩაევის მიერ შედგენილი „რევოლუციური კათეხიზისი“, პირველი ინტერნაციონალის აგენტის ყალბი მანდატი, გაცემული ნეჩაევის სახელზე...), სტუდენტ ივანოვის მკვლელობა და სხვა სისხლისსამართლებრივი აქტები, რომლებიც „სახალხო განკითხვის“ ფართული საზოგადოების წევრებმა ჩაიდინეს. ამასვე ხელს უწყობდა აგრეთვე მისტიფიკაცია, პროვინცირება და ბრძოლის სხვა დაუშვებელი მეთოდები, რომლებსაც ისინი მიმართავდნენ.

მაშინდელი რუსეთის როგორც კონსერვატიული, ისე ლიბერალური მიმართულების ჟურნალ-გაზეთები ერთმანეთს ეჯიბრებოდა, რომ უფრო თვალნათლივ ეჩვენებინა, თუ რამდენად დანაშაულებრივი და ამორალური იყო რევოლუციონერთა პირადული ადამიანური თვისებებიცა და ის მიზნებიც, რომლებისთვისაც ისინი იბრძოდნენ. ამასთან ვითარებას ისე წარმოადგენდნენ, თითქოს არავითარი განსხვავება არ არსებულებოდა ნეჩაევსა და სხვა რუს რევოლუციონერებს შორის.

რასაკვირველია, იგივეს შთაავონებდა თავის მკითხველებს მთავრობის ოფიციალური ორგანო გაზეთი „კავკაზიცი“.

ცხადია, ასეთ ვითარებაში „დროებას“ უძარესად უნდა გამხლებოდა, რომ მკითხველისათვის სხვანაირად აეხსნა „ნეჩაეველთა პროცესის“ არსი და გაეგე-

ბინებინა მათთვის რუს რევოლუციონერთა საქმის ჭეშმარიტი მნიშვნელობა. „შენიშვნაში, რომელიც რედაქციამ „ნეჩაეველთა პროცესის“ შესახებ პირველ პუბლიკაციას დაუწოთ, ნათქვამია: „მმართველობის მოამბეში“ და იქიდან სხვა გაზეთებშიაც იბეჭდება ის ბევრის მხრით შესანიშნავი საქმე, რომელსაც „ნეჩაევის ისტორიას“ ეძახიან. ჩვენს პატარა გაზეთში, რასაკვირველია, ყოველად შეუძლებელია სრულად დაბეჭდვა ამ უშველებელი პროცესისა, ეს იმ რუსულ გაზეთებსაც უჭირსთ, რომელნიც ყოველდღე გამოდიან და რომელთა თითო ნომერი თითქმის ორ „დროების“ ოდენა არის. ამიტომ ამ საქმეში ჩვენ მივაქცევთ ყურადღებას მხოლოდ უმთავრეს გარემოებებს და სიტყვა-სიტყვით კი გადმოვიღებთ მხოლოდ იმ ადგილებს, რომელთაც რაშიმე შესანიშნავათ დავინახავთ“.¹

„დროების“ დამოკიდებულებაც „ნეჩაეველთა ისტორიისადმი“ პირველ რიგში სწორედ იმით გამოიხატა, თუ რა დაინახა და რა არ დაინახა „რაშიმე შესანიშნავათ“, რა ჩათვალა და რა არ ჩათვალა „უმთავრეს გარემოებებად“.

ფორმატის სიმცირის მომიზეზებით გაზეთმა ამ უშველებელი ზღვა მასალიდან არსებითად მხოლოდ ის ადგილები გამოიყენა, რომლებიც მის საკუთარ მრწამსს გამოხატავდა. ის, რასაც შეეძლო რევოლუციური მოძრაობის პრესტიჟისათვის ჩირქი მოეცხო, ან სულ არ ცნო ყურადღების ღირსად, ან არა და მკითხველს გააცნო როგორც უმნიშვნელო და არადამაჯერებელი რამ, ბრალდებულთა თავისმართლება კი ვრცლად და უაღრესად დამაჯერებლად წარმოადგინა.

საბრალდებლო აქტის შინაარსი „დროებამ“ მაქსიმალურად მოკლედ გადმოსცა. თანაც იქ „ნეჩაეველთა დამამცირებელი და ღირსების შემბლაღავი, არსებითად, არაფერი დატოვა. სტუდენტ ივანოვის მკვლელობის გარემოებანიც კი ისე აღწერა, რომ გაუგებარია. თვლის თუ არა გაზეთი ამას დანაშაულად. თვით ფაქტის მნიშვნელობა მკითხველისათვის იგნორირებულია იმიტაც, რომ „დროებამ“ ამ შემთხვევაში განგებ გაამახვილა ყურადღება საქმისათვის შეორეხარისხოვან დეტალებზე ან ისეთ მომენტებზე, რომლებიც საზოგადოებას ბრალდების წინააღმდეგ და ბრალდებულთა სასარგებლოდ განაწყობდა.

საბრალმდებლო აქტის შინაარსის გადმოცემის შემდეგ „დროება“ მკითხველებს აცნობს ბრალდებულთა ჩვენებებს, მაგრამ აქაც შერჩევის ჩვეული და მტკიცე სისტემის დაცვით მოქმედებს. პირველი კატეგორიის დამნაშავეთა სასამართლოზე სულ თერთმეტი კაცი წარდგა, გაზეთი კი ყურადღებას მხოლოდ ოთხი მათგანის გამოხსენებას ამახვილებს. ამასთან იმასაც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ამ ბრალდებულთა ჩვენებები „სხვებზე უფრო შესანიშნავნი არიან და სხვებზე უკეთ ხსნიან საქმეს“². ამ შენიშვნის მიზანი, ცხადია, ის არის, რომ მკითხველს გაუადვილდეს ორიენტირება, თუ ვის უნდა დაუჯეროს და ვის არა.

ენახოთ, როგორ წარმოუდგება მკითხველს ვითარება იმ ჩვენებების საფუძველზე, რომლებიც „სხვებზე უკეთ ხსნიან საქმეს“.

უსპენსკის ჩვენების მიხედვით „დროების“ მკითხველს ნათელი წამოდგენა უნდა შექმნოდა იმის თაობაზე, თუ რა აიძულებდა ჰატიოსან ადამიანს სძულებოდა მაშინდელი რუსეთის სახელმწიფო წყობილება და გამხდარიყო რევოლუციონერი.

¹ გაზ. „დროება“, 1871, № 29.
² იქვე, № 33.

„აი მიზეზები, — ამბობს უსპენსკი, — რომლის გამოც მე გავხდი საიდუმლო საზოგადოების წევრი: გამოვედი თუ არა უკოლიდამ, მე მუდამ ისეთ ახალგაზდა მოსწავლეებში და სტუდენტებში ვსცხოვრობდი, რომელთაც პოლიცია ათასნაირად სდევნიდა. მე შემიძლია ასიდან ასორმოცდაათამდე ისეთი ყმაწვილი კაცების დასახელება, რომელნიც გაგზავნილ არიან ციმბირში თუ კატორღაში, თუ დასასახლებლათ შორეულ გუბერნიებში და გაგდებულნი არიან სატახტო ქალაქებიდამ. რასაკვირველია, რომ მე არ შემეძლო, გულგრილათ შეყურებინა ამ გარემოებისათვის, არ შემეძლო თანაგრძნობა არ გამომეცხადებია ამ დევნულებისათვის. ეს კიდევ არაფერი: უკანასკნელ დროს ისეთი დევნა შეიქმნა, რომ ვერავინ ვერ იტყოდა — დატუსაღების ან ქალაქიდან გაგდების არ მეშინიაო, თუმც არაფერში არ მისჩენოდეს თავის თავი დამნაშავედ.

ამ დროსვე დაატუსაღეს ჩემი თუთხმეტი წლის და. ცხრა თვე იყო ის სულ ტყუილ უბრალოდ პეტრე-პავლეს ციხეში დამწყვდეული. მე და ზოგი ჩემი ნაცნობები ვცდილობდით იმის განთავისუფლებას, მაგრამ არაფერი არ გამოვიდა. ამას გარდა ერთ ჩემ ნაცნობ ახალგაზდა ქალს, ანტონოვისას, ავადმყოფობაში სტაციას ხელი და ჭკუა შეშლილებთან ერთად ჩასვეს. ამ დროსვე სადღაც გავგზავნეს ერთი ჩემი მეგობარი სწავლული, რომელმაც თავის სიცოცხლე მეცნიერებას შესწირა და რომელსაც სულ ტყუილუბრალოდ სტუდენტების ისტორიაში მონაწილეობის მიღება შესწამეს. ვინ იცის, კიდევ რამდენი ამისთანა მაგალითები მახსოვს მე, რომელნიც ნადველს მირევდნენ. მე ვერ შემეძლო გულგრილათ მომესმინა ყველა ამბები, რომელიც საიდუმლო პოლიციის მოქმედებაზე დადიოდა. ბოლოს ჩემი დამწყვდეული დისაგან მომივიდა წიგნი, რომლიდანაც სჩანდა, რომ იმის დამწერი ჭკუაზე შეშლილიყო.

ყველა ამ გარემოებებმა მაიძულეს მე საიდუმლო საზოგადოებაში შესვლა³.

არც აქ და არც სხვა ნომრებში „დროებას“ გაკვრიტაც კი არ მოუხსენებია არავითარი საბუთი, რომელიც არამცთუ აბათილებდეს, არამედ თუხდაც ეჭვს ქვეშ აყენებდეს უსპენსკის სიტყვების ჭეშმარიტებას და ლოგიკურობას. პირიქით, შემდგომი პუბლიკაციებით გაზეთი ისეთ ფონს ქმნის, რომლის შუქზეც მთავრობის მტარვალობის აქ აღწერილი სურათი კიდევ უფრო მეტ დამაჯერებლობას იძენს. და აი მას შემდეგ, როცა მკითხველებს თანაგრძნობითა და პატივისცემით განაწყობს ბრალდებულისადმი, „დროება“ აცნობს მათ უსპენსკის მონაყოლს იმის თაობაზე, თუ რა ვითარებაში და როგორ მოკლეს სტუდენტი ივანოვი. კეთილგანწყობის ატმოსფერო, რომელიც გაზეთმა შექმნა რევოლუციონერთა გარშემო, კიდევ უფრო მეტ გულწრფელობასა და დამჯერებლობას ახიჭებს ბრალდებულის მიერ მოყვანილ ვერსიას და მკითხველსაც სჯერა, რომ „ნეჩაეველთა“ მხრივ ეს იყო იძულებითი ნაბიჯი პროვოკატორის, პოტენციური გამცემის მიმართ.

სტუდენტობაში რევოლუციური განწყობილება მაშინ მეტად ძლიერი იყო. გასაგებია ამიტომ, რომ მთავრობა ყოველი ღონისძიებით ცდილობდა მის გარიყვას საზოგადოებისაგან. ამ მიზნით ხელისუფლები აშკარა ჭორების გავრცელებასაც არ ერიდებოდნენ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ სტუდენტებს პეტერბურგის დაწვის განზრახვაც კი დააბრალეს. ეს ყოველად უსინდისო ცილისწამება ბრალდებამ „ნეჩაეველთა პროცესზე“ გაიმეორა.

³ გაზ. „დროება“, 1871, № 33.

ასეთ ვითარებაში „დროებაში“ განიზრახა, ესარგებლა ბრალდებულების დემენტაციასა და ტკაჩოვის ჩვენებებით და საზოგადოებისათვის გაეცნო სტუდენტთა მოძრაობის ჭეშმარიტი არსი და მნიშვნელობა. გაზეთმა მიახვედრა მკითხველი, რომ მაშინდელი რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში გამეფებული რეჟიმი, რომელსაც სტუდენტები ებრძოდნენ, არამცთუ არ უწყობდა ხელს ახალგაზრდობაში სიკეთისა და კეთილშობილების გრძნობების აღზრდას, არამედ, პირიქით, სრულიად საწინააღმდეგო მიზანს ემსახურებოდა.

დიდ ადგილს უთმობს „დროება“ დემენტაციასა და ტკაჩოვის ჩვენებების იმ ნაწილს, სადაც ისინი მსჯელობენ რუსეთში ქალთა მდგომარეობის შესახებ.

დემენტაციას სხვა რამესთან ერთად ბრალად ედებოდა ფიქტიური ქორწინებით გათხოვების განზრახვა, ხოლო ტკაჩოვს მისთვის ხელისშეწყობა. პროცესის არსის თვალსაზრისით ეს იყო მეათეხარისხოვანი საკითხი, „დროებისათვის“ კი იგი უმნიშვნელოვანეს მომენტად იქცა, რადგან შეეხებოდა იმდროინდელი რუსეთისათვის მეტად მტკივნეულ პრობლემას — ქალთა ემანსიპაციას, რომლის გადაჭრისათვის თავგამოდებით იბრძოდნენ და იღწვოდნენ რევოლუციონერები.

ბრალდებულთა კარგად არგუმენტირებული, უაღრესად დამაჯერებელი და ფართოდ წარმოდგენილი მსჯელობით „დროებაში“ მკითხველს ცხადად დაანახა ის მიძიმე, უუფლებო და ყოველის მხრივ შევიწროვებული მდგომარეობა, რომელშიც ცარისტული რეჟიმის წყალობით იმყოფებოდნენ ქალები, განაწყო იგი ქალთა გათავისუფლებისათვის მებრძოლთაღმი მხარდაჭერისა და პატივისცემის გრძნობით. აი რას ამბობს, მაგალითად, ტკაჩოვი:

„ამ უკანასკნელ დროს პეტერბურღში ფიქტიური ქორწინება ძალიან გახშირდა, ამას ორი უმთავრესი მიზეზი აქვს:

პირველი ამ მიზეზთაგანი ის შევიწროვებული და უღონო მდგომარეობაა, რომელშიაც ახლანდელ დროში ჩვენი წრის ქალი იმყოფება; სრულიად დაუმოკიდებელი და თავისუფალი ის არასოდეს არ არის, ჩვენის კანონით. ქმრის შერთვამდი ქალი დედ-მამის ხელშია და იმათ დაუკითხავად ფეხის გადადგმის ნება არა აქვს, შემდეგ გათხოვებისა მშობლების ხელიდამ ის ქმრის ხელში გადადის. მართალია ქმრიან ქალს იურიდიული უფლებები აქვს, მაგრამ ამ უფლებასთან იმას სხვა ბევრი ვალდებულებაც აწევს. მაშინ როდესაც ქალი, რომელიც ფიქტიური ქორწინებით გათხოვდა... ყოველგვარ უფლებებს იძენს და ცოლ-ქმრობითს ვალდებულებას კი იშორებს თავიდან... ამის გარდა მეორე მიზეზიც არის. პეტერბურღში ყოველ ქალს, რომელსაც რაიმე საზოგადო საქმე უთხოვნია, რომელსაც, მაგალითად, სტამბა გაუმართავს, ან წიგნის მაღაზიაში აქვს ადგილი, ან უროკებს აძლევს, თუ ამისთანა ქალს თმაც შეკრეკილი აქვს — იმას უთუოდ „ნიგილისტკას“ ეძახიან. ყველამ ვიცით, რომ ამისთანა ქალს პოლიცია ყოველი მხრით სდევნის და ხანდისხან იმის წინააღმდეგ სასტიკსა და ცინიკურ საშუალებებსაც ხმარობს“⁴.

აი შესაბამისი ადგილი დემენტაციას ჩვენებიდანაც: „ჩემი საკუთარი გამოცდილებით და ათასი მაგალითით, მე დავრწმუნდი, რომ ჩვენში განათლებული ქალების მდგომარეობა ძალიან ძნელია: ისინი დილის 9 საათიდან საღამოს 9 საათამდი შრომობენ, მაგრამ შრომის ფასი კი იმდრონიც ძლივს ეძლევათ, რამდონიც ლუქმა-პურისთვის არის საჭირო. ამის მიზეზი ის არის, რომ ჩვენ დროში

⁴ გაზ. „დროება“, 1871, № 36.

ქალს აღკრძალული აქვს ათასნაირი შრომა; იმას შეუძლია მხოლოდ ბავშვების აღმზრდელათ იყოს და ათასში ერთმა იქნება ბულგალტერობა ან ტელეგრაფისტობა იშოვნოს, მაგრამ ამ უკანასკნელი თანამდებობითაც ძალიან ცოტა ქალები სარგებლობენ, რადგან ჩვენი ინსტიტუტები და საზოგადოთ ქალების სასწავლებლნი ისეთ სწავლას არ აძლევენ იმათ, რომელიც ცხოვრებაში ლუკმა-პურის საშოვნელათ გამოსადეგი იყოს. იმისთვის, რომ ახლანდელი ქალების გაჭირვებული მდგომარეობა შემსუბუქდეს, საჭიროა, რომ იმათ უმაღლესი სწავლის მიღების და ამ სწავლის თვით საქმეში გამოყენების ნება მიეცეთ. თუძც რამდონჯერმე ვითხოვეთ, რომ უნივერსიტეტში და მედიკურ აკადემიაში სწავლის ნება მოგვცემოდა, მაგრამ მმართველობა ყოველთვის უარს გვეუბნება⁵.

„კავკაზმა“ საერთოდ გვერდი აუარა ამ პრობლემაზე მსჯელობას და მხოლოდ დემენტეევას დაცივნით შემოიფარგლა. იგი გესლიანად შენიშნავდა: „დემენტეევა თითქოს დაწმუნებულია, რომ მას წილად ხვდა როლი, გარდაქმნას საზოგადოება და ბედნიერ დასასრულამდე მიიყვანოს ყბადაღებული ქალთა საკითხი“⁶.

ყველა შესაძლო შემთხვევაში „დროება“ ყურადღებას ამახვილებს რევოლუციონერთა სიმამაცეზე. ბრალდებულთა ჩვენებები გაზეთს ისე აქვს მოყვანილი, რომ მკითხველი ხვდება, მათი გულწრფელობა პროცესზე მართლმსაჯულების წინაშე შიშით კი არ არის გამოწვეული, არამედ იმის ცდაა, რომ უფრო დამაჯერებლად გასწიონ რევოლუციური პრობაგანდა, უფრო მიმზიდველი სახით გააცნონ საზოგადოებას თავიანთი იდეები. აქ საჭიროა გავიხსენოთ, რომ ეს იყო რუსეთის ისტორიაში პირველი ღია პოლიტიკური პროცესი, რომელმაც უზარმაზარი ინტერესი გამოიწვია ხალხში. განსაკუთრებით დიდი იყო ყურადღება სწორედ უსპენსკის, დემენტეევასა და ტკაჩოვისადმი.

ტკაჩოვისათვის პასუხისმგებლობის თავიდან აცილების მიზნით დემენტეევა ცდილობს თვითონ დაიბრალოს ამ უკანასკნელის დანაშაული. ტკაჩოვი უარს ამბობს ასეთი მსხვერპლის მიღებაზე, პირიქით, დემენტეევასათვის მოსალოდნელი სასჯელის შესამსუბუქებლად სასამართლოზე იგი პირველად აღიარებს, რომ ავტორი პროკლამაციისა „საზოგადოებისადმი“ მე ვარო, რისი დადგენაც წინასწარი გამოძიების დროს ვერ მოხერხდა. ამის პასუხად დემენტეევა საბოლოო სიტყვაში პატიების თხოვნის მაგივრად დაჟინებით აცხადებს: „რასაკვირველია, ვერც ერთი ტიპოგრაფია ვერ გაბედავდა ამ პროკლამაციის დაბეჭდვას. მაშასადამე, პროკლამაცია თუ დაიბეჭდა და გამოვიდა, ამის პასუხი თავიდან ბოლომდე მე უნდა მომეთხოვოს... ჩვენ ორში, ჩემსა და ტკაჩოვში, ამ საქმეში მხოლოდ მე ვარ დამნაშავე... საკუთრათ ჩემ თავზე მე არაფერს არა ვთხოვთ, მაგრამ მე იმედი მაქვს თქვენ ჩემ ამხანაგებს არ მოექცევით სასტიკათ“⁷.

რეჟიმის ერთგული პრესისათვის კი დემენტეევა ან მიამიტი და ქარაფშუტა ქალია, რომელიც ჩერნიშევსკის ცნობილი რომანის „რა ვაკეთოთ?“ პერსონაჟს ვერა პავლოვნას ბაძავს, კეკლუცობს და პოზიირობს დამსწრე საზოგადოების წინაშე, ან კიდევ ისტერიკოსია, რომელიც იძულებულს ხდის სასამართლოს, რომ დარბაზიდან გააძევოს იგი.

მკითხველის უთუო თანაგრძნობას იმსახურებს უსპენსკიც. მას, როგორც

⁵ გაზ. „დროება“, 1871, № 35.

⁶ Газ. «Кавказ», 1871, № 85.

⁷ „დროება“, 1871, № 40.

ერთ-ერთ მთავარ ბრალდებულს, რასაკვირველია, ესმოდა რომ განაჩენი მის შიმართ უღმობელი იქნებოდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი იმას კი არ ლამობს, რომ ყველაფერი საზღვარგარეთ გაქცეულ ნეჩაევს დააბრალოს, არამედ, პირიქით, ცდილობს, რომ დაიცვას ეს უკანასკნელი და უწმინდეს ადამიანად გააცნოს იგი საზოგადოებას.

მკითხველი თანაუგრძობს ბრალდებულ პრიყოვსაც, რომელიც საბოლოო სიტყვაში თითქოს ყველა განსაჯელის მაგივრად აცხადებს: „ჩემი სიტყვები ხალხის სიყვარულზე, უბედურ რუსის ხალხის სიყვარულზე, — რომ ფუჭი სიტყვები არ იყო, ამის მოწმით ჩემი წარსული ცხოვრებაა. რაც შეეხება ჩემ ცხოვრებას, იმ ცხოვრებას, რომელმანც აქ, ბრალდებულების სკამზე მომიყვანა, უნდა ვთქვა, რომ ამ ჩემ წარსულ ცხოვრებაში დაიღუპა ჩემი მომავალი. ამაში დამნაშავე მე არა ვარ: ეს იმ რთული გარემოებების ბრალია, რომელთა გაგება და განხილვა მხოლოდ ჩვენ შთამომავლობას ძალუძს. ყველამ, ვინც კი ჩემ საქმეს მოჰკიდა ხელი ყველას ჩემისთანა დასასრული ჰქონდა; ყველა მსხვერპლები იყვნენ“⁸.

თვითონ ნეჩაევიც, რომელიც რეჟიმის ერთგულმა პრესამ მკითხველებს გააცნო როგორც მხეცი და ბოროტების განსახიერება, არავითარი სისაძაგლის წინაშე რომ არ დაიხვედა უკან, „დროების“ მიხედვით გვეხატება, როგორც ხალხის ინტერესებისათვის თავგამოდებული მებრძოლი, ფანტიკურად ერთგული რევოლუციისა, რომელსაც ყოველივე თავისი პირადული საზოგადოების ინტერესებისათვის შეუწირავს. ნეჩაევი, მართლაც, ასეთი იყო. მისი პიროვნება მთელი თავისი ღირსება-ხაკლოვანებებით „დროების“ რედაქციისათვის კარგად უხდა ყოფილიყო ცნობილი (ამის შესაძლებლობას „პრავიტელსტვენნი ვესტნიკში“ გამოქვეყნებული პროცესის სტენოგრაფიული ანგარიშიც იძლეოდა). მისთვის მიუღებელი იყო არამარტო ის მეთოდები, რომლებითაც ხელმძღვანელობდა ნეჩაევი რევოლუციურ ბრძოლაში, არამედ მისი პოლიტიკური პროგრამაც, რომელსაც ბაკუნინის ანარქისტული მოძღვრების ძლიერი გავლენა ეტყობოდა. მაგრამ „დროებისათვის“ ამ შემთხვევაში ეს კი არ იყო მთავარი, არამედ ის გარემოება, რომ ცარიტული პრესა „ნეჩაეველთა პროცესს“ განიხილავდა, როგორც მთელი რევოლუციური მოძრაობის გასამართლებას. მაშასადამე, საკითხი ეხებოდა რევოლუციონერთა, მათი მიზნებისა და თვით რევოლუციის პრესტიჟს და „დროების“ პოზიციაც აქ უყოყმანო იყო. „ნეჩაეველთა“ საქმიანობაში, მათს პროგრამაში, თვით ნეჩაევის პიროვნებაში გაზეთმა წინ წამოსწია დადებითი მომენტები და არსებითად ამითვე შემოიფარგლა. ისიც აღსანიშნავია, რომ თერთმეტ ბრალდებულთაგან „დროებამ“ მკითხველის ყურადღება მიაპყრო სულ ოთხ პიროვნებას ტაჩჩოვს, დემენტიევას, უსპენსკისა და პრიყოვს. ამასთან ყველაზე ფართოდ გააცნო მას პირველი ორის ჩვენება, ე. ი. იმ ადამიანებისა, რომლებიც, „დროების“ განცხადებით, ნეჩაევის მიერ შექმნილი „სახალხო განკითხვის“ ფარული საზოგადოების წევრები არ ყოფილან და, მაშასადამე, არავითარი ბრალიც არ მიუძღოდათ არც სტუდენტ ივანოვის მკვლელობაში და არც ამ საზოგადოების წევრთა მიერ ჩადენილ სხვა სისხლისსამართლებრივ დანაშაულობებში, რომელთა შესახებაც, სხვათა შორის, გაზეთს, საერთოდ, კრინტიც არ დაუძრავს.

⁸ გაზ. „დროება“, 1871, № 40.

7. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 4

„დროებას“ სურდა, რომ ქართველ საზოგადოებაში თანაგრძობა აღეძრა იმ ადამიანების მიმართ, რომლებიც მეფესა და მის მთავრობას ებრძოდნენ, მათი კეთილშობილური მიზნების თანაზიარი გაეხადა მკითხველი და ამგვარად, რუსეთის რევოლუციური მოძრაობისადმი სოლიდარობის, მხარდაჭერის გრძობა, რუსი და ქართველი ხალხების სოციალური იდეალების ერთობის შეგნება აღეზარდა მასში. ამ გზით გაზეთის მკითხველს შთაუწერავდა იმ რუსეთის სიყვარულსა და მეგობრობას, რომლის შეძულებასაც აძულებდა მას მეფის რუსეთი, და, პირიქით, ქართველ საზოგადოებას ყველა შესაძლო საშუალებებით აძულებდა ცარიზმსა და მის მომხრეებს.

ცარიტული რეჟიმის ერთგულმა პრესამ რუსეთის რევოლუციური მოძრაობისათვის სახელის გასატეხად კარგად გამოიყენა ე. წ. „რევოლუციური კათეხიზისი“, რომელიც ნეჩაევის კალამს ეკუთვნის. კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა გააკრიტიკეს იგი, როგორც უსუსური და რევოლუციის საქმისათვის ზიანის მიტყენებელი დოკუმენტი⁹, „დროებამ“ კი ისე შეეკვეცა და გამოშიგნა იგი, რომ მისაღები გახადა მშრომელი ადამიანისათვის. გაზეთის მიხედვით „რევოლუციური კათეხიზისი“ წარმოგვიდგება, როგორც იმ ადამიანთა მოძღვრება, რომელნიც „მზად არიან მთელი თავისი არსება, გრძნობა, სიყვარული, საკუთრება, სახელი, თვით სიცოცხლეც კი, ერთი სიტყვით, ყოველივე ამქვეყნიური უყოყმახოდ შესწირონ ერთ მიზანს: „სრული თავისუფლება და ამასთან ბედნიერება მიანიჭოს მდაბიო, მუშა-ხალხს“¹⁰.

იგივე შეიძლება ითქვას ნეჩაევის პროკლამაციასზეც; სადაც ყურადღებას იქცევს შემდეგი სიტყვები: „ჩვენ მივხვდით, რომ ვაწევართ კისერზე მუდამ მშრომელს, მუდამ დაჩაგრულს გლეხს; ჩვენ გავიგეთ რომ ამისთანა მდგომარეობაში ჩვენი ვალდებულება ის კი არაა, რომ მხოლოდ სწავლულები შევიქნეთ და ყურს არ უგდებდეთ ამ ჩვენი აღმზრდელების გაჭირვებულ ცხოვრებას. მხოლოდ ახლა გავიგეთ, რომ ამ ხალხის საშველად ჩვენ, ახალგაზდებმა, უნდა დაუახლოვოთ ერთმანეთს და ერთ გზაზე ვიმოქმედოთ.... ნუ შეგაშინებთ დასჯა. დასჯის შემდეგ ყოველთვის ორი იმდენი პირები გამოჩნდებიან, რამდენიც დაისაჯენ, რომელნიც ამავე საქმისათვის არ დაზოგავენ თავის სიცოცხლეს. ამას გარდა არცერთი საქმე უმსხვერპლოთ არ გაკეთებულა“¹¹.

რევოლუციონერთა მალაღლი ზნეობრივი დონის წარმოჩენის თვალსაზრისით საყურადღებოა პროცესის დამთავრებიდან თითქმის ერთი წლის შემდეგ „დროებაში“ გამოქვეყნებული ინფორმაცია, რომელიც გვამცნობს „იმ პირების ახლანდელ მდგომარეობას, რომელთაც ნეჩაევის შეთქმულებაში მიიღეს მონაწილეობა“¹². გაზეთი გვაუწყებს, რომ „თითქმის ყველა ქალები, ვინც კი ამ საქმეში მიიღო მონაწილეობა და დაჭერილნი იყვნენ, გათხოულან და თავის უბედურების თანამოზიარენი შეურთავთ... ტკაიოვი და დემენტიევის ქალი ჯერ არ დაქორწინებულან, რადგან ტკაიოვი ჯერ კიდევ დაჭერილია და დემენტიევის ქალი ამჟამად ნოვგოროდში იმყოფება. უსპენსკის ცოლი თავის პატარა შვილით უნდა წაყოლოდა ციმბირში ქმარსაო, მაგრამ ჯერ არ წასულა“¹³. ეს ცნობა

⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Альянс социалистической демократии и Международное Товарищество Рабочих. Соч., т. 18. М., 1961, с. 415—419

¹⁰ გაზ. „დროება“, 1871, № 39.

¹¹ იქვე.

¹² გაზ. „დროება“, 1872, № 24.

¹³ იქვე.

უნებლიეთ გვახსენებს ციმბირში გადასახლებულ დეკაბრისტთა ცოლების ცნობილ აქციას და კიდევ ერთხელ იწვევს აღტაცებას რუს ქალთა მაღალი ღირსებებით, მათი ერთგულებით რევოლუციის წმინდა საქმისათვის წამებულთადმი.

„ნეჩაევის პროცესზე“, სამწუხაროდ, ყველა ბრალდებულს არ სჭერია ღირსეულად თავი. ეს ითქმის, მაგალითად, კუზნეცოვსა და ორლოვზე. ერთი მათგანი ცდილობდა, რომ ივანოვის მკვლელობა მთლიანად ნეჩაევისათვის დაებრალებინა, რომელიც მისი სიტყვებით მხოლოდ და მხოლოდ პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებდა, ხოლო მეორე ფარულ საზოგადოებაში თავის შესვლას ნეჩაევის დისადმი თავისი უიღბლო სიყვარულით ხსნიდა. „დროებას“ არავითარი ინტერესი არ გამოუჩენია მათი ჩვენებებისადმი. „კაკვაჰსა“ და რეჟიმის ერთგულ სხვა გაზეთებს კი, ცხადია, ხელიდან არ გაუშვიათ „შესაძლებლობა, რომ კიდევ ერთხელ ხაზი არ გაესვათ ფარული საზოგადოების წევრთა სიმხდალისა და უპრინციპობისათვის. ბრალდებულები მათ დავეხატეს ან როგორც გულქვა მხეცები, ან როგორც მიამიტი სულელები, რომლებიც იარაღი გახდნენ უფრო ძლიერის ხელში.

ასეთი პრესა, რა თქმა უნდა, არამცთუ არ მოისურვებდა, რომ მკითხველისათვის გაეცნო ბრალდებულთა ის ჩვენებანი, რომლებსაც პატარა „დროებაში“ ამდენი ადგილი დაუთმო, არამედ, როგორც მოსალოდნელიც იყო, მძაფრი პროტესტი გამოთქვა იმის გამო, რომ პირზე ხელი არ ააფარეს იმათ, ვინც პროცესზე რევოლუციურ, პრობაგანდას ეწოდა. „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“, მაგალითად, გაცოფებული წერდა: „ჩვენ არამართო უფლება გვაქვს, არამედ ვალდებულნიც ვართ... ჩვენს თავზე ავიდოთ ერთი პირის დაცვა, რომელსაც შეუძლია თავისი თავი უდანაშაულოდ დამცირებულად ჩათვალოს. ეს პირი ჯანსაღი აზრია, რომელმაც სასამართლო მსჯელობის დროს არაერთხელ განიცადა თავდასხმა... ჯანსაღ აზრს შეუარაცხყოფა მიაყენეს და არავინ არ გამოექომაგა მას. პალატის თავმჯდომარემ არხეინად მოუსმინა განსასჯელებსა და დამცველებს, არავითარი შენიშვნით არ შეაჩერა რა ისინი, როცა იღებენ სფეროში ამდღდნენ; მაგრამ მან ნება არ მისცა პროკურორს რაიმე ეთქვა იმ ზოგად შეხედულებათა თაობაზე, რომლებიც ბატონმა განსასჯელებმა და დამცველებმა წარმოთქვეს. საზოგადოება რალაც საგონებელში დარჩა: დამნაშავეებს თავს დაატყდათ სასჯელი, განსაზღვრული სისხლის სამართლის ამა და ამ მუხლით; მაგრამ აზრთა წყობილება, რომელიც მათს მოქმედებას ელო საფუძვლად, არამართო არ გააკიხეს, არამედ განადიდეს კიდევ. ნიჰილისტებს კატორღაში აგზავნიან, ნიჰილისტებს ციხეში სვამენ, ნიჰილიზმს კი სასამართლოს წინაშე გარკვეული პატივი დასდეს“¹⁴. ერთი სიტყვითო, დასძენს ბოლოს გაზეთი, სასამართლოზე „რუსეთის რევოლუციის წინაშე ქუდი მოიხადეს“¹⁵.

რალა უნდა ეთქვა ასეთ გაზეთს „დროებაზე“, რომელმაც პროცესის სტენოგრაფიდან მხოლოდ და მხოლოდ ის ადგილები გამოიყენა, რომლებმაც ასე აღაშფოთა „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“ და რომელმაც პროკურორის რვა საათიანი საბრალმდებლო სიტყვის შესახებ მხოლოდ ის აუწყა მკითხველს, რომ „იმან მოიყვანა თითქმის ყველა ის საბუთები, რომელნიც ბრალმდებელ აქტში იყო მოყვანილი და ყველას ნეჩაევის შეთქმაში მონაწილეობას აბრალებდა“¹⁶.

¹⁴ Газ. «Московские ведомости», 1871, № 161.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ გაზ. „დროება“, 1871, № 40.

საინტერესოა „დროების“ პოზიცია თვითონ ნეჩაევის დაპატიმრებისა და გასამართლებისადმი. როგორც ცნობილია, ნეჩაევი რუსეთის მთავრობის დაყენებული მოთხოვნით 1872 წლის აგვისტოში ციურხის ხელისუფლებმა დააპატიმრეს და შემდეგ რუსეთს გადასცეს გასასამართლებლად. ამ ამბავმა რეზონანსი გამოიწვია მთელი ევროპის მასშტაბით. გამოეხმაურა მას „დროებაც“. 1872 წლის 22 სექტემბრის ნომერში გაზეთში დაიბეჭდა ყენევიდან გამოგზავნილი კორესპონდენცია, რომელშიც ლაპარაკია ნეჩაევის დაპატიმრების გარემოებებზე. აქ ყურადღებას იპყრობს კორესპონდენტის შენიშვნა, რომ ნეჩაევი შეიძლება გადასცენ რუსეთის მთავრობას, თუ ეს უკანასკნელი შვეიცარიის ხელისუფლებას წარუდგენს სათანადო საბუთებს იმის დასამტკიცებლად, რომ იგი პოლიტიკური დამნაშავე კი არ არის, არამედ სისხლის სამართლისა. ამ შემთხვევაშიც, — აღნიშნავს იგი, — საკითხის გადაწყვეტა კონფედერაციის მთავრობაზეა დამოკიდებული, რადგან ორ ქვეყანას შორის არ არის დადებული სათანადო ხელშეკრულება, რომელიც ითვალისწინებდეს ერთმანეთისათვის სისხლის სამართლის დამნაშავეთა გადაცემასო. ამით გაზეთი ყოველგვარ იურიდიულ საფუძველს ართმევდა შვეიცარიის ხელისუფალთა შესაძლო აქციას და მიანიშნებდა საერთაშორისო რეაქციის ურთიერთმხარდაჭერაზე, რის საპასუხოდაც კორესპონდენტი ყურადღებას მიაქცევდა ევროპელ რევოლუციონერთა ურთიერთსოლიდარობას. „დროება“ აღნიშნავდა, რომ „მუშა ხალხი“ ძალიან უარზე დგასო¹⁷.

3 ნომბრის ნომერში გაზეთმა გამოაქვეყნა ცნობა იმის შესახებ, რომ „ციურხის მმართველობას გარდაუცია მართველობისათვის პოლიტიკური დამნაშავე ნე ჩ ა ე ვ ი“¹⁸. იმის აღნიშვნა, რომ ნეჩაევი პოლიტიკური დამნაშავეა და არა სისხლისსამართლებრივი და, მაშასადამე, მისი გადაცემაც რუსეთისათვის უსამართლო აქტიაო, აქ უკვე პრინციპულ ხასიათს იძენს, რაც „დროების“ პოზიციაზე არაორაზროვნად მიუთითებს. ამ თვალსაზრისით ყურადღება 17 ნომბერს გამოაქვეყნებული ინფორმაცია; რომელშიც ნათქვამია: „ციურხის მმართველობა იმით იმართლებს თავს, რომ ჩვენ იმიტომ გადავეციით რუსეთს ნეჩაევი, რომ დავრწმუნდით, რომ ის ივანოვის მკვლეელი იყო. ამასთანავე ციურხის მმართველობის წარმომადგენელმა სთქვა, ჩვენ იმ პირობით გადავეციით ნეჩაევი, რომ რუსეთის მმართველობა იმას მხოლოდ კაცის კვლისათვის დასჯის და არა პოლიტიკური დანაშაულობისათვისაო“¹⁹.

რუსეთის მთავრობამ შვეიცარიის ხელისუფალთა მოთხოვნა ფორმალურად შეასრულა. ამის გამო იყო, რომ ნეჩაევი გასასამართლა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლომ და არა სენატისამ. თვითონ პროცესზეც როგორც პროკურორი, ისე თავმჯდომარე დაყინებით უსვამდნენ ხაზს, რომ ივანოვის მკვლელობას არ ჰქონია, პოლიტიკური ხასიათი, ხოლო ბრალდებულს სწორედ მხოლოდ და მხოლოდ ამ დანაშაულისათვის ასამართლებდნენ. სასამართლომ ყურად არ იღო თვითონ ნეჩაევის კატეგორიული განცხადებაც: „ივანოვის მოკვლა წმინდა პოლიტიკური ხასიათის ფაქტია: იგი შეადგენს შეთქმულების თაობაზე იმ საქმის ნაწილს, რომელიც პეტერბურგში ირჩეოდა“²⁰.

17 გაზ. „დროება, 1872, № 37.

18 იქვე, № 43.

19 იქვე, № 45.

20 М. Коваленский. Русская революция в судебных процессах и мемуарах. Кн. I, М., 1923, с. 84.

მიუხედავად ამისა, „დროება“ ბოლომდე დაჟინებით მიანიშნებდა, რომ ნეჩაევი რუსეთის მთავრობამ წინააღმდეგ შეთანხმებისა ფაქტობრივად გაასამართლა როგორც პოლიტიკური და არა სისხლისსამართლის დამხმარე. 1873 წლის 26 იანვრის ნომერში გაზეთში ს. საბინინის ხელმოწერით დაიბეჭდა მოსკოვიდან გამოგზავნილი კორესპონდენცია საკუთრივ ნეჩაევის პროცესის შესახებ. ამ პუბლიკაციაში, რომელსაც ნახევარი გვერდი უჭირავს, ერთხელაც არ არის ნახსენები ივანოვის მკვლელობა. აქაც მოახერხა „დროება“, რომ თავი აერიდებინა რევოლუციონერთა გაკიცვისათვის. პირიქით, კორესპონდენციის მიხედვით, ნეჩაევი გამოიყურება, როგორც ვაჟაკი კაცი, ფიზიკური სისუსტის მიუხედავად ოღნავადაც რომ ვერ აუტანია შიშს მოსალოდნელი სასტიკი სასჯელის გამო.

კორესპონდენტი საგანგებოდ აღწერს, თუ ვინ ესწრებოდა სასამართლო პროცესს, რომ ხაზი გაუსვას მის აშკარა ტენდენციურობას: „ოთხი საათი იყო საქმე რომ გათავდა და გამოვიდა პუბლიკა... ყველამ შენიშნა, რომ საშინელი დიდი ყურადღება მიუქცევია ამ საქმეზე მთელ საზოგადოებას. ეს ცხადია, გამოდის აუარებელი კაცები და ქალები, ღენერლები, პოლკოვნიკები, პროფესორები, პალატის ჩინოვნიკები, ერთი სიტყვით სულ სხვილ-სხვილი კაცები, სულ შესახიძხავი, განათლებული კაცები. აქ ბევრჯერ ვყოფილვარ ოლქის სასამართლოში, მაგრამ ამნაირი მაღალი საზოგადოება ძვირად ყოფილა, უფრო ხშირად არის უბრალო, შავი ხალხი. ეხლა კი სულ სხვა იყო, ეხლა თითქმის მთელი მოსკოვის მაღალი საზოგადოება აქ იყო“²¹.

ამის შემდეგ ადვილად შესამჩნევი ხდება კორესპონდენტის ირონია, როცა იგი აღნიშნავს: „ამბობდნენ, რომ ძალიან უხეიროდ მოიქცა ნეჩაევი ზალაშიო, მსაჯულებს ზურგი მიაქციაო, კითხვებზე სწორი პასუხი არ მისცაო“²², რასაც შედეგად თურმე ის მოჰყოლია, რომ „ამ პატივცემულ ხალხს“, პროცესისაგან ვერ მიუღია ის სიამოვნება, რომელსაც მოელოდა, „ერთი მოსკოველი გაზეთი ამბობს, — იტყობინება ავტორი, — რომ ისინი, ვინც არ იყვნენ მაშინ იქ, ბევრად მოგებული არიან, რადგანაც არ გამოუტყდიათ ის შობებულება, რომელიც იქ მყოფთა გამოსცადესო და ღმერთმა ნუ გამოაცდევინოს მათაო“²³.

ნეჩაევისადმი მკითხველის თანაგრძნობა უნდა გამოეწვია კორესპონდენციის იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია: „პროკურორმა რომ გაათავა თურმე თავის სიტყვა, ნეჩაევმა თქვა: „რუსის მართებლობას შეუძლია წამართვას მე სიცოხლე, მაგრამ პატიოსნება კი მე დამრჩებაო“²⁴.

რუსეთის რევოლუციური მოძრაობისათვის მხარდაჭერის გაბედულ გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ 1872 წლის 17 ნოემბერს გამოქვეყნებული „წერილი ჟენევიდამ“, რომელიც იმავე ნომერში დაიბეჭდა, სადაც მკითხველს ემცნო, რომ ნეჩაევი „ციურების მმართველობამ“ რუსეთს გადასცა. წერილის ავტორი დ. ზურაბიშვილი, იგივე დ. მიქელაძე აღნიშნავს: „უთუოდ დამახინჯებული და ხხეობით მოუძღურებული უნდა იყვნენ იმ ქვეყნების მცხოვრებნი, სადაც ერთი ჭეშმარიტი სიტყვის თქმისათვის საპყრობილეში დააღობენ კაცს, ან რამ-

²¹ გაზ. „დროება“, 1874, № 4.

²² იქვე.

²³ იქვე.

²⁴ იქვე.

დენიმე ათას ვერსზედ გაუძახებენ სამუდამო სატანჯველად²⁵. ასეთი ქვეყანა იმდროინდელი რუსეთი იყო.

რადიკალურია თავისი ხასიათით გაზეთის დასკვნა იმის თაობაზე, რომ „მხოლოდ იმ ქვეყანაში შეიძლება კარგათ ცხოვრება და განათლების წინ წასვლა, სადაც სრული თავისუფლებაა. იქ არ უფრთხილდებიან, რომ ყმაწვილი დამოუკიდებელი და თავისუფალი აზრისა გამოვაო, რომ მისი მსჯელობა საწინააღმდეგო იქნება სახელმწიფო წყობილებისთვისო, რომ მისი მიზანი სრულიად ეწინააღმდეგება საზოგადოების ჩვეულებას და კანონსაო... თუ სახელმწიფო წყობილება კრიტიკას ვერ უძლებს, მაშინ ის ყალბი ყოფილა და დიდი დავალება არის ამნაირი სახელმწიფო წყობილების დანგრევაო“²⁶. მაშასადამე, რევოლუცია სიკეთე ყოფილა, ხოლო რევოლუციონერები—სიკეთის მთესველნი, რომელთა წინაშე მთელი საზოგადოება დავალებულად უნდა თვლიდეს თავს.

არ შეიძლება მკითხველმა არ გაიზიაროს გაზეთის შემდეგი თვალსაზრისი: „მართლა რა აუხსნელი ჭკუის სიღარიბე და უგუნურობაა, რომ საზოგადო ცხოვრება შეუხებელი უნდა იქნეს; ის წინააღმდეგია და დამნაშავეა, ვინც გაჰბედავს დაანახოს საზოგადოებას, რომ მისი ცხოვრება და ფუტურობულ საფუძველზედ სდგას, რომ დღეს არის თუ ხვალ მოჟლად ძირი მოუღებება ამ შენობას და თან ქვეშ მოიტანს ყველას განურჩევლად ამნაირი რჩევისათვის, როდესაც ის ისტორიული მაგალითებით მტკიცდება, ჩვენ მადლობის მაგივრად ვდევნით და ვსჯით სიმართლის მთქმელს. საზოგადოების ცხოვრება რომ შეუხებელი დარჩენილიყო და ყოველთვის არ გამოჩენოდა ხალხებს თითო-ოროლა ბედნიერი ვარსკვლავნი, რომელნიც ანგრევდნენ ძველ წყობილობას და ახალ საუკეთესო გზას უჩვენებდნენ მას, ეხლა ჩვენი ცივილიზაცია გოტტენტოტების და კაფრების ცივილიზაციაზედ მაღლა არ იქნებოდა“²⁷.

დასასრულს დავსძენთ, რომ ამ სტატიის გამოქვეყნება წინ უსწრებდა ნეჩაევის გასამართლებას და დაემთხვა მის გადაცემას რუსეთის მთავრობისათვის. ეს გარემოება დამატებით საბუთს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ „დროებამ“ მკითხველებს იგი შესთავაზა, როგორც გასაღები, რომლის გამოყენებითაც უნდა გაეშიფრათ მათ გაზეთის პუბლიკაციები, როგორც თვით ნეჩაევის, ისე „ნეჩაეველთა“ პროცესის შესახებ.

Г. Ш. КАПАНАДЗЕ

«ПРОЦЕСС НЕЧАЕВЦЕВ» В ГАЗЕТЕ «ДРОЕБА»

Резюме

На страницах газеты «Дроеба» (1866—1885) первый в истории России открытый политический процесс нашел широкое отражение. На «процесс нечаевцев» также широко откликнулась тогдашняя консервативная и либеральная печать, которая, проявив редкое единодушие в оценке деятельности созданной Нечаевым тайной организации «Народная расправа», попыталась дискредитировать русское революционное

²⁵ გაზ. „დროება“, 1872, № 45.

²⁶ იქვე.

²⁷ იქვე.

движение в глазах общественности. В отличие от нее, «Дроеба» использовала этот процесс с целью пропаганды и популяризации революционных идей и показа личных человеческих качеств революционеров в самом благоприятном свете.

Источником публикаций «Дроеба» о «процессе нечаевцев» послужил стенографический отчет, опубликованный в «Правительственном вестнике». Однако грузинская газета, ссылаясь на недостаточность газетной площади, подсократила его, выхолостив из него все, что могло повредить репутации революционеров, и оставив только те места, которые служили интересам революционной пропаганды.

Публикации «Дроеба» о «процессе нечаевцев» внушали читателям газеты мысль о том, что именно русские революционеры являлись подлинными борцами за народное счастье.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ქართული სამართლის ისტორიის განყოფილებამ

რეცენზია, პოლემიკა, ინფორმაცია, ქრონიკა

ზიორგი ნაღარაიშვილი

მცირე ხარვეზი

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით იბეჭდება აკად. ივანე ჯავახიშვილის თხზულებათა თორმეტტომეული. მკითხველმა უკვე მიიღო ცნობილი მეცნიერის ნააზრევის ხუთი ტომი.

ჩემს წინაშეა ივანე ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნი, რომელიც ავტორის თხზულებების თორმეტტომეულის პირველ ტომად იგულისხმება. ტომის რედაქტორია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი პროფ. ვ. გაბაშვილი. წიგნი კარგად არის გამოცემული, როგორც მეცნიერული, ისე პოლიგრაფიული თვალსაზრისით. მას თან ერთვის კომენტარები, პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა საძიებლები.

მიუხედავად ამისა, გამოცემას ახლავს მცირეოდენი ხარვეზი, რომლის შესახებაც, ჩვენი აზრით, უთუოდ უნდა ითქვას. ვფიქრობთ, ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ მხედველობიდან არის გამორჩენილი ივანე ჯავახიშვილის ერთ-ერთ წერილში გამოთქმული მოსაზრება „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველ წიგნში განხილული ერთი საკითხის გამო. ამ წერილის სათაურია „ჩვენი ამოცანები ენათმეცნიერებისა და კულტურის ისტორიის სფეროში“, რომელიც გამოქვეყნდა 1937 წლის „ენიმკის მოამბის“ პირველ ტომში. ი. ჯავახიშვილი აქ მიუთითებს, რომ ქართულ წარმართულ თქმულებათა და ზნე-ჩვეულებათა გასაგებად დიდი მნიშვნელობა აქვს ძველ ხეთურ წყაროებში დაცული ცნობების გამოყენებას.

„ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის მესამე გამოცემაში გამოარკვეული მაქვს, წერს ი. ჯავახიშვილი, — რომ ქართული წარმართობის ხანის შვილიერება-ნაყოფიერების ღვთაების ანარეკლი „ადრეკილაი“-სა და „მელიაი ტელეფიას“-ს სვანურსა და ყეენობის ქართლ-კახურს ჩვეულებებშია დაცული. იქ გამოთქმული მქონდა მოსაზრება, რომ, თუმცა „ადრეკილაის“ ფერხული და საგალობლის სიტყვები „ადრეკილაი წაგვივიდა და მოგვივიდა“ ამჟამად „მელიაი ტელეფიას“ წესისაგან სრულებით დამოუკიდებელია, მაგრამ წინათ „ადრეკილაის“ ფერხული და საგალობლის სიტყვები „ადრეკილაი წაგვივიდა და მოგვივიდა“ უეჭველია „მელიაი ტელეფიას“-ს დღესასწაულის ერთი ნაწილთაგანი უნდა ყოფილიყო“ (გვ. 60 და 63).

შემდეგ ივ. ჯავახიშვილი ასეთ მოსაზრებასა და ცნობას გვაწვდის: „მხოლოდ „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი წიგნის მესამე გამოცემის გამოქვეყნების შემდეგ, მოგვიანებით მოსული, 1928 წელს დაბეჭდილი „ინდო-გერმანული წელიწადულის“ წიგნში მოთავსებული წერილითგან შევიტყვე, რომ ჩვენი წელთაღრიცხვის თოთხმეტი საუკუნით უწინარესი, ბერლინში 1926 წელს დაბეჭდილი, ხეთური ლურსმული საბუთებით შესაძლებელია „ქართველი ერის ისტორიაში“ გამოთქმული ზემომოყვანილი მოსაზრების სრული ჭეშმარიტება უკვე ურყევად დამტკიცდეს“.

შემდგომ ი. ჯავახიშვილი მიუთითებს „ბოლნაქიოის ლურსმულ-დამწერ-ლობიანი საბუთების“ მეთოთხმეტე-მეჩვიდმეტე რვეულში. არსებულ მეთო-თხმეტე საუკუნის თქმულებაზე, რომელშიც აღწერილია, თუ როგორ წავიდა ღვთაება ტელეფინუსი და ამის გამო გაქრა მოსავლის აღმოცენება და ნაყოფიერება. შემდეგ როგორ დაბრუნდა იგი და უმაღლესად მანამდე მიმჭრალბუ-ლი აღმოცენება-ნაყოფიერებაც. ცხადია, განაგრძობს ი. ჯავახიშვილი, რომ „ადრეკილის“ ფერხულის სიტყვები „ადრეკილია წაგვივიდა მოგვივიდა“ და „მე-ლიაი ტელეფიაი“ სწორედ ამავე ნაყოფიერება-შვილიერების ღვთაების ტელე-ფინუსის წასვლისა და მოსვლის მომთხრობელი საგალობელის ამოძახილია.

ამგვარად, მეოცე საუკუნის დამდეგამდე საქართველოში დაცულს ხალხურ ზნე-ჩვეულებასა და აღნიშნულ წარმართულ საგალობელს უკვე ამ 33 საუკუნის წინათ ხეთების მიერ აღბეჭდილი რწმენისა და თქმულების ანარეკლი დაუცავ-სო. გამოთქვამს რა ზემოხსენებულ საინტერესო მოსაზრებას, ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მან ეს საუცხოო ცნობა „ქართველი ერის ისტორიის“ შესავ-ლის მესამე წიგნისთვის გამოიყენა და თავის ხელნაწერში შეიტანა იმ იმედით, რომ უნივერსიტეტის წიგნთსაცავი თვით ამ გერმანულს გამოცემასაც გამო-იწერდა და მიიღებდა. მაშინ მას საშუალება ექნებოდა, ამ საყურადღებო სა-კითხზე უკვე პირველ წყაროზე დაყრდნობით უფრო დაწვრილებით ემსჯელა (ენიმკის მოამბე, ტომი პირველი, გვ. 6—7).

ი. ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდეგ აკად. გიორგი ჩიტაიას რედაქ-ტორობით დაიბეჭდა „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი“, წიგნი პირველი: „საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნო-ლოგიური პრობლემები“. 1950 წელი. ამ წიგნში მართლაც ვპოულობთ ივ. ჯა-ვახიშვილის მიერ 1937 წელს გამოქვეყნებულ წერილში ნახსენებ „საუცხოო ცნობას“. ი. ჯავახიშვილი აქ ძალიან მოკლედ აღნიშნავს, რომ კოლხეთის გა-ნთქმული ქალაქის „ტელეფისის“ სახელიც ღვთაება ტელეფინუსს უნდა უკავ-შირდებოდესო და განაგრძობს: „ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა, რომ ბერ-ლინში 1926 წელს გამოცემულ ხეთურ ტექსტებში ერთი ფრიად საგულისხმო და ჩვენი საკითხისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონებული თქმულება მოიპოვება „ღვთაება ტელეპინუსი“-ს წასვლისა და ამის გამო მოსავლისა და შვილიერების მოსპობის შესახებ და შემდეგ ამ ღვთაების კვლავ უკან დაბრუ-ნების შესახებ“-ო (გვ. 205), ესაა და ეს..

ცხადია, ივ. ჯავახიშვილს რომ დასცლოდა, „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი ტომის მომდევნო გამოცემაში უთუოდ გაითვალისწინებდა 1937 წელს დაბეჭდილ სტატიაში გამოთქმულ მოსაზრებას. ეს ერთი. გარდა ამისა, არ არის გამორიცხული, რომ ივ. ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდგომაც რაღაც ახალი და მნიშვნელოვანი ცნობა გამოქვეყნდა ზემოხსენებულ საკითხ-თან დაკავშირებით. ყოველივე ამის შესახებ საჭირო იყო მკითხველისათვის სა-თანადო ინფორმაციის მიწოდება.

1973 წელს კრებულში „ძველი ისტორიის საკითხები“ გამოქვეყნდა ნ. ა. ბენდუქიძის სტატია „ხეთური მითი ტელეფინუს შესახებ და მისი სვანური პა-რალელები“, სადაც ის წყაროები, რომლის გამოყენებაზედაც ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, სათანადოდ არის დამოწმებული და გაანალიზებული. ირკვევა, რომ თანახმად ხეთური მითისა, ნაყოფიერების ღმერთ ტელეფინუსის ქვეყნიდან წასვლა დიდი უბედურების — გვალვის გამომწვევი მიზეზია. საჭირო იყო სა-თანადოდ წესით ლოცვა, აგრეთვე სხვა ღმერთების დახმარება, რომ გაპარული

ღმერთი ტელეფინუსი დაებრუნებინათ. როცა კი ტელეფინუსი დაუბრუნდებოდა ქვეყანას, გვალვა შეწყდებოდა და ბუნება იწყებდა აღორძინებას. ქართული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით მელიაი-ტელეფიას დღესასწაულზე მსხვერპლად სწირავდნენ ცხვარს ან ხარს, მის ტყავს კი წმინდად მიჩნეულ მუხის ხეზე ჰკიდებდნენ.

რაც შეეხება რიტუალის დროს წარმოთქმულ „მელიაი“-ს, ის უკავშირდება ხეთური მითოლოგიის ფუტკარს, რომელსაც ხეთურ ენაზე „მელიას“, „მელიტას“ ერქვა. ამ სიტყვის ინდოევროპული ძირი კარგად ჩანს ბერძნულ „მელიტა“-ში ფუტკარი და „მელი“-ში თაფლი. მითის თანახმად სწორედ ფუტკარმა იპოვა ქვეყნიდან წასული ტელეფინუ. ღმერთ ტელეფინუს კულტი შენიშნულია ეტრუსკებთან, ჩერქეზებთან და სხვ.

ივ. ჯავახიშვილის თხზულებათა მეთერთმეტე ტომის გამოცემისას, სადაც მოთაესდება მისი „საქართველოს“ კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები“, კომენტარებში ან შენიშვნებში უნდა გავითვალისწინოთ მის მიერ ჯერ კიდევ 1937 წელს გამოთქმული ზემოთ აღნიშნული სურვილი და მოსაზრება.

თინათინ წერეთლის დაბადების მე-80 წლისთავისათვის

მკვლევარი, აღმზრდელი, მოქალაქე

თინათინ წერეთლის სახელი ფართოდ არის ცნობილი არა მარტო საქართველოში, არამედ მის გარეთაც. მას თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს საბჭოთა სამართალმცოდნეობის საუკეთესო წარმომადგენლებს შორის. თინათინ წერეთელი იყო სისხლის სამართლის პრობლემების ღრმა, დიდი შემოქმედებითი ძალის მკვლევარი და შთაგონებული ლექტორი, რომელიც მსმენელებს სამართლებრივი იდეებისა და პრინციპების შეცნობის წყურვილს აღუძრავდა, ახალგაზრდა მეცნიერთა შესანიშნავი აღმზრდელი, რომელიც ნიდაგ ისწრაფვოდა მათი ნიჭი მთლიანად გაშლილიყო; მან, მეცნიერების დაუცხრომელმა ორგანიზატორმა, შექმნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში სამართლის პრობლემების კვლევის მეცნიერული კერა და უცვლელად სათავეში უდგა მას და ბოლოს, თინათინი, მაღალი კულტურის ადამიანი, ყველას იპყრობდა თავისი კეთილშობილებითა და ზნეობრივი სიფაქიზით. პიროვნული თვისებების განსაკვირვებელი სიმდიდრის წყალობით იყო, რომ თინათინ წერეთელი ჭეშმარიტი ლიდერის ავტორიტეტით სარგებლობდა ყოველთვის და ყველგან, სადაც არ უნდა ყოფილიყო, როგორც საზოგადოებრივი და სამსახურებრივი ადგილიც არ უნდა სჭეროდა.

თინათინ წერეთლის ცხოვრების გზა არ შეიცავდა რაიმე განსაკუთრებულ მოულოდნელობას. მისი მამა, ვასილ წერეთელი, პროფესიით ექიმი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და პუბლიცისტი იყო, რომელიც ხშირად გამოდიოდა პრესაში სოციალურ-ეკონომიკურ, ფილოსოფიურ, ლიტერატურულ და სხვა საკითხებზე. მისი სახლი ქუთაისში ერთ-ერთი კულტურული კერა გახლდათ, სადაც იმ დროის შესანიშნავი ადამიანები იყრიდნენ თავს. იქ კაცი შეიძლება შეხვედროდა აკაკი წერეთელს, დავით კლდიაშვილს და ახალგაზრდა ვალაქტიონს; მის სახლში დადიოდნენ გამოჩენილი პუბლიცისტები—ნიკო ნიკოლაძე, კიტა აბაშიძე, გიორგი ზდანოვიჩი (მაიაშვილი), მეცნიერ-ფსიქოლოგი დიმიტრი უზნაძე. თინათინ წერეთელი პატარაობიდანვე იზრდებოდა დამახული საზოგადოებრივი აზრის, მაღალი სულიერი მოთხოვნილებების გარემოში და ეს, რასაკვირველია, ზეგავლენას ახდენდა მისი პიროვნების განვითარებაზე. ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში იგი გამოირჩეოდა ტოლებში მხატვრული ლიტერატურის არაჩვეულებრივი ცოდნით, განსაკუთრებულ ინტერესს ამჟღავნებდა ჰუმანიტარული მეცნიერებებისადმი.

მეორე ფაქტორი, რამაც დიდად განსაზღვრა თინათინ წერეთლის მომავალი ცხოვრების გზა, იყო მისი შეხვედრა თბილისის უნივერსიტეტის წამყვან პროფესორ ლუარსაბ ანდრონიკაშვილთან, რომელიც რევოლუციამდელი რუსეთის გამოჩენილი დამცველი გახლდათ პოლიტიკურ პროცესებზე სასამართლოში. მან ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა თინათინ წერეთლის, როგორც მე-

ცნიერის ჩამოყალიბებაზე. ლუარსაბ ანდრონიკაშვილმა განუვიტარა მას სისხლის სამართლის საკანონო საკითხებში ჩაწვდომის უნარი, გამოუმუშავა მეცნიერული მუშაობის ჩვევა, იგი ასწავლიდა თინათინს, როგორ უნდა შეეღწია გამოსაკვლევ მივლენების და ცნებების სიღრმეში, ამოეხსნა მათი არსი.

თინათინ წერეთლის განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო დანაშაულის მოძღვრებამ, რომელიც ყოველი სისხლისსამართლებრივი სისტემის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია და შეიცავს მისთვის დამახასიათებელ პრინციპებსა და ცნებებს. ამ უზარმაზარ პრობლემაზე მუშაობით თინათინ წერეთელმა მნიშვნელოვან მეცნიერულ შედეგებს მიაღწია. მეოთხედი საუკუნის წინათ გამოქვეყნებულ მის მონოგრაფიას „მიზეზობრივი კავშირი სისხლის სამართალში“ დღემდე არ დაუკარგავს თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა. ეს წიგნი აღიარებულია საბჭოური სისხლის სამართლის მეცნიერების ერთ-ერთ კლასიკურ ნაწარმოებად; მან სახელი გაუთქვა ქართულ სამართალმცოდნეობას.

თინათინ წერეთელი, დიალექტიკური მატერიალიზმის მოძღვრების საფუძველზე, საიდანაც გამომდინარეობს მიზეზობრიობის ობიექტური და მაწარმოებელი ხასიათი, აწვითარებს პირობათა არათანასწორფასოვნების იდეას: სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაფუძნების უნარი აქვს არა ყოველგვარ მოქმედებას, რომელიც წარმოადგენს მავნე შედეგის წარმოშობის აუცილებელ პირობას, არამედ მხოლოდ ისეთს, რომელიც საზოგადოებრივად საშიში და მართლსაწინააღმდეგოა. იმ გარემოებათა შორის, რომლებიც განსაზღვრავენ მოქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებას, თინათინ წერეთლის აზრით, არცთუ მცირე როლს ასრულებს ის, თუ რამდენად უწყობს ეს მოქმედება ხელს მავნე შედეგის წარმოშობას. თუკი მოქმედება ისეთი უმნიშვნელო კატეგორიის ქალა აქვს, რომ მისი ჩადენის დროს არ შეუძლია რეალური ზემოქმედება მოახდინოს მოვლენათა მსვლელობაზე და გამოიწვიოს შედეგი, მაშინ იგი მოკლებულია საზოგადოებრივ საშიშროებას, და ამიტომაც, ეს მოქმედება შეიძლება წარმოადგენდეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის წინააღმდეგარს. პრობლემებისადმი ფართო მეცნიერული თვალთახედვით მიდგომამ თინათინ წერეთელს შესაძლებლობა მისცა განესაზღვრა მიზეზობრიობის ადგილი სისხლისსამართლებრივი ცნებების სისტემაში. ამოეხსნა, თუ რა ზეგავლენა აქვს მიზეზობრიობის ასე თუ ისე გაგებას ისეთი მნიშვნელოვანი ცნებების გაგებისათვის, როგორიც არის ბრალი, მცდელობა, თანამონაწილეობა და ა. შ.

მყარ ფილოსოფიურ საფუძველზე აგებს თინათინ წერეთელი პასუხისმგებლობას წინასწარი დანაშაულებრივი საქმიანობისთვის. მის ნაშრომებში უარყოფილია საზღვარგარეთის იურიდიულ ლიტერატურაში გავრცელებული საფრთხის სუბიექტურ-იდეალისტური გაგება, რომელსაც არ შეუძლია დაასაბუთოს პასუხისმგებლობა დანაშაულის მცდელობისათვის. საფრთხის მხოლოდ ისეთ ცნებას, რომელიც აიგება რეალური შესაძლებლობის დიალექტიკური კატეგორიის საფუძველზე. უნარი აქვს, თინათინ წერეთლის აზრით, დაასაბუთოს პასუხისმგებლობა წინასწარი დანაშაულებრივი საქმიანობისათვის.

თინათინ წერეთელი აწვითარებს საკუთარ თვალსაზრისს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველის საკითხებზე. „დანაშაულის მოძღვრების“ კურსში და სხვა ნაშრომებში იგი გამოდის საბჭოურ იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებული შეხედულების წინააღმდეგ, რომლის თანახმადაც დანაშაულის შემადგენლობა წარმოადგენს სისხლისსამართლებრივი პა-

სუხისმგებლობის „ერთადერთ“ და „საკმარის“ საფუძველს. მისი აზრით, სისხლისსამართლებრივი პაუხისმგებლობის აუცილებელ საფუძველს ქმედობის შესაბამისობასთან ერთად დანაშაულის შემადგენლობისადმი წარმოადგენს აგრეთვე საზოგადოებრივი საშიშროება (მართლწინააღმდეგობა) და დამნაშავეის ბრალი. სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ყველა ამ სამ წანამძღვარს აქვს დამოუკიდებელი შინაარსი, ისინი ასახავენ სხვადასხვა პრინციპებს, რომლებიც მათ უდევთ საფუძველად და მხოლოდ ამ მომენტების ურთიერთდამთხვევას შეუძლია პასუხისმგებლობის დასაბუთება.

იდეათა სიახლითა და დასმული საკითხების გადაწყვეტისადმი თამამი მიდგომით გამოიჩინა თინათინ წერეთლის სხვა ნაშრომებიც, რომლებიც ეძღვნება ისეთ მნიშვნელოვან პრობლემებს, როგორც არის დანაშაულის ცნება, პასუხისმგებლობის ფილოსოფიური დასაბუთება, ბრალი და მისი ფორმები, თანამონაწილეობა დანაშაულში და ა. შ.

თავდადებულად მუშაობდა თინათინ წერეთელი ახალგაზრდა მეცნიერებთან. იგი ამ საქმიანობას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევდა თავის მრავალმხრივ მოღვაწეობაში. მის წარმოდგენაში მოწაფეები თითქმის „ცოცხალ ძონოგრაფიებს“ წარმოადგენენ, რომლებთანაც დაკავშირებულია მეცნიერული აზრის განვითარების მექანიზმებითობა. ნიჭიერი და მეცნიერებით გატაცებული ახალგაზრდა სამართალმცოდნის პოვნა თინათინ წერეთელს თავის დიდ წარმატებად, ბედნიერებადაც კი მიაჩნდა, და მის აღზრდას მთელ თავის ცოდნას და ძალ-ღონეს ახმარდა.

დიდია თინათინ წერეთლის დამსახურება ქართული სამართლებრივი ტერმინოლოგიის დამუშავებაში. წლების განამავლობაში ამ მიმართულებით, მისი ხელმძღვანელობით, მიმდინარეობდა ინტენსიური მუშაობა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამართლის სექტორში. ამის შედეგად შეიქმნა საფუძვლიანი რუსულ-ქართული ლექსიკონი „იურიდიული ტერმინოლოგია“, რომლის ერთ-ერთი შემადგენელი და მთავარი რედაქტორიც თინათინ წერეთელი გახლავთ.

თინათინ წერეთლის მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მის მონაწილეობას საერთაშორისო მეცნიერულ ურთიერთობებში, კონგრესებსა, კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში, რომლებიც ტარდებოდა რომსა, პარიზსა, ნიცასა, ბუდაპეშტსა და ვარშავაში. 1957 წელს იგი მეთაურობდა საბჭოთა მეცნიერების დელეგაციას სისხლის სამართლის სიმპოზიუმზე პოლონეთში. თავის მოხსენებებსა და გამოსვლებში თინათინ წერეთელი ეხმაურებოდა თანამედროვეობის ყველაზე უფრო მწვავე სამართლებრივ საკითხებს, ღირსეულად წარმოადგენდა საბჭოურ იურიდიულ მეცნიერებას საზღვარგარეთ.

თინათინ წერეთელი არასდროს ჩაკეტილა მეცნიერულ-კვლევითი და პედაგოგიური მუშაობის ჩარჩოებში, იგი ფართო დიაპაზონის საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობასაც ეწეოდა; 1953 წლიდან მოყოლებული სიკვდილამდე იყო თბილისის საქალაქო საბჭოს დეპუტატი, ხოლო ერთ დროს ამ საბჭოს აღმასკომის წევრიც; თინათინ წერეთელი იყო საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული იურიდიული კომისიის წევრი და აქტიურად მონაწილეობდა მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო აქტების მომზადებაში; განსაკუთრებით დიდი წვლილი აქვს შეტანილი საქართველოს ამჟამად მოქმედი სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის შემუშავებაში; თავისი სიცოცხლის დასასრულამდე იყო საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს არასრულწლოვან-

თა საქმეების კომისიის წევრი, სამართალმცოდნეობის სახალხო უნივერსიტეტის რექტორი, საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს წევრი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი სარედაქციო კოლეგიის წევრი, საკავშირო სამეცნიერო-თეორიული ჟურნალის „პრაგოვედენიეს“, აგრეთვე რესპუბლიკური ჟურნალების „მაცნეს“, „საბჭოთა სამართლის“, „საქართველოს ქალის“ სარედაქციო კოლეგიების წევრი.

ძვირფასია თინათინ წერეთლის მიერ დატოვებული მემკვიდრეობა. ეს არის არა მარტო ფუნდამენტური მეცნიერული ნაშრომები, არა მარტო მოწაფეები, რომლებიც მის საქმეს აგრძელებენ, ეს არის საზოგადოებრივი სამსახურის, მეცნიერის, აღმზრდელის, მოქალაქის ვალისაღმი ერთგულების ჭეშმარიტად შესანიშნავი მაგალითი.

თ. შავგულიძე, გ. ტყეშელიძე, ა. გაბიანი

თინათინ წერეთლის დაბადების მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია

1983 წლის 2—3 ნოემბერს თბილისში შედგა სამეცნიერო კონფერენცია „სისხლის სამართლის აქტუალური პრობლემები“, რომელიც საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის თინათინ ვასილის ასულ წერეთლის დაბადების მე-80 წლისთავს მიძღვნიდა. კონფერენცია გახსნა რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტმა ე. ხარაძემ. თავის შესავალ სიტყვაში აკად. ე. ხარაძემ თ. წერეთელი დაახასიათა, როგორც გამოჩენილი საბჭოთა მეცნიერ-იურისტი, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოში სამართლის მეცნიერების განვითარების საქმეში. თინათინ წერეთლის სახელთან დაკავშირებულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში სამართლის პრობლემების კვლევის უჩრდელის ჩასახვა, რომელიც შემდგომში მისი უცვლელი ხელმძღვანელობით მნიშვნელოვან სამეცნიერო კერად — სამართლის სექტორად ჩამოყალიბდა. სამართლის სექტორი ამჟამად შედგება სხვადასხვა განყოფილებებისაგან და დიდი მეცნიერული ავტორიტეტით სარგებლობს მთელ საბჭოთა კავშირში.

ბევრი მოხსენება, რომლებიც კონფერენციაზე იყო წაკითხული, მიძღვნიდა თინათინ წერეთლის მეცნიერულ შეხედულებებს და მის მრავალმხრივ მოღვაწეობას. იურიდ. მეცნ. დოქტორის თ. შავგულიძის მოხსენებაში „თ. წერეთლის ცხოვრება და მოღვაწეობა“ მოთხრობილი იყო, რომ თ. წერეთლის როგორც მეცნიერის ჩამოყალიბება კანონზომიერად მიმდინარეობდა. ბევრი რამ განსაზღვრა ოჯახში. მისი მამა, ვ. წერეთელი, პროფესიით ექიმი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და პუბლიცისტი იყო. მისი სახლი ქუთაისში ერთ-ერთ კულტურულ კერას წარმოადგენდა, სადაც იმ დროის შესანიშნავი ადამიანები იყრიდნენ თავს. მეორე ფაქტორი, რამაც აგრეთვე განსაზღვრა თინათინ წერეთლის მომავალი ცხოვრების გზა, თქვა მომხსენებელმა, იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ ლუარსაბ ანდრონიკაშვილთან შეხვედრა, რომელმაც ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა მისი, როგორც მეცნიერის ჩამოყალიბებაზე. თინათინ წერეთელი დიდი შემოქმედებითი ძალის მეცნიერი იყო. მის ყურადღებას განსაკუთრებით იპყრობდა დანაშაულის მოძღვრება, რაზედაც მუშაობის დროს მან მნიშვნელოვან მეცნიერულ შედეგებს მიაღწია. ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის ღრმა ცოდნა არა მარტო ამდიდრებდა სისხლისსამართლებრივი პრობლემების კვლევას, არამედ შესაძლებლობა მისცა თინათინ წერეთელს მოეცა პასუხისმგებლობის ფილოსოფიური დასაბუთება. ამასთან ერთად, თინათინ წერეთელი იყო შთაგონებული ლექტორი, მეცნიერების დაუცხრომელი ორგანიზატორი, ფართო დიაპაზონის საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწე.

თინათინ წერეთლის შეხედულებები სისხლის სამართლის ძირითად საკითხებზე განიხილა მოხსენებაში იურიდ. მეცნ. დოქტორმა ნ. კუზნეცოვამ. თ. წერეთლის სამეცნიერო შრომების დამახასიათებელი თვისება, თქვა მომხსენებელმა, არის მათი უფნდამენტურობა. საკვანძო, ყველაზე უფრო რთული პრობლემების კვლევა მიმართული იყო იქით. რათა ამოეცნო სოციალისტური სისხლის სამართლის ღრმა კანონზომიერებანი. მეორე მნიშვნელოვანი თვისება თ. წერეთლის ნაშრომებისა გახლავთ მათი პრინციპულობა: დაწვრილებითი და ობიექტური განიხილა ვადმოცემული პოზიციებისა თეორიასა და პრაქტიკაში; თამამი კრიტიკა ავტორიტეტებისა, თუკი საკუთარი პოზიცია უფრო სწორად მიაჩნდა, მესამე თავისებურება თ. წერეთლის გამოკვლევებისა გახლავთ ის, რომ მათში ვლინდება მაღალი პროფესიული კომპეტენტურობა, ბრწყინვალე ცოდნა ლიტერატურული წყაროების, კერძოდ, საზღვარგარეთული და რევოლუციამდელი რუსი ავტორების, სასამართლო პრაქტიკის ფართო განზოგადება, დასაბუთებული წინადადებანი კანონმდებლობის სრულყოფისათვის. თ. წერეთლის მონოგრაფიებს, მიუხედავდ იმისა, რომ ზოგიერთი მათგანი დიდი ხნის წინათ არის გამოცემული, არ დაუყარავს თავისი აქტუალობა. ნ. კუზნეცოვმა ვადმოსცა რამდენიმე მეცნიერული დებულება თ. წერეთლის წიგნებიდან და დასძინა, რომ ისინი დიდხანს იცოცხლებენ არა მარტო საბჭოური სისხლის სამართლის მეცნიერებაში, არამედ სამართალშემოქმედების, სასამართლო და სხვა სამართალგამოყენების საქმიანობაში.

იურიდ. მეცნ. დოქტორის გ. ტყეშელაიძის მოხსენებაში „თ. წერეთლის კონცეფცია მიზეზობრიობაზე“ ნაჩვენებია, რომ მისი ნაშრომები, კერძოდ კი მონოგრაფია „მიზეზობრივი კავშირი სისხლის სამართალში“ წარმოადგენს კაუზალობის ზოგადფილოსოფიური პრობლე-

ძის გადაწყვეტის შესანიშნავ ნიმუშს სამართლის სპეციფიკური საკითხების მიმართ. მომხსენებლის აზრით, თ. წერეთელმა დაამტკიცა, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისათვის რელევანტურია ყოველგვარი მიზეზობრივი კავშირი ადამიანის მოქმედებასა და საზოგადოებრივ მავნე შედეგს შორის, რომელიც გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით. და ამიტომაც ტიპიურობისა და ატიბუტობის, აუცილებელი და შემთხვევითი მიზეზობრიობის ნიშნით არ შეიძლება შევზღუდოთ მიზეზობრივი კავშირი, როგორც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ობიექტური წანამძღვარი. ამავე დროს, სისხლის სამართლის სფეროში მიზეზობრიობის ცნების გამოყენებისას თ. წერეთელი მხედველობაში იღებს ძის საგნობრივ სპეციფიკას, კავშირებს, ურთიერთობებს, რომლებიც ახასიათებენ სამართლის ამ დარგის თვითონ საგანს. ამან თინათინ წერეთელს შესაძლებლობა მისცა წამოეყენებია კრიტიკიუმები მიზეზობრიობის დაუსრულებელი ჯაჭვის შეზღუდვისათვის სისხლის სამართალში.

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის პრობლემა ყოველთვის იზიდავდა თ. წერეთლის ყურადღებას, თქვა თავის მოხსენებაში იურიდ. მეცნ. კანდიდატმა ო. გამყრელიძემ. „დანაშაულის მოძღვრების“ კურსში და სხვა ნაშრომებშიც იგი ანვითარებდა საკუთარ თვალსაზრისს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლის საკითხზე. თ. წერეთელი არ ეთანხმებოდა საბჭოურ იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებულ თვალსაზრისს, რომ დანაშაულის შემადგენლობა არის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის „ერთადერთი“ და „საკმარისი“ საფუძველი. თ. წერეთელი დანაშაულის შემადგენლობისადმი ქმედობის შესაბამისობასთან ერთად პასუხისმგებლობის აუცილებელ საფუძვლად მიიჩნევდა აგრეთვე ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებას. ყველა ამ სამ წანამძღვარს პასუხისმგებლობისა, მისი აზრით, აქვს დამოუკიდებელი შინაარსი, ისინი ასახავენ სხვადასხვა პრინციპებს, რომლებიც მათ უღვეთ საფუძვლად და მხოლოდ ამ მომენტების დამთხვევას შეუძლია დაასაბუთოს პასუხისმგებლობა.

იურიდ. მეცნ. კანდ. ვ. კოვანმა თავის მოხსენებას „ბრალის სისხლისსამართლებრივი და ზნეობრივ-ფსიქოლოგიური ასპექტები“ საფუძვლად დაუდო თ. წერეთლის შეხედულებები. მან აღიარა, რომ თ. წერეთელმა სწორად გაიგო ბრალის ცნების შეფასებითი ელემენტი. პირის გაკიცხვა იმის გამო, რომ მან ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა სამართლებრივი და ზნეობრივი თვალსაზრისით მხოლოდ მაშინ იქნება დასაბუთებული, როცა მას შეცნობილი აქვს (განზრახვა) ან შეუძლია შეიციოს (გაუფრთხილებლობა), რომ საზოგადოებრივად საშიშად იქცევა.

იურიდ. მეცნ. კანდ. ლ. სურგულაძის მოხსენებაში „თ. წერეთლის მიერ რეალური შესაძლებლობის კატეგორიის გამოყენება მცდელობის ცნების აგებისათვის“ გადმოცემულია ის ფილოსოფიური წანამძღვრები, რომლებიც საფუძვლად უდევს თ. წერეთლის კონცეფციას პასუხისმგებლობაზე წინასწარი დანაშაულებრივი საქმიანობისათვის. მის ნაშრომებში უარყოფილია საზღვარგარეთის იურიდიულ ლიტერატურაში გავრცელებული საფრთხის ცნების სუბიექტურ-იდეალისტური გაგება, რომელიც ვერ დაასაბუთებს პასუხისმგებლობას მცდელობისათვის. საფრთხის მხოლოდ იმ ცნებას, რომელიც ემყარება რეალური შესაძლებლობის დიალექტიკურ კატეგორიას, შესწევს უნარი, თ. წერეთლის აზრით, დააფუძნოს პასუხისმგებლობა წინასწარი დანაშაულებრივი საქმიანობისათვის.

იურიდ. მეცნ. დოქტ. ა. გაბიანის მოხსენების თემა იყო „თ. წერეთლის მონაწილეობა საკანონმდებლო აქტების მომზადებაში“. მოხსენებაში აღნიშნული იყო, რომ თ. წერეთელს განსაკუთრებით დიდი წვლილი მიუძღვის საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის ამჟამად მოქმედი კოდექსის პროექტის შემუშავებაში. მომხსენებელმა დაახასიათა პროექტის თავისებურებანი, რომლებიც თ. წერეთლის სახელთან არის დაკავშირებული.

კონფერენციაზე მოხსენებებითა და შეტყობინებებით გამოვიდნენ: შ. რაშკოვსკაია (მოსკოვი) ნ. ჰუჰუვაძე (თბილისი), მ. მატიაწიანი (მოსკოვი), მ. ლეკვეიშვილი (თბილისი), გ. ეფრემოვა (მოსკოვი), ვ. სავიცი (მოსკოვი), ა. კარაბაევი (ვლადივოსტოკი). კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ნათამჯდომარის მოადგილემ ვ. სირაძემ, საქართველოს სსრ იუსტიციის მინისტრმა ა. შუშანაშვილმა და სხვა.

უზრნალ „მაცნეს“ ეკონომიკისა და სამართლის სერიის 1983 წლის ნომრების
შინაარსი

ეკონომიკა

- აბესაძე რ., ელექტროენერჯის მოხმარების ეკონომიკური პრობლემები საქართველოს სსრ მრეწველობაში, № 3.
- ახალაია დ., რაიჩენკო ა., სოციალისტური წარმოების მართვის პროცესის შინაარსის ანალიზი, № 1.
- ბურდული შ., ზედელაშვილი ნ., აგროსამრეწველო გაერთიანებათა სააღრიცხვო-საკონტროლო ინფორმაციის რაციონალური ორგანიზაცია წარმოების მართვის ავტომატიზებულ ქვესისტემაში, № 2.
- ბარათუნუხების შესრულების აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაცია ფინანსების მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში, № 4.
- ბურდული ვ., კირიკოვი ე., სოკოლოვი ნ., საწარმოო გაერთიანებათა ფუნქციონირების ეფექტიანობის ამაღლების საკითხისათვის, № 3.
- გვენეტაძე ლ., ქედის რაიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცეფციისა და სპეციალიზაციის შემდგომი გაღრმავების საკითხები, № 1.
- გუგუშვილი ლ., საქართველოს მრეწველობის კვალიფიციური მუშაკთა კადრები დიდი სამამულო ომის პერიოდში, № 1.
- გველეხიანი მ., წარმოებითი ურთიერთობის სისტემის დანაწევრების შესახებ კ. მარქსის „კაპიტალში“, № 2.
- გუნია ა., ეკონომიკურ ურთიერთობათა ახალი ფორმების წარმოქმნა აგროსამრეწველო ინტეგრაციის პირობებში, № 4.
- დათუნაშვილი ლ., გვენეტაძე ლ., ხელვაჩაურის რაიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის განვითარების საკითხები, № 2.
- დევდარიანი ა., თბოენერგოდანახარჯების შემცირების ეკონომიკური მეთოდები ნაკრები რკინაბეტონის წარმოებაში, № 4.
- ესაკია გ., ეკონომიკური სტიმულირების ფონდწარმოქმნის საკითხები საქალაქო სამგზავრო ტრანსპორტზე, № 4.
- ვაშაკიძე ზ., აგროსამრეწველო გაერთიანების როლი სპეციალიზაციის გაღრმავებისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლებაში, № 1.
- ვახტანგიშვილი ი., თოქმაჯიშვილი მ., სამუშაო ძალის ეკონომიკური ფორმა და წარმოების საშუალებებთან მისი შეერთების წესი სოციალიზმის დროს, № 4.
- თოდუა გ., გეგმაზომიერების მოძრაობის ობიექტურ-ეკონომიკური და ზედანაშენური ფორმების შესახებ, № 3.
- კანდელაკი ო., წარმოებით ურთიერთობათა კვლავწარმოებისა და მათი სისტემის პრინციპები. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 4

ბის შესახებ, № 1.

კვარაცხელია მ., ქალაქ თბილისის მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურის საკითხისათვის, № 3.

ლემონჯავა გ., საქართველოს სსრ ტყის კომპლექსის განვითარებისა და განლაგების ოპტიმიზაციის ძირითადი ამოცანები, № 2.

ძითაიშვილი რ., გორშკოვი თ., საავტომობილო ტრანსპორტით მგზავრთა გადაყვანის დარგობრივი და ტერიტორიალური დაგეგმვის საკითხები, № 1.

ძეკვაბიშვილი ე., სამუშაო დროისა და თავისუფალი დროის დიალექტიკური ერთიანობა, № 3

პაპავა ვ., სმიტის დოგმის მარქსისტული კრიტიკის ეკონომიკურ-მათემატიკური ანალიზი, № 3.

სამადაშვილი უ., მუშათა მმართველური საქმიანობის ფორმები, როგორც სამეურნეო მექანიზმის სტრუქტურული ელემენტი, № 2.

აიხვაძე ა., ფონდუკუბების თეორიის ზოგიერთი საკითხი მრეწველობაში, № 4.

ქავთარაძე ნ. ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ანალიზის ინფორმაციული ბაზის სრულყოფის საკითხები საქართველოს შავი მეტალურგიის საწარმოებში, № 4.

ქორიძე ზ., საქართველოს სსრ პოლიგრაფიული მრეწველობის საწარმოო სტრუქტურის სრულყოფის საკითხები, № 4.

ნელაშვილი ი., რეკრეციული რესურსების შეფასების შესწავლა, № 3.

წიკლაური ქ., პაპუნიძე ლ., მიწის ფონდები და მისი გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა (შუახვევის რაიონის მაგალითზე), № 1.

შიოლაშვილი ნ., მევენახეობის სანერგე მეურნეობის განვითარება საბჭოთამდელ საქართველოში, № 2.

შათირიშვილი ჯ., ზედნადები ხარჯების აღრიცხვის სრულყოფის მეთოდოლოგიურ ორგანიზაციული საკითხები სოფლის მეურნეობაში, № 1.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

გამყრელიძე ო., უმართლობის სუბიექტური ნიშნების საკითხისათვის, № 2.

ზოიძე ბ., ორმხრივ საპარგებლო აქტი, № 3.

კემულარია ე., ხარვეზები სამართალში, როგორც სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ანალოგიის გამოყენების პირობა, № 2.

კაპანაძე გ., „ნეჩაეველთა პროცესი“ გაზეთ „დროებაში“, № 4.

ლუუვაა გ., დანაშაულობის პრობლემის აქტუალობა და საზოგადოებრივი აზრი, № 1.

მოსახლეობის მიერ სხვადასხვა სახის დანაშაულის საზოგადოებრივი საშინაოების შეფასება, № 4.

ნაუმოვა ს., მოქალაქეთა სამართლებრივი ინფორმაციების სოციოლოგიური ასპექტები ბულგარეთის სახალხო რესპუბლიკაში, № 3.

ნადარეიშვილი გ., სასჯელის მიზნები და ამოცანები საეკლესიო სამართლის მიხედვით, № 3.
მცირე ხარვეზი, № 4.

ნაჭყებია გ., ფილოსოფიასთან სისხლის სამართლის მეცნიერების „გაუშუალებული“ კავშირის

საკითხისათვის, № 1.

პიროგოვი ვ., დანაშაულობის თავიდან აცილებაში კოორდინაციის ცენტრისათვის, № 1.

ნატურალი რ., სამართლის წარმოშობის თეორიისა და ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი, № 2.

რეცენზია, ინფორმაცია

სასარგებლო გამოკვლევა მეცნიერების ეკონომიკის დარგში, № 2.

მკვლევარი, აღმზრდელი, მოქალაქე, № 4.

თინათინ წერეთლის დაბადების მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფე-

რენცია, № 4.

ავტორთა საპუბლიკაციო!

ყურნალში გამოსაქვეყნებელი მასალა წარმოდგენილი უნდა იყოს ორ ცალად, ქართულ ან რუსულ ენაზე. ქართულ ტექსტს უნდა ახლდეს რუსული რეზიუმე არა უმეტეს მანქანაზე დაბეჭდილი ერთი გვერდისა. წერილის მოცულობა რეზიუმეს ჩათვლით, არ უნდა აღემატებოდეს ორი ინტერვალით დაბეჭდილ ჩვეულებრივი ფორმატის ქაღალდის თხუთმეტ გვერდს. ავტორისეული შენიშვნები მიეთითება გვერდის მიხედვით.

სტატიას უნდა დაერთოს აგრეთვე სათაური რუსულ და ქართულ ენებზე, ავტორის სახელი და მამის სახელი, თანამდებობა, მისამართი, ტელეფონის ნომერი.

რედაქცია ნაშრომებს მიიღებს მეცნიერებათა აკადემიის შესაბამისი დაწესებულებების ან ამ დარგის აკადემიის ნამდვილი წევრებისა და წევრ-კორესპონდენტების წარდგინებით.

ჩვენი მისამართია: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტი (ყურნალ „მაცნესათვის“)

სარედაქციო კოლეგია

ფასი 85 კობ.

6 147/99

ახედასი 76196